

ISSN 2075-4205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 10 Номер 3 (30) 2013

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література.
Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. —
Донецьк : ДонНУ, 2013. — Т. 10. — № 3 (30). — 164 с.

*Друкується за ухвалою вченої ради
Донецького національного університету
Протокол № 10 від 27 грудня 2013 року*

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано й зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.

*Адреса редколегії: 83001 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua*

ISSN 2075-4205

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 10 № 3 (30) 2013

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В. Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О. Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В. М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш. Р. Басиров;
д-р філол. наук, проф. М. М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А. П. Загнітко;
д-р філол. наук, проф. Ю. А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В. І. Карабан;
д-р пед. наук, проф. О. Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л. А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О. Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т. О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О. Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П. В. Плотніков;
д-р філол. наук, проф. Р. С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В. А. Просалова;
д-р філол. наук, проф. М. Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н. М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л. М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В. В. Федоров;
д-р філол. наук, проф. Л. М. Ягупова

Донецьк ДонНУ 2013

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 10 No 3 (30) 2013

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V. D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O. L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V. M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh. R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M. M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A. P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu. A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V. I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O. G. Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L. A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O. D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T. O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O. D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P. V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R. S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V. A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M. G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N. M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L. M. Chernovatyi; Doctor of Philology, Prof. V. V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L. M. Yagupova

Donetsk DonNU 2013

З М І С Т

Том 10, № 3 (30), 2013

Германські мови

<i>Богатырева С. Т., Лобанова Л. П.</i> К проблеме англиканизации немецкого языка.....	5
<i>Декало О. О.</i> Сучасні підходи до дослідження німецькомовного ділового дискурсу.....	16
<i>Материнська О. В.</i> Корелятивні відношення в системі меронімів у німецькій та англійській мовах.....	25
<i>Путіліна О. Л.</i> Інноваційні процеси в сучасній англійській мові: інновації та псевдоінновації.....	41
<i>Романенко О. В.</i> Базові цінності австрійської етнокультури крізь призму мовного контактування.....	52
<i>Semeniuk I. S.</i> The Theoretical Model of English Meritocratic Discourse.....	62

Типологічні та зіставні дослідження

<i>Leschenko O. V.</i> Lexikalische, phraseologische und stilistische Mittel in deutschen und ukrainischen Werbeslogans.....	73
<i>Федурко О. М.</i> Речення з прислівниками на -о (-е) // -лу: теоретичні засади семантико-синтаксичного розгляду.....	82
<i>Яненко І. В.</i> Універсалії у сфері флоронімів різноструктурних мов.....	93

Переклад

<i>Bednářová-Gibová K.</i> Preserving Terry Pratchett's Unique Style in the Translation of his Discworld Novel "Wyrd Sisters".....	103
<i>Легка О. В.</i> Рання проза Івана Франка у перекладі Роми Франко.....	115
<i>Фокін С. Б.</i> Методологічний потенціал індикаторів позамовної дійсності для теорії перекладу.....	126

Методика викладання іноземних мов

<i>Рибачук К. В.</i> Викладання іноземної мови в сучасній системі професійної освіти.....	137
---	-----

Критика і бібліографія

<i>Бессонова О. Л., Левицький А. Е.</i> Рецензія на навчальний посібник С. І. Потапенко «Вступ до когнітивної лінгвістики». — Ніжин, 2013. — 136 с.....	149
---	-----

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

<i>Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik (hrsg. von L. Iagupova, V. Kaliuščenko, A. Kątny, H. Roll).</i> — Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2013. — 275 S., 11 Abb., 21 Tab. — (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 1).....	152
---	-----

Наші автори	153
--------------------------	-----

CONTENTS

Volume 10, No 3 (30), 2013

Studies in Germanic Languages

<i>Bogatyryjova S. T., Lobanova L. P.</i> On the Anglicization of the German Language.....	5
<i>Dekalo O. O.</i> Modern Approaches to German Business Discourse Research.....	16
<i>Materynska O. V.</i> Correlative Relations of the Meronymic System in German and English	25
<i>Putilina O. L.</i> Innovative Processes in the Present-Day English: Innovations and Pseudo-Innovations.....	41
<i>Romanenko O. V.</i> The Basic Values of Austrian Ethnic Culture in the Light of Language Contacts.....	52
<i>Semeniuk I. S.</i> The Theoretical Model of English Meritocratic Discourse.....	62

Typological and Contrastive Studies

<i>Leschenko O. V.</i> Lexical, Phraseological and Stylistic Peculiarities of German and Ukrainian Advertising Slogans	73
<i>Fedurko O. M.</i> Sentences with Adverbs in -o (-e) // -ly: Theoretical Principles of Semantic-Syntactic Review.....	82
<i>Ianenko I. V.</i> Universals in the Domain of Floronyms in Differently Structured Languages	93

Translation

<i>Bednárová-Gibová K.</i> Preserving Terry Pratchett's Unique Style in the Translation of his Discworld Novel "Wyrd Sisters".....	103
<i>Lehka O. V.</i> Ivan Franko's Early Prose as Translated by Roma Franko.....	115
<i>Fokin S. B.</i> Methodological Potential of Extralinguistic Cues for the Theory of Translation	126

Methods of Language Teaching

<i>Rybachuk K. V.</i> Foreign Language Teaching in the Modern System of Professional Education	137
--	-----

Criticism and Bibliography

<i>Bessonova O. L., Levytskyi A. E.</i> Review of the Manual «Introduction to Cognitive Linguistics» by S. I. Potapenko. — Nizhyn, 2013. — 136 p.....	149
---	-----

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik (<i>hrsg. von L. Iagupova, V. Kaliuščenko, A. Kątny, H. Roll</i>). — Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2013. — 275 S., 11 Abb., 21 Tab. — (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 1).....	152
---	-----

Contributing Authors	155
-----------------------------------	-----

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2013 С. Т. Богатырева
(г. Донецк),
Л. П. Лобанова
(г. Москва)

К ПРОБЛЕМЕ АНГЛИКАНИЗАЦИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

БОГАТИРЬОВА С. Т., ЛОБАНОВА Л. П. ДО ПРОБЛЕМИ АНГЛІКАНІЗАЦІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються деякі тенденції англіканізації лексичної, словотвірної та граматичної підсистем німецької мови в останні десятиріччя під впливом численних англословних запозичень. Аналіз мовного матеріалу свідчить про помітні зміни у німецькій мовній картині світу, яка в умовах домінування англійської мови характеризується витісненням традиційних німецькомовних понять та їх заміщенням поняттями з англословної картини світу, що не є властивими для німецької лінгвокультури.

БОГАТЫРЕВА С. Т., ЛОБАНОВА Л. П. К ПРОБЛЕМЕ АНГЛИКАНИЗАЦИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются некоторые тенденции англичанизации лексической, словообразовательной и грамматической подсистем немецкого языка в последние десятилетия под влиянием многочисленных англоязычных заимствований. Анализ языкового материала свидетельствует о довольно заметных изменениях в немецкой языковой картине мира, которая в условиях доминирования английского языка характеризуется вытеснением традиционных немецких идей и понятий и их замещением чуждыми для немецкой лингвокультуры понятиями из англоязычной культуры.

BOGATYRJOVA S. T., LOBANOVA L. P. ON THE ANGLICIZATION OF THE GERMAN LANGUAGE

The article focuses on certain tendencies of anglicization of the German language lexical, grammatical and word-building subsystems within the latest decades under the influence of numerous English borrowing. The analysis of the language material testifies to the noticeable changes in the German language image of the world which is characterized by ousting its traditional German culture notions and ideas and their replacement by those of the alien English culture.

Ключевые слова: языковая картина мира, англичанизация, англицизмы, избыточные заимствования, гибридизация лексического состава, калькирование.

1. Вводные замечания

Начиная со второй половины XX века, когда английский язык начинает выполнять функции универсального средства общения людей разных стран и культур, т.е. становится своего рода лингва франка современности, возникают вполне обоснованные опасения по поводу постепенного вымирания тех этнокультур, воплощением которых являются все остальные национальные языки. Видный специалист по английской филологии Д. Кристал предсказывает, что в течение XXI века половина из 6000 существующих современных языков подвергнется уничтожению под влиянием английского языка [2]. Существует также опасение, что наряду с этим могут исчезнуть 3000 национально-специфических средств ословливания материального мира, т.е. средств выражения национального менталитета и мировосприятия, лежащих в основе языковых картин мира разных лингвосообществ. При этом следует особо отметить, что в условиях языковой глобализации и доминирующей роли английского языка происходят существенные изменения не только в национальных картинах мира так называемых малых, но и ведущих

мировых языков, к которым еще в недавнем прошлом принадлежал немецкий язык.

Распространившийся в Германии в последние десятилетия так называемый «ново-англо-немецкий» (Neuenglodeutsch) или «немглийский» (Denglisch) язык словарь С. Лосканта определяет как «массу английских слов, отчасти обогащающих немецкий язык, отчасти раздувающих его, а отчасти деформирующих его, вплоть до глагольных форм» [8, с. 41], причем речь идет не просто об огромном числе слов, заимствованных немецким языком из английского за последние десятилетия. Влияние английского языка гораздо шире, так как оно затрагивает некоторые структуры немецкого языка с тенденцией к их разрушению.

В связи с этим **актуальным** представляется изучение современного состояния немецкого языка и описание тех процессов, которые развиваются в нем под влиянием английского на фоне определенных социокультурных факторов, вызвавших определенные изменения в его лексической, словообразовательной и грамматической подсистемах.

Актуальность изучаемого вопроса также обусловлена тем фактом, что помимо чисто научного интереса к исследованию немецкого языка с этим сопряжен и интерес вполне практического свойства, касающийся преподавания немецкого языка и его лексикографического описания, которые, безусловно, должны учитывать его современное состояние.

Целью настоящей статьи является характеристика особенностей влияния английского языка на немецкий.

2. Основные результаты и наблюдения

2.1. В основе процесса англиканизации немецкого языка, столь легко поддающегося иноязычному давлению и принимающего в себя огромный поток англоязычных заимствований, лежит целый ряд причин, среди которых немаловажным, если не решающим, представляется тот общий фон общественной жизни Германии в послевоенные десятилетия, на котором происходит развитие немецкого языка и который можно в целом охарактеризовать как кризис национального самосознания, исторические истоки которого обусловлены чувством вины и ущемлением общенационального достоинства немцев, вызванных тяжестью совершенных злодеяний и поражением во Второй мировой войне. Яркой иллюстрацией этого могут послужить следующие два фактора, приводимые в книге Д. Циммера «По-немецки и по-иному»: надпись на английском языке «Я ненавижу свой немецкий язык» на одном из транспарантов во время проведения международного конгресса в Техническом университете Западного Берлина в конце 70-х годов XX в. и текст резолюции, напечатанной общественным объединением «Берлинская инициатива – конец Германии», в связи с началом реконструкции Рейхстага в июле 1995 г. в Берлине. Заверенная большим числом подписей представителей левого

лагеря, она была выражением ликования по поводу того, что в культурном отношении Германии пришел конец и что она с радостью избавляется не только от своей музыки, от своей литературы, но теперь и от своего языка [9].

Тема иноязычных заимствований, безусловно, не нова. Не только немецкому, но и другим европейским языкам, в частности русскому, приходилось переживать как периоды языковой ксенофобии, так и периоды языковой ксенофилии. Из борьбы этих противоположностей рождалось некоторое «среднее» состояние языка, которое либо отторгая, либо усваивая и осваивая чужое влияние, обеспечивало языковую традицию и преемственность развития языка. Теперь же немецкий язык не только не сопротивляется мощному напору английских заимствований, но формирует своеобразную «лексическую ксеноманию» по выражению Д. Циммера [9, с. 28]. Ярким примером такой ксеномании служит опубликованный в 1992 году в Гамбурге словарь Х. Лауделя «Слово и иностранное слово – К каждому понятию подходящее иностранное слово» [7], который имеет совершенно неожиданный принцип построения и представляет собой своего рода пособие для немцев, желающих использовать в своей речи не родные немецкие слова, а соответствующие им иностранные эквиваленты. В связи с этим интересным представляется мнение Ф. И. Буслаева о лексических заимствованиях, согласно которому «все, что развивается в языке органически, само из себя, есть выражение народного ума и быта и потому удобопонятно само по себе; занесенное же и насильственно изобретенное умствующим рассудком содержит в себе, подобно монете, только условное значение. Слова заимствованные, как поддельные цветы, не коренятся в языке, ибо народ не знает ни роду их, ни племени, не сочувствует корню, от которого они происходят; стоят они, как сироты, не будучи окружены производными от себя или сродными по корню» [1, с. 140].

Снизился авторитет немецкого языка и как предмета преподавания за пределами Германии. Между тем немецкий язык был когда-то самым популярным иностранным языком в Америке, Китае, Японии. Теперь же на изучение немецкого языка спрос в этих и других странах столь низок, что все большее количество общеобразовательных школ и вузов исключают его из своих учебных планов, отдавая предпочтение английскому как языку международного общения.

Немецкий язык вытесняется и как язык науки, причем даже в тех отраслях научного знания, в которых немецкие ученые занимали ведущие позиции. Так, по некоторым статистическим данным из общего числа научных публикаций по химии на долю английского приходилось в 1962 г. – 25%, 1975 г. – 50%, в 1987 г. – 72%. Теперь же на английском языке публикуется более 80% мирового объема научных работ по химии,

а на немецком языке – лишь около 2%. Согласно другим данным, если в начале века на долю немецкого языка приходилось 30% общего объема публикаций по естественным наукам, то сегодня – меньше 5%.

Объяснением такого положения является столь сильное давление английского языка, что естественно-научные общества и журналы, которые публикуют свои работы на немецком языке, не находят широкого читателя за рубежом, куда идет 80% тиража этих журналов.

2.2. Процесс англиканизации немецкого языка затрагивает различные его подсистемы – лексическую, грамматическую, словообразование, орфографию и др., однако наиболее заметные изменения происходят в его словарном составе, о чем свидетельствует постоянно растущий список англоязычных заимствований, включенных в словарь «Индекс англицизмов» под редакцией Г. Юнкера – 6490 единиц в издании 2006 года, 7300 единиц в издании 2011 года, 7500 англицизмов в последнем издании словаря в 2013 году [5; 6].

Анализ языкового материала показывает, что в лексическом составе немецкого языка появилось значительное число так называемых избыточных заимствований, т.е. слов и словосочетаний, которые не являются наименованиями заимствованных фактов иной культуры, т.е. реалий, получивших названия на родине их появления, а приходят на место родных для немецкого языка эквивалентов, обозначающих издавна существовавшие понятия, и вытесняют их, например: *Editorial* вместо *Leitartikel* ‘статья-передовица’, *Airbag* вместо *Luftsack* ‘подушка безопасности’, *Flyer* вместо *Flugblatt* ‘листовка’, *Shop* вместо *Laden* ‘магазин’, *Weekend* вместо *Wochenende* ‘уикэнд’, не говоря уже о словах, служащих обозначениями более новых понятий, например: *Hotline* вместо *heißer Draht* ‘горячая линия’, *Joint venture* вместо *Gemeinschaftsunternehmen* ‘совместное предприятие’.

Именно этот вид англоязычных заимствований представляется наиболее значимым для изучения динамики немецкой языковой картины мира, поскольку речь идет в этом случае не о ее дополнении, но о ее качественных изменениях, ведущих к вытеснению традиционных немецких идей и понятий и их замещению чуждыми для немецкой лингвокультуры понятиями из англоязычной картины мира. Таким образом, использование избыточных англоязычных заимствований является, на наш взгляд, еще одним показателем кризисных для немецкого национального менталитета явлений, поскольку приверженность к употреблению в речи иностранных слов представляет собой добровольную попытку отстраниться от собственной культуры и истории и показать, что в немцах нового времени меньше немецкого и поэтому они лучше по сравнению с прежним, дискредитировавшим себя поколением соотечественников.

Еще одним видом англицизмов, проникающих в немецкий язык, являются так

называемые «ложные друзья», т.е. слова, имеющие идентичное или сходное с их немецкими соответствиями написание, но не являющиеся их семантическими эквивалентами в силу различий в их семантической структуре, в частности, в силу несовпадения их основного номинативного значения, например: англ. *vital* vs нем. *vital*; англ. *eventual* vs нем. *eventuell*; англ. *fatal* vs нем. *fatal*; англ. *familiar* vs нем. *familiär*; англ. *actual* vs нем. *aktuell* и др. В результате употребления таких заимствований возникает определенная зона языковой неуверенности: в английском ли значении употребляет английское слово говорящий или он присваивает ему немецкое значение. Столь же не ясно, в каком значении понимает это слово слушающий: если, например, употребляется распространенное под влиянием английского языка выражение *vitales Interesse* имеются ли в виду ‘жизненно важные интересы’ или ‘живой интерес’?

Еще одним проявлением влияния английского языка на лексический состав немецкого, затрагивающим как отдельные слова, так и целые словосочетания, является феномен «скрытой англиканизации», имеющий разные проявления. Так, старые немецкие слова остающиеся в употреблении, приобретают новые дополнительные значения под влиянием английского языка, например:

– глагол *lernen* под влиянием англ. *learn* приобрел дополнительное значение ‘узнавать, разузнавать’, в результате чего смысл предложения *die Forscher lernten den Infektionsweg* неверно может понять немцем, не знающим английского языка;

– глагол *meinen*, усвоивший значение соответствующего английского глагола *mean*, начинает в некоторых случаях вытеснять немецкий глагол *bedeuten*;

– существительное *Aktivität*, раньше означавшее ‘активность’ и не употреблявшееся во множественном числе, теперь по образцу англ. *activities* начинает употребляться в форме множественного числа и приобретает дополнительное значение ‘различные действия, занятия’.

Наряду с этим наблюдается появление новых устойчивых словосочетаний, которые частично калькируются с английского языка. Широко распространились такие выражения, как:

– *ich denke, daß ...* от англ. *I think that ...*, вместо *ich glaube, daß ...*;

– *es macht Sinn* вместо *es hat Sinn*;

– *Spaß haben* вместо *Spaß machen*;

– *ich habe keine Idee* вместо *ich habe keine Ahnung*.

Наблюдается также появление новых устойчивых словосочетаний, образуемых путем калькирования с английского, которые либо сосуществуют с соответствующими

немецкими выражениями, либо пытаются их вытеснить, например, *mehr und mehr* (англ. *more and more*) все чаще употребляется вместо *immer mehr*; *nicht wirklich* (англ. *not really*) вместо *eigentlich nicht*; *für ein Jahr* (англ. *for a year*) вместо *ein Jahr lang* и др.

Заимствуется все большее число англоязычных фразеологических единиц, которые усваиваются немецким языком в виде полных фразеологических эквивалентов, например:

- нем. *das Beste aus etwas machen* от англ. *to make the best of something*;
- нем. *im gleichen Boot sitzen* от англ. *to sit in the same boat*;
- нем. *grünes Licht geben/bekommen* от англ. *to give/get the green light*;
- нем. *die Schau stehlen* от англ. *to steal the show*;
- нем. *rund um die Uhr* от англ. *round the clock*.

2.3. Изменения, происходящие в языковой картине мира под влиянием английского языка, затрагивают и такую его область, как словосложение, основной тенденцией развития которого является комбинирование немецких и англоязычных компонентов в процессе образования новых слов, результатом чего является гибридизация лексического состава немецкого языка. Наиболее заметно процесс гибридизации проявляет себя в сложносоставных словах, занимающих довольно значительное место в общем составе английского лексического материала в немецком языке.

Гибридные сложносоставные (или сложнопроизводные слова) можно подразделить на три группы в зависимости от соотношения основного компонента и определителя:

– композиты с немецким компонентом в качестве основного и английским компонентом в качестве определителя, например: *Body-Bewußtsein*, *Butterfly-Spitze*, *Event-Teilnehmer*, *Laserzentrum*, *Online-Nutzung*, *Navystil* и др.;

– композиты с английским компонентом в качестве основного и немецким в качестве определителя, например *Grafik-Hardware*, *Kunden-Support*, *Experten-Team*, *Artisten-Show*, *Farb-Terminal*, *Tontechnik-Crew* и др.;

– гибридные композиты, состоящие из трех и более слов, в которых основным компонентом является немецкое слово, а английские слова выступают в роли определителей, например *Just-in-time-Versorgung*, *Catering-Full-Service-Broschüre*, *Low-Budget-Veranstaltung*, *New Age-Einkaufszentrum* и др.

Следует выделить также явление частичного калькирования в сложносоставных словах, состоящее в замене основного компонента заимствуемого английского композита на соответствующий немецкий при использовании английского определителя, например, *Haarspray* вместо *hairspray*, *Nonstop-Flug* вместо *nonstop-flight*, *Leasing-Gesellschaft* вместо *leasing-company* и др.

Словосложение в виде комбинирования родных слов немецкого языка и

заимствованных английских получает столь широкое распространение, что заслуживает особого внимания, поскольку вполне понятно, что здесь мы имеем дело с очевидным смешением разных национальных картин мира. Для исследования этого явления целесообразным представляется использование метода построения семантического поля, с помощью которого можно было бы описывать это явление и следить за его развитием в немецком языке [3, с. 3–34].

2.4. Процесс англиканизации немецкого языка охватывает не только его лексическую, но также и грамматическую систему, причем происходит он с разрушением ее основных структур, и это настораживает хотя бы уже потому, что здесь создается очень широкое пространство языковой неуверенности. Ведь чтобы употребляться в немецких предложениях, заимствованные слова должны подчиняться правилам немецкой грамматики. Это означает, что английские слова должны допускать то, что они допускают по своему происхождению лишь в крайне ограниченной степени: они должны усваивать грамматические флексии немецкого языка.

Так, существительные должны, по меньшей мере, получать грамматический род и форму множественного числа. Однако, грамматический род заимствованных существительных неустойчив и зачастую присваивается произвольно, чаще всего по аналогии, например, *das T-Shirt*, как *das Hemd*, хотя и в этом случае наблюдаются колебания: *das Top*, как *das Hemd* или *der Top*, как *der Oberteil*? Иногда возникает неуверенность, относящаяся не только к грамматическому роду, но одновременно и к форме множественного числа: *das Modem – die Modems* или *der Modem – die Modeme*? Хотя правильно было бы *der Modem – die Modemen*, поскольку это сокращение из слов, имеющих и в немецком языке тоже, *der Modulator-Demodulator* (мнж. *die Modulatoren*).

Если ориентироваться на правила немецкого языка, то род иноязычным словам может присваиваться в соответствии со следующими критериями:

1) по аналогии с грамматическим родом немецких лексико-семантических соответствий, т.е. если заимствуемое слово имеет синоним в немецком языке, например, *die E-Mail* аналогично *die Post*;

2) в соответствии с правилами немецкой грамматики, например, всем англицизмам, оканчивающимся на *-ing* (*Fixing, Franchising, Leasing, Setting*) присваивается средний род, поскольку они соответствуют субстантивированным инфинитивам в немецком языке;

3) В соответствии с морфологическими критериями, в частности по окончаниям слов, например, заимствования из французского языка *le garage* и *le bagage* в немецком языке получили женский род, поскольку в немецком языке существительные,

оканчивающиеся на безударный *-e*, относятся преимущественно к женскому роду, а существительные, оканчивающиеся на *-er* (например, *Computer, Plotter, Streamer*), получают в немецком языке мужской род (ср. *Denker, Läufer* и т.п.);

4) в соответствии с родом заимствованного слова в языке происхождения (например, *der Komplex, die Ovation, das Epos*), в результате чего не действует морфологическое правило, так что слова с одинаковыми окончаниями бывают отнесены к разному грамматическому роду (например, *der Status*, но *das Corpus*); этот критерий может быть применим лишь весьма условно по отношению к заимствованиям из тех языков, в которых категория грамматического рода представлена иначе, чем в немецком языке (например, в английском, французском и итальянском), в силу чего грамматический род заимствований из этих языков в немецком языке часто колеблется (например, *der* и *das Graffito / Curry / Essay / Pub* или *die* и *das Malaise* и т.п.).

Легко увидеть, однако, что эти правила соблюдаются далеко не всегда. Если сравнивать заимствования первых послевоенных лет и заимствования последнего десятилетия, то заметно увеличение числа существительных с двойной падежной принадлежностью.

Форма множественного числа существительных образуется часто по английскому образцу, но тоже не всегда: *die Notebooks*, но *die User*, а не *die Users*. Даже такое слово, как *Multimedia*, изначально не имеющее родины и образованное как удобный интернационализм, попадает в немецком языке в зону языковой неуверенности: непонятно, единственное или множественное это число и каков его грамматический род.

В образовании существительных женского рода правила немецкого словообразования тоже действуют выборочно, например, из *User* немецкий язык образует *Userinnen*, но при этом отказывается из *Bodyguard* образовывать *Bodyguardinnen* т.п.

Прилагательные, заимствованные из английского языка, не вызывают затруднений при их употреблении в предикативной функции. Но немецкое прилагательное должно быть способно выполнять и атрибутивную функцию. Для этого оно должно склоняться, а также быть способным образовывать степени сравнения, употребляемые, в том числе, в атрибутивной функции. И здесь наблюдается та же неустойчивость, что и с существительными: одни заимствованные прилагательные осваиваются немецким языком, а другие нет. С одной стороны, *ein softes, ein softeres, das softeste Waschmittel* склоняется в единственном и множественном числе, как всякое немецкое прилагательное. Однако, если *ihr Leben ist easy* или, например, *die Frau ist sexy* не вызывает затруднений, то *ein easyes Leben, ein easyeres Leben, eine sexye Frau, eine sexyere Frau, mit der sexyesten Frau* и подобные словосочетания немецкий язык не принимает. Отказывается признавать

такие формы и компьютер в соответствии с программой проверки правописания.

Те же трудности испытывает немецкий язык и с освоением английских причастий в атрибутивной функции – как склонять, например, английские причастие *refined*? В результате возникает англо-немецкое *diese refined Qualität*, а те, чье чувство языка протестует, употребляют сразу *diese refined quality*. В то же время английские причастия в своей «родной» грамматической форме довольно широко употребляются в предикативной функции в составе немецкого сказуемого: *von diesem Spiel bin ich echt overdosed; sie ist overdressed; er ist underdressed; sie kleidet sich oversized* и т.п.

Глаголы, заимствованные из английского языка, еще труднее встраиваются в немецкий синтаксис. В целом можно сказать, что здесь немецкий язык оказывает наиболее жесткое сопротивление, хотя общая картина тоже неоднородна.

Некоторые глаголы, например, *testen, liften, surfen, clonen, tunen* прижились в немецком языке сразу же, образовали парадигму и свободно чувствуют себя в немецком синтаксисе. Можно с уверенностью сказать, что они полностью освоены языком, возможно, что и восприняты они были с самого начала как немецкие, по крайней мере, морфологически.

Осваивать с такой же легкостью другие глаголы немецкий язык отказывается. Их ведь надо спрягать, в том числе письменно, но как будет правильно – задается вопросом, например Д. Циммер: *ich sightsee? ich sightseete? ich sightsaw? ich sightsah?* [9]. Совсем трудно немецкому языку справиться с английскими фразовыми глаголами, в составе которых имеется постпозитив – отделять его или не отделять, согласно правилам немецкой грамматики? Как будет правильно: *Er gradet up* или *er upgradet?*

Результатом становится, с одной стороны, полное отсутствие видимых правил. Распространяется смешанное англо-немецкое образование аналитических форм глагола с использованием немецкого вспомогательного глагола и английской формы причастия II, например: *sie haben supported, es wurde supported* и много иных подобных.

Заметны также признаки скрытой грамматической англиканизации: при использовании немецких глаголов калькируются английские правила образования аналитических форм, например, *das Phänomen ist bis heute nicht voll verstanden sein*, хотя немецкая грамматика требует в этом случае *verstanden werden*, но никак не *verstanden sein*.

Распространяется употребление смешанных англо-немецких форм причастия II типа *gemanaged, geseached, gecoached*. Такие формы хотя еще и не норма, но уже не экзотика.

Эта тенденция представляется наиболее разрушительной для немецкого языка, поскольку даже такие глаголы, как, например, *surfen* и *saven*, казалось бы, вполне освоенные (о чем свидетельствуют, в том числе, и приставочные производные), образуют

аналитические формы с причастием II смешанного англо-немецкого грамматического происхождения: *die Daten sind abgesaved*. Впрочем, и лексическое происхождение у этих глаголов тоже смешанное – основа английская, а приставка немецкая: *ansurfen* и *absaven*.

2.5. Изучение основных тенденций в развитии лексического состава и грамматической структуры немецкого языка, а также в его словообразовательной системе под влиянием многочисленных англоязычных заимствований показывает, что изменения в немецкой языковой картине мира так или иначе коррелируют с изменениями во всех основных сферах немецкого общества, что может означать в прогностическом плане приобретение немецкой культурой основных черт англоязычной культуры. Это обстоятельство представляется более или менее очевидным исследователям, изучающим глобализационные процессы с точки зрения культурологии, социологии, этнологии, психологии и иных отраслей научного знания, однако, по мнению Ю. В. Рождественского, наиболее объективные свидетельства дает язык как единственно надежная возможность честно посмотреть в глубины древней и новейшей истории, как общее и некорыстное достояние и основа гуманитарии» [4, с. 50].

Иногда в ответ на тревожные призывы к защите немецкого языка приводится в качестве успокоительного аргумента пример другой немецкой национальной катастрофы, после которой немецкий язык не только сохранился, но и получил впоследствии мощное развитие. Речь идет о поражении Германии в Тридцатилетней войне, после которой в немецком обществе воцарилась похожая духовная атмосфера, определявшаяся в течение последующих полутора веков в значительной степени французской культурой. Но эта историческая аналогия представляется не вполне убедительной по многим причинам, о которых мы не будем говорить в силу их достаточной очевидности. Вспомним только, что французский язык доминировал в относительно узких кругах высшего общества и заметно вытеснял (лексически) немецкий в ограниченных сферах жизни, преимущественно в военном, почтовом и железнодорожном ведомствах. Одновременно с этим, уже вскоре после Вестфальского мира 1648 года, еще в XVII веке, сформировалось сопротивление влиянию французского языка: виднейшие литераторы и ученые создавали многочисленные общества по защите немецкого языка, которые наряду с неоправданным иногда пуризмом проводили вполне целесообразную и полезную профессиональную работу, например, занимались нормализацией немецкой орфографии и созданием образцовых литературных текстов. Между тем со времени второй немецкой национальной катастрофы прошло почти семь десятилетий, а давление английского языка заметно усиливается, что делает аргумент с исторической аналогией не очень убедительным. Наряду с этим в последние полтора десятилетия наблюдается и сопротивление влиянию английского языка в Германии,

однако это уже другая тема, касающаяся предпринимаемых мер и их эффективности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Буслаев Ф. И.* О преподавании отечественного языка / Ф. И. Буслаев // Хрестоматия по истории русского языкознания / под ред. Ф. П. Филина. — М.: Высшая школа, 1973. — 503 с.
2. *Кристал Д.* Английский язык как глобальный / Д. Кристал. — М.: Весь мир, 2001. — 240 с.
3. *Лобанова Л. П.* Семантическое поле как принцип идеографической лексикографии / Л. П. Лобанова // Вопросы описания языка и культуры / под ред. Л. П. Лобановой. — М.: Университетская книга, 2006. — С. 3–34.
4. *Рождественский Ю. В.* Принципы современной риторики / Ю. В. Рождественский. — М.: Фонд «Новое тысячелетие», 1999. — 135 с.
5. *Junker G. H.* Der Anglizismen-Index / G. H. Junker. — Paderborn : IFB Verlag, 2006. — 244 S.
6. *Junker G. H.* Der Anglizismen-Index: Gewinn oder Zumutung? / G. H. Junker. — Paderborn : IFB Verlag Deutsche Sprache GmbH, 2011. — 304 S.
7. *Laudel H.* Wort und Fremdwort – Zu jedem Begriff das passende Fremdwort / H. Laudel. — Hamburg : Xenos, 1992. — 408 S.
8. *Loskant S.* Das neue Trendwörterlexikon / S. Loskant. — Gütersloh / München : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1998. — 192 S.
9. *Zimmer D.* Deutsch und anders. Die Sprache im Modernisierungsfieber / D. Zimmer. — Reinbeck bei Hamburg : Rowohlt Verlag GmbH, 1997. — 429 S.

Надійшла до редакції 04.09.13

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

ДЕКАЛО О. О. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

У статті систематизовано існуючі підходи до дослідження дискурсу у сучасній лінгвістичній науці, основну увагу приділено особливостям аналізу дискурсу у його комунікативно-прагматичному аспекті. З'ясовано специфіку застосування комунікативно-прагматичного підходу до вивчення сучасного німецькомовного ділового дискурсу.

ДЕКАЛО О. О. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОГО ДЕЛОВОГО ДИСКУРСА

В статье систематизируются существующие подходы к исследованию дискурса в современной лингвистической науке, особое внимание уделяется особенностям анализа дискурса в его коммуникативно-прагматическом аспекте. Выясняется специфика применения коммуникативно-прагматического подхода к изучению современного немецкоязычного делового дискурса.

DEKALO O. O. MODERN APPROACHES TO GERMAN BUSINESS DISCOURSE RESEARCH

The article systematizes existing approaches to the discourse research in modern linguistic science; the main attention is given to the features of discourse analysis in its communicative-pragmatic aspect. It reveals the specific character of communicative-pragmatic approach to the study of contemporary German business discourse. Communicative-pragmatic approach is based on the study of such characteristics of discourse as the addresser, the discourse itself and the addressee, within which the conditions for the existence of the language system, its subsystems and units in specific acts of communication, selection and use of them by the participants of interpersonal interaction are described. The attention is also focused on the language personality, its modeling, representation of personal factors of verbal communication in a specific type of discourse. The communicative meaning of verbal means in the speech process is revealed in social context that gives an idea of communicative intention of the addresser as an initiator of speech activity and its realization in a concrete communicative situation.

The author defines German business discourse as a complex functional-semantic phenomenon which occurs in German-speaking environment, is intentionally oriented, implemented in conjunction with linguistic and extra-linguistic factors and regulated by strict compliance with the norms and rules of business communication in the interpersonal communicative interaction of individuals, united by common business relationships of various kinds (production of goods and its financing, insurance, offering cash loans, purchase, sale of goods or offering services, management) with regard to their status and role characteristics in context of the certain business situation. The study of the verbal means depends on their communicative functions in the process of building speech acts by the participants of business discourse in order to achieve necessary result.

The analysis of communicative strategies and tactics of their realization in a particular situation of business communication, intentions of communication partners, peculiarities of their interpersonal interaction, influence of the addresser's speech message on the certain addressee, his ability to perceive and interpret this message is carried out by the author in the article.

Ключові слова: діловий дискурс, адресант, адресат, статусно-рольові характеристики, комунікативна взаємодія, комунікативна стратегія, комунікативна тактика.

Пошук інтересу сучасних філологічних студій до вивчення ділового дискурсу у різних його аспектах, виявлення його типологічної специфіки та принципів функціонування викликаний тим, що в зону впливу процесів глобалізації суспільства потрапляє також сфера бізнесу, визначаються нові тенденції та чинники розвитку сучасного бізнес-середовища. Пояснюється таке зацікавлення необхідністю упорядкування теоретичних положень дискурсології як окремої мовознавчої дисципліни та потребою вивчення своєрідності різних типів дискурсу.

Вивченню різних аспектів функціонування ділового дискурсу присвячене широке коло праць як українських (Н. Г. Наумова, Л. П. Науменко, Р. Є. Пилипенко, Т. В. Чрділелі), так і зарубіжних дослідників (Н. О. Баландіна, Г. Г. Буркітбаєва, З. І. Гур'єва, А. В. Лазарева, Т. О. Ширяєва, А. Тросборг, Ф. Баргієли-Чіаппіні, К. Еліх, Дж. Вагнер, К. Нікерсон, Г. Вольф). Нові перспективи аналізу дискурсу ґрунтуються на розмаїтті основних підходів до його дослідження як найважливішої категорії вербального коду, які демонструють досвід лінгвістичної думки. **Актуальність** пропонованої статті зумовлюється спрямованістю сучасних філологічних студій на пошук ефективних механізмів дослідження ділового дискурсу, вивчення особливостей його типологічної організації. Актуальним, на наш погляд, є розкриття специфіки аналізу ділового дискурсу у комунікативно-прагматичному аспекті, що дає змогу інтерпретувати комунікативно-прагматичні параметри відповідної дискурсивної моделі з урахуванням соціального контексту, який слугує підґрунтям виявлення інтенційно-стратегічної програми адресанта-ініціатора німецькомовного ділового дискурсу.

Мета даної розвідки полягає в систематизації сучасних підходів до дослідження дискурсу в лінгвістиці, виявленні специфіки комунікативно-прагматичного підходу до аналізу німецькомовного ділового дискурсу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: узагальнити основні підходи до вивчення дискурсу в мовознавчій теорії, детально висвітлити основні засади комунікативно-прагматичного підходу до дослідження німецькомовного ділового дискурсу.

Об'єктом дослідження виступає німецькомовний діловий дискурс, а **предметом** – сучасні лінгвістичні підходи до вивчення дискурсу як особливої мовленнєвої події.

Матеріалом для аналізу слугував дискурсивний фрагмент, виокремлений нами із фільму «*Eine Liebe in Kuba*», що уможливує розкриття своєрідності комунікативно-прагматичного підходу до дослідження німецькомовного ділового дискурсу.

У сучасному науковому світі нові методологічні орієнтири вивчення дискурсу зумовлюють застосування різноманітних лінгвістичних підходів. Основними, які заслуговують на увагу, виступають соціолінгвістичний, когнітивний, лінгвокультурологічний, семантико-когнітивний, когнітивно-прагматичний, семантико-прагматичний та комунікативно-прагматичний, відображаючи комплексну та гетерогенну природу дискурсології.

Соціолінгвістичний підхід до дослідження дискурсу базується на розгляді механізмів породження та сприйняття комунікативного повідомлення з позицій соціальної реальності, суспільних функцій мовних засобів та концентрує увагу на вивченні

неоднорідності «мовної системи з огляду на соціальні параметри, а також зв'язок мовних змін із соціальними змінами» [13, с. 321]. Соціолінгвістичний підхід ґрунтується на протиставленні особистісно зорієнтованого та статусно зорієнтованого типів дискурсу [6; 11; 12; 14; 15].

В межах *когнітивних* досліджень аналізуються когнітивні механізми та структура людської свідомості через мову [5, с. 43]. У когнітивному аспекті вивчення дискурсу важливим стає опис мовних процесів, категорій та одиниць як результат відтворення соціально, культурно і лінгвістично значущих типових ментальних моделей. Головними завданнями при когнітивному підході виявляються опис та пояснення внутрішньої когнітивної структури й динаміки того, хто продукує повідомлення, і того, кому воно адресоване. Розвиток когнітивного підходу до явищ мови сприяв дослідженню мовних форм як похідних концептуалізації світу людською свідомістю, а їх значень – як певних структур знання, концептів, що закріплені мовними знаками.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення дискурсу спрямований на виявлення в ньому культурних особливостей конкретного національного мовлення, особливої національної ментальності, світобачення та «картини світу» та дозволяє дослідити та описати ті складові, які й обумовлюють його національну специфіку, вивчення архетипічних та прототипічних компонентів людської свідомості, відображених у мові та дискурсі [9].

Семантико-когнітивний підхід дослідження дискурсу має на меті через виявлення максимально повного складу мовних одиниць, які репрезентують відповідний концепт, провести максимально повний семантичний аналіз цих одиниць (слів, словосполучень, асоціативних полів, текстів), сформулювати зміст концепту як «глобально ментальну (мисленнєву) одиницю в її національній (можливо, в соціальній, віковій, гендерній, територіальній) своєрідності та визначити місце використовуваного концепту в концептосфері» [10, с. 22–23]. Розуміння концепту як мисленнєво-мовленнєвої одиниці, що містить у собі поняттєвий (змістова складова концепту), ціннісний, образний та асоціативний компоненти [7, с. 167], встановлюється за рахунок проведення семантичного аналізу мовних одиниць для того, щоб з'ясувати центральні та периферійні значення даного концепту.

Когнітивно-прагматичний підхід до аналізу дискурсу націлений на вивчення мисленнєво-мовленнєвих підвалин комунікації [16, с. 106–107] та інтегрує комунікативні й когнітивні дослідження мови, мовленнєві акти вивчаються як комунікативний процес, який бере початок у ментальній сфері мовця, що уможливорює зосередження на мисленнєвих і мовленнєвих процесах у їх взаємозв'язку [2, с. 3]. Спільною рисою, яка

уможлиблює поєднання двох аспектів аналізу дискурсу можна вважати дослідження та опис мовної системи у нерозривному зв'язку із певною функцією та відповідним явищем. Для прагматичного підходу домінантною виступає комунікативна функція та власне комунікація, а пізнавальна функція з мисленневою діяльністю є прерогативою когнітивного підходу.

За допомогою *семантико-прагматичного* підходу дослідження дискурсу здійснюється через інтеграцію мовних засобів різних рівнів, що взаємодіють між собою у конкретній комунікативній ситуації, демонструючи їх номінативну зв'язність, семантичну цілісність, особливості актуального (тема-рематичного) членування, оцінно-прагматичну та дейктичну маркованість дискурсу [15, с. 113–116]. Архітектоніка дискурсу є, з одного боку, семантичною, яка вміщує в собі основну тему, представлену у вигляді ієрархії семантичних пропозицій, а з іншого – прагматичною, що задає прагматичну спрямованість мовлення і водночас об'єднує дискурс як послідовність мовленнєвих актів в єдине ціле [14, с. 78].

Комунікативно-прагматичний підхід ґрунтується на дослідженні характеристик дискурсу з урахуванням співвідношення адресант – дискурс – адресат, у межах якого вивчаються умови існування мовної системи, її підсистем і одиниць у конкретних актах комунікації, вибір і використання їх учасниками міжособистісного взаємодії [4, с. 5]; особлива увага зосереджується на мовній особистості, її моделюванні, на відображенні особистісних факторів мовного спілкування у певному типі дискурсу. Виявлення комунікативних значень вербальних засобів в мовленнєвому процесі відбувається на основі теорії мовленнєвих актів та різних екстралінгвальних факторів, що обумовлюють існування конкретних висловлень адресатна та адресата спілкування, тобто пов'язані із комунікативною інтенцією та її реалізацією у контексті дискурсу.

У прагматичному розумінні дискурс може досліджуватися як власне аналіз прагматичного наповнення конкретного дискурсу без звернення до особливостей інтеракції комунікантів (наприклад, аналіз авторського тексту монологічного характеру), а також як прагматичний аналіз конкретної комунікативної ситуації взаємодії двох чи більшої кількості учасників спілкування, тобто як прагматичний аналіз монологу, діалогу чи полілогу (живого чи зафіксованого у вигляді, приміром, художнього тексту) [1, с. 272]. Пояснення дістає інтеракційний характер спілкування як процес та результат спільної мовленнєвої діяльності, за якого формується вербальний план дискурсу, з орієнтацією на ситуативний контекст, з метою задоволення певних соціальних потреб та інтересів мовної особистості.

Діловий дискурс як один із типів інституційного дискурсу породжується та функціонує у відповідності до певних соціально-інституційних вимог у вигляді комунікативної діяльності індивідів, які реалізують свої статусно-рольові можливості [3, с. 193]. Діловий дискурс, що трактується як «функціонально-семантична єдність, яка повторюється та закріплена в певному мовленнєвому оточенні» [8, с. 236]. Комунікативний процес відбувається не лише всередині організації, але й між організаціями, а також охоплює комунікацію між організаціями та окремими індивідами, які базуються на нормах та правилах спілкування, прийнятих у діловій спільноті [17, с. 13].

Під німецькомовним діловим дискурсом розуміємо складний функціонально-семантичний феномен, який проявляється в німецькомовному мовленнєвому оточенні, є інтенційно зорієнтованим, реалізується у взаємозв'язку мовних та позамовних чинників та регламентується дотриманням суворих норм та правил ведення ділової комунікації в процесі міжособистісної інтеракції індивідів, спільною рисою яких є ділові відносини різного характеру (виробництво товарів та його фінансування, страхування, пропонування грошових позик, покупка, продаж товарів чи надання послуг, управління) з урахуванням їх статусно-рольових характеристик у конкретній комунікативній бізнес-ситуації. Створюючи вербальне повідомлення, адресант передусім орієнтується на бажаний перлокутивний ефект, який він має намір досягти при комунікативній взаємодії із певним адресатом ділового дискурсу, на релевантність обраних мовленнєвих ходів, які визначають тактико-стратегічний потенціал комунікації.

З позицій комунікативно-прагматичного підходу до дослідження дискурсу в процесі вивчення мовленнєвої діяльності комунікантів, пов'язаних сферою бізнесу, відбувається розгляд вербальних одиниць у взаємозалежності з їхніми комунікативними функціями, що використовуються партнерами по спілкуванню з урахуванням їх статусно-рольових амплуа при побудові мовленнєвих актів для досягнення запланованого результату, який знаходиться поза самою комунікацією. Аналіз комунікативних стратегій і тактик їх реалізації у певній ситуації ділового спілкування, інтенцій учасників дискурсу, розкриття особливостей їх мовленнєвої взаємодії, впливу породженого адресантом комунікативного повідомлення на адресата, його здатності сприймати дане повідомлення розглядаються нами у контексті комунікативно-прагматичного підходу до вивчення ділового дискурсу. Зосередження уваги на соціальному контексті відповідної сфери функціонування ділового дискурсу уможливорює вияв екстралінгвальних чинників, які впливають на вибір мовних засобів впливу.

Звернемося до конкретного фрагменту ділового дискурсу, виокремленого нами із фільму *“Eine Liebe in Kuba”*, на основі аналізу якого виділимо базові комунікативно-

прагматичні параметри дискурсивної моделі:

Herr Dr. Schantz: (1) Holzer! Sie haben doch in Madrid studiert.

Herr Holzer: Ja.

Herr Dr. Schantz: (2) Das heißt, Sie sprechen perfekt Spanisch?

Herr Holzer: So ziemlich. Wieso?

Herr Dr. Schantz: (3) Sie packen Ihren Koffer und fliegen nach Kuba. (4) Man spricht da Spanisch. Oder? (5) Ein Grundstücks-Deal platzt mit einer Schweizer Hotelkette. Sie wollen da ein Luxushotel bauen. Das Grundstück gehört einer kubanischen Familie. Ihnen wurde eine Entschädigung angeboten, aber sie wollen ja trotzdem nicht runter.

Herr Holzer: Wer hat sich bis jetzt um die Sache gekümmert?

Herr Dr. Schantz: (6) Ein Deutscher. Er hat komplett versagt! (7) Also, verbringen wir keine Zeit mit Gerede. (8) Holzer, in 4 Stunden geht Ihr Flieger nach Havanna!

Herr Holzer: Aber ich war noch nie auf Kuba. Ich kenne auch...

Herr Dr. Schantz: (9) Das ist die Chance, Karriere zu machen, Holzer. Sie machen das schon. Ich bin mir da ganz sicher. (10) Sie haben eine Woche Zeit, den Deal unter Dach und Fach zu bringen. Gute Reise! [18, 04:07–05:03].

У наведеному фрагменті ділового дискурсу комунікативними антропоцентрами бізнес-ситуації виступають адресант (*Herr Dr. Schantz* – начальник відділу нерухомості берлінського банку) та адресат (*Herr Holzer* – його підлеглий, експерт із нерухомості), які знаходяться на різних ієрархічних рівнях, що демонструє асиметричність їх позицій в інтеракційному процесі. Предметом ділової розмови стає поїздка адресата до Куби, яка пов'язана із справою проблемної земельної ділянки, яка потребує від нього ефективних дій з подальшим оформленням угоди куплі-продажу.

Мовленнева діяльність адресанта-ініціатора ділової комунікації спрямована на конкретного комуніканта, яка полягає не лише в інформаційному обміні, але й в здійсненні комунікативного впливу на свідомість та поведінку адресата з метою спонукання до необхідних дій. Цілеспрямованість комунікативних висловлень адресанта зумовлена головною метою спілкування, яка полягає в швидкому ознайомленні адресата із деталями справи земельної ділянки та умовами поїздки до Куби, змушуючи його вжити термінових заходів: завчасно забронювати квиток на найближчий рейс літака до Гавани для свого працівника. Про переконливість вагомих аргументів, що саме адресат найкраще підходить на роль особи, яка ефективно впорається із важливою для майбутнього проекту банку справою купівлі проблемної ділянки, безумовно свідчать такі комунікативні ходи адресанта: *Sie haben doch in Madrid studiert. Das heißt, Sie sprechen perfekt Spanisch? Das ist*

die Chance, Karriere zu machen, Holzer. Sie machen das schon. Ich bin mir da ganz sicher, які відображають високий професійний рівень працівника установи банку.

Міжособистісна мовленнєва діяльність комунікантів ділового дискурсу опосередкована дискурсивним контекстом, за яким начальник відділу особисто приходить в кабінет свого підлеглого, що доводить нагальність справи, підсилюючись комунікативно: *Also, verbringen wir keine Zeit mit Gerede. Sie haben eine Woche Zeit, den Deal unter Dach und Fach zu bringen.*

Весь комунікативний процес відзначається офіційним, проте гармонійним характером. Настанова на кооперативну інтеракцію реалізується кооперативною комунікативною стратегією **інформування** та **регулятивною** комунікативною стратегією, які мають на меті досягти певної прагматичної цілі, що знаходиться поза комунікативним процесом (забезпечити ефективне функціонування установи). Втілення обраних адресантом комунікативних стратегій здійснюється через тактики *налагодження контакту* (1), *підкресленої уваги до відповіді адресата* (2), *подання необхідної інформації* (5, 6), *зміна теми* (7), *підбадьорення адресата* (9), які застосовуються для послаблення психологічного дискомфорту, зацікавленості у важливості його ідей щодо вирішення зазначеної проблеми, щоб зменшити фінансові ризики банківської установи. А тактика *домінування над адресатом* (3, 4, 8, 10) відображає акцентування вищого статусу по відношенню до адресата, який має повноваження диктувати власні оптимальні умови завдяки своїй реальній домінуючій позиції. Для досягнення продуктивної мовленнєвої інтеракції адресант ділового дискурсу дотримується тактики *емоційної стриманості* з метою гармонізації комунікації, враховуючи комунікативні правила та конвенції.

Проведений аналіз дискурсивного фрагменту дозволяє констатувати, що важливою ознакою при дослідженні сучасного німецькомовного ділового дискурсу у комунікативно-прагматичному аспекті виступає поєднання мовних та позамовних чинників, під впливом яких формуються комунікативні висловлення адресанта та адресата, підпорядковані цільовим установкам в умовах певної бізнес-ситуації. На вибір необхідного комплексу комунікативних стратегій і тактик у певній комунікативній бізнес-ситуації впливають не лише статусно-рольові амплуа учасників ділового дискурсу, які можуть бути представлені у вигляді симетричності чи асиметричності комунікативних позицій, але й тип їхньої міжособистісної мовленнєвої інтеракції (кооперативний чи конфліктний) в ході досягнення глобальної мети спілкування. Характер мовленнєвої поведінки в інтеракційному процесі виражається в реакціях учасників ділового дискурсу та в їх безпосередній залежності одного від одного з орієнтацією на власні комунікативні завдання, демонструючи у такий спосіб свою особистісну ідентифікацію в конкретній

комунікативній бізнес-ситуації.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у детальному вивченні мовних засобів, що використовуються учасниками ділового дискурсу у конкретному ситуативному контексті для побудови актів комунікації, з метою реалізації інтенційно-стратегічної програми адресанта-ініціатора мовленнєвої діяльності при міжособистісній взаємодії з адресатом ділового спілкування, пов'язаних між собою інтересами бізнесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бацевич Ф. С.* Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. — Львів : ПАЮ, 2010. — 336 с.
2. *Безугла Л. Р.* Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Р. Безугла. — К., 2009. — 36 с.
3. *Карасик В. И.* Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
4. *Карпчук Н. П.* Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Н. П. Карпчук. — Харків, 2004. — 218 с.
5. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание. На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
6. *Макаров М. Л.* Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. — М. : Гнозис, 2003. — 277 с.
7. *Науменко Л. П.* Сучасний англomовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні : [монографія] / Л. П. Науменко. — К. : Логос, 2008. — 360 с.
8. *Наумова Н. Г.* Реалізація комунікативно-прагматичних настанов ділового дискурсу / Н. Г. Наумова // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр.]. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. — С. 225–261.
9. *Павленко Н. О.* Основні підходи та методи дослідження дискурсу [Електронний ресурс] / Н. О. Павленко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2005. — № 22. — С. 126–128. — Режим доступу до журн. : <http://eprints.zu.edu.ua/2085/1/05pnomdd.pdf>.
10. *Попова З. Д.* Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. :

АСТ : Восток — Запад, 2007. — 314 с.

11. *Сахарчук Л. І.* Методологія комунікативних досліджень : [монографія] / Л. І. Сахарчук. — Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ШТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006. — 214 с.

12. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монографическое учебное пособие] / Е. А. Селиванова. — К. : Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. — 336 с.

13. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.

14. *Серажим К. С.* Дискурс : як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : [монографія] / К. С. Серажим. — К., 2002. — 392с.

15. *Франко О. Б.* Семантичні та прагматичні параметри спонукального дискурсу (на матеріалі німецькомовних художніх творів ХХ ст.) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / О. Б. Франко. — К., 2007. — 229 с.

16. *Шевченко І. С.* Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія / загальн. ред. І. С. Шевченко]. — Харків : Константа, 2005. — С. 21–28.

17. *Ширяева Т. А.* Когнитивное моделирование интитуционального делового дискурса : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. А. Ширяева. — Краснодар, 2008. — 50 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *Eine Liebe in Kuba* : [Romanze, Drama]. — Deutschland : Saxonia Media Filmproduktion GmbH, 2007. — 90 Min.

Надійшла до редакції 17.10.13

© 2013 О. В. Материнська
(м. Донецьк)

КОРЕЛЯТИВНІ ВІДНОШЕННЯ В СИСТЕМІ МЕРОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

МАТЕРИНЬСЬКА О. В. КОРЕЛЯТИВНІ ВІДНОШЕННЯ В СИСТЕМІ МЕРОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У пропонованій статті досліджуються структурно-семантичні особливості меронімів (іменників на позначення частини цілого) в німецькій та англійській мовах. Визначено семантичні типи меронімів-комполітів, виявлено корелятивний тип відношень між їхньою структурною та семантичною організацією. Зафіксовано комбінації семантичних ознак меронімів, які є ідентифікуючими щодо цілого. Увагу приділено зв'язку полісемії та меронімії у мові.

МАТЕРИНСКАЯ Е. В. КОРЕЛЯТИВНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СИСТЕМЕ МЕРОНИМОВ В НЕМЕЦКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В предлагаемой статье исследуются структурно-семантические особенности меронимов (существительных, обозначающих часть целого) в немецком и английском языках. Выявлены семантические типы меронимов-комполитов, установлен коррелятивный тип отношений между их структурной и семантической организацией. Зафиксированы комбинации семантических признаков меронимов, идентифицирующие целое. Внимание уделено также связи между полисемией и меронимией в языке.

MATERYNSKA O. V. CORRELATIVE RELATIONS OF THE MERONYMIC SYSTEM IN GERMAN AND ENGLISH

This paper dwells upon the structural and semantic peculiarities of the meronyms (nouns denoting parts) in German and English. The semantic types of the meronymic compounds have been traced, a correlative type of the relation between their structural and semantic organization has been revealed. The combinations of the semantic markers, identifying the whole, have been singled out. The interrelations of the polysemy and meronymy are highlighted.

Ключові слова: корелятивні відношення, меронім, метафора, метонімія, полісемія, структурно-семантичний тип.

1. Вступні зауваження. Відношення між частиною та цілим (меронімія) належить до одного з найважливіших типів семантичних відношень у мові, який упорядковує знання людини про навколишній світ, наприклад: нім. *Ast*, англ. *branch* 'гілка (дерева)'; нім. *Ohr*, англ. *ear* 'вухо'; нім. *Teil* 'частина', *Stück* 'шматок', *Element* 'елемент', англ. *part* 'частина', *piece* 'шматок' і под. Вивчення логічного та філософського підґрунтя відношень між частиною та цілим розпочалося ще в античні часи у роботах Платона та Аристотеля [2, с. 279; 20, с. 41], у яких сформульовано базові аксіоми відношень між частиною та цілим, розширені формальною логікою, мереологією [21, с. 3]. У нові часи дослідження цієї проблеми продовжено у роботах Г. Лейбніца, І. Канта [8, с. 665–666]. Перша системна робота про логічні відношення між частиною та цілим була виконана у формально-онтологічному руслі Е. Гуссерлем [9]. До вивчення меронімії як одного з основних типів таксономічних зв'язків у мові лінгвістична традиція звернулася у 80-90 роках ХХ століття. Питання виявлення семантичних типів меронімії розглядалося, наприклад, у студіях М. Айріс, М. Евенс, Б. Літовітц [7], Д. Германна, М. Уїнстона, Р. Чаффіна [25; 3], К. Лутца

[13], Ф. Мольтман [17], Б. Тверські [24] та інших вчених [4; 22].

1.1. Актуальність пропонованого дослідження пояснюється тим, що відношення між частиною та цілим, з одного боку, є одним із фундаментальних логічних відношень, на яких ґрунтується сприйняття людиною дійсності, з іншого – це важливий тип організації парадигматичних відношень у мові, який потребує детального вивчення. Мероніми не були предметом окремого лінгвістичного дослідження як лексична підсистема, що складає значний шар базової лексики, їхні структурно-семантичні особливості не розглядалися комплексно на матеріалі повного корпусу. Важливість дослідження системи меронімів пояснюється також і тим фактом, що ця лексична підсистема може виступати моделлю для вивчення закономірностей семантичного розвитку лексичної системи загалом [1; 16].

Мета цієї розвідки полягає у визначенні структурно-семантичних особливостей меронімів у німецькій та англійській мовах та виявленні закономірностей їхнього формування, семантичного розвитку, основну увагу сконцентровано на з'ясуванні корелятивних відношень у системі меронімів.

Об'єктом дослідження є система меронімів, зокрема лексеми на позначення частин цілого (мероніми) в німецькій та англійській мовах та їхні лексико-семантичні варіанти (ЛСВ). Предмет дослідження – структурні та семантичні особливості меронімів, їхні взаємовідношення у німецькій та англійській мовах.

Емпіричний матеріал дослідження складають лексичні одиниці, отримані шляхом суцільної вибірки з репрезентативних тлумачних та перекладних словників німецької та англійської мов, було використано також тематичні, ідеографічні, етимологічні словники, електронні бази даних, енциклопедичні джерела [26–31]. Загальний обсяг вибірки становить 4730 лексичних одиниць (6098 ЛСВ) у німецькій мові та 1888 лексичних одиниць (6091 ЛСВ) у англійській мові. Отже, у двох досліджуваних мовах проаналізовано 6618 лексичних одиниць, загальна кількість їхніх значень складає 12 189 ЛСВ. До досліджуваного корпусу меронімів було включено лексичні одиниці, які наявні у словниках стандартної / літературної мови та не є вузькотермінологічними чи стилістично маркованими одиницями. Розмовна лексика не перебувала у фокусі дослідження, втім враховувалися випадки, коли відбувався перенос за моделлю метафори чи метонімії до одиниць розмовного стилю з меронімів, які за своїм основним значенням належать до загальноновживаної літературної лексики. Дібрано лексичні одиниці, які містять базові семантичні ознаки меронімів поза визначеним контекстом, оскільки за допомогою контексту до меронімів можна віднести

численні немеронімічні лексеми.

1.2. Розбіжності у кількості досліджуваних меронімів у німецькій та англійській мовах пояснюється тим фактом, що значна кількість композитів, зафіксованих у німецькій мові, в англійській мові передається описовими словосполученнями з прийменником *of* або ж поєднанням іменника з прикметником у функції атрибута: нім. *Lungenspitze*, англ. *apex of the lung* ‘верхівка легень’, нім. *Hauptteil*, англ. *main, principal part* ‘головна, основна частина’. Такі словосполучення належать до так званих *ad hoc* утворень, їх не було включено до матеріалу дослідження, оскільки їхня кількість є майже необмеженою.

Весь корпус досліджуваного матеріалу було розподілено за десятьма тематичними групами [1, с. 57]. Тематична класифікація меронімів спирається на загальноприйняті синоптичні схеми лексичного складу мови (Ф. Дорнзайф та ін.), тезаурусні словники лексики німецької та англійської мов. До тематичного складу меронімічної лексики належать такі тематичні групи: 1) **соматизми** (найменування частин тіла людини та тварини): нім. *Ohr*, англ. *ear* ‘вухо’, нім. *Pfote*, англ. *paw* ‘лапа’; 2) **найменування частин живої природи** (рослин): нім. *Ast*, англ. *branch* ‘гілка’; 3) **найменування частин неживої природи**: нім. *Ufer* ‘берег’, англ. *riverside* ‘берег річки’; 4) **найменування частин артефактів** (частин споруд): нім. *Hauswand*, англ. *wall* ‘стіна будинку’; частин предметів побуту, а саме частин посуду: нім. *Henkel* ‘руків'я (посудини)’ і под., англ. *bottleneck* ‘шийка пляшки’; меблів: нім. *Tischbein* ‘ніжка стола’, англ. *tabletop* ‘поверхня столу’; інструментів, зброї: нім. *Klinge*, англ. *blade* ‘клинець’; одягу, взуття: нім. *Ärmel*, англ. *sleeve* ‘рукав’; різних предметів: нім. *Rahmen*, англ. *frame* ‘рамка’; транспорту (частини літака, корабля, потяга, авто): нім. *Radkappe*, англ. *hubcap* ‘ковпак колеса’ та ін.; 5) **найменування частин сукупностей**: нім. *Gemeindeglied* ‘член громади’, англ. *delegate* ‘делегат’; 6) **позначення поняття «частина»**: нім. *Stück* ‘шматок’, англ. *part* ‘частина’, *piece* ‘шматок’; 7) **квантитативні мероніми**: нім. *Drittel* ‘третина’, англ. *quater* ‘чверть’; 8) **локативні мероніми**: нім. *Zipfel* ‘гострий або ж звужений кінчик’, англ. *tip* ‘кінець, кінчик (пальця, язика, сигари)’; 9) **темпоральні мероніми**: нім. *Vormittag* ‘час до полудня’, англ. *midday* ‘полудень’; 10) **найменування частин процесів**: нім. *Schlussphase* ‘заклучна стадія’, англ. *closure* ‘завершення (як фаза)’.

3.3 погляду структурної організації у німецькій мові домінують мероніми-композити (3752 ЛО), наприклад, двокомпонентні композити (3488 ЛО): нім. *Bestandteil* ‘складова частина’, зафіксовано невелику кількість симплексів (322 ЛО,

наприклад, нім. *Dach* ‘дах, стріха, покрівля’). Меншою продуктивністю характеризуються моделі морфологічного словотвору (653 ЛО, наприклад, нім. *Hinterfront* ‘задній фронт, задній бік будинку’ утворено за допомогою префіксоїда *Hinter-*). В англійській мові симплекси (506 ЛО, наприклад, англ. *roof* ‘дах, стріха, покрівля’) та моделі морфологічного словотвору (686 ЛО) домінують над кількістю композитних утворень (696 ЛО), наприклад, англ. *segment* ‘сегмент, частина’ (утворено за суфіксальною моделлю). Важливу роль у формуванні меронімів відіграють процеси імпліцитної деривації (безафіксного словотвору або конверсії), найпродуктивнішою ця модель є в англійській мові. Особливістю структури меронімів, утворених за моделлю конверсії в англійській мові, є можливість субстантивації фразових дієслів, словосполучень із прийменником, наприклад, англ. *turnup* ‘загорнута частина одягу’ від фразового дієслова *to turn up* ‘загинати’, *offcut* ‘відрізаний шматок’ від дієслова *to cut off* ‘відрізати’. Більшість меронімів – двокомпонентних детермінативних композитів виникла як комбінація іменникових основ (нім. *Dachboden* ‘горище’, англ. *riverbed* ‘річище’), що належать до різних тематичних підгруп меронімів та характеризуються високим семантичним і словотворчим потенціалом [1, с. 259].

4. Семантична класифікація меронімів-композитів є складним завданням передусім через необхідність виведення певних узагальнювальних критеріїв, що дозволили б об’єднати їхні структурні та семантичні характеристики. Враховано досвід дослідження композитів за схемою Х. Вельмана (H. Wellmann), Л. Ортнер (L. Ortner) [19] у німецькій мові, Х. Шоу (H. Shaw) [23] у німецькій та англійській мовах та багатьох інших лінгвістів [5; 6; 10–12; 15; 18]. Розроблено системну класифікацію для опису семантичної структури меронімів, які є субстантивними детермінативними композитами. У найменуванні кожного типу міститься загальна назва та конкретний підтип семантичної організації композита (за семантичною роллю компонента *A*). У формулах тлумачення використано літеру *A* на позначення лівого й літеру *B* для правого (зазвичай основного) компонента композита та визначено їхні семантичні ролі у складі композита. Додатково використано символ *X* на позначення суб’єкта певної дії (агенса) та *Y* – об’єкта певної дії або ж пацієнса (залежно від семантичної ролі). Визначено такі десять семантичних типів меронімів, які є детермінативними композитами [1, с. 62-66]:

4.1. Акціональні мероніми-композити позначають частину за об’єктом дії або за дією («*X* впливає на об’єкт *A* / виконує певну дію над об’єктом *A*»; «*B* характеризується дією *A*, функціонує, виконуючи дію *A*»). Мероніми демонструють такі різновиди цього

семантичного типу: а) «Афікований об'єкт – позначення частини», цей тип можна записати формулою « X впливає на об'єкт A / виконує певну дію над об'єктом A , використовуючи B », наприклад, нім. *Ringfinger* 'палець, на якому X носить каблучку', англ. *plateroom* 'кімната, у якій зберігається посуд'. Додатково мероніми-композиції цього типу можуть мати рестриктивне значення, наприклад, коли « X може впливати тільки на об'єкт A , виконувати певну дію тільки над об'єктом A у час / місці B », наприклад, *Obsttag* 'день, у який їдять тільки овочі'; пермісивне значення у випадку, коли « X може впливати на об'єкт A / виконувати певну дію над об'єктом A у час B / місці B », наприклад, *Zigarettenpause* 'пауза, під час якої можна палити' та ін.; б) «Ефікований об'єкт (продукт) – позначення частини» « B є джерелом виникнення A », « X виготовляє A з B », « B є сировиною для виготовлення A », наприклад, нім. *Hemdenstoff* 'тканина, з якої виготовляють сорочки', англ. *broomwood* 'деревина, з якої виготовляють мітли'; в) «Дія – Частина» (« B – частина, призначена для виконання дії A », « B характеризується дією A , функціонує, виконуючи дію A »), наприклад, нім. *Bauelement, Bauteil* 'будівельна деталь', *Bindeglied* 'поєднувальна частина'. Як компонент A виступають віддієслівні іменні основи або ж дієслівні основи. Такі композиції також можуть мати додаткові значення, наприклад, темпоральні мероніми-композиції цього типу характеризуються додатковим прескриптивним значенням: нім. *Zahlungstermin* 'термін, у який X має сплатити Y ', англ. *bedtime* 'час лягати спати' або ж перфективним: « X виконав дію A у час / місці B / дія A відбулася у час / місці B », наприклад, *Geburtsjahr* 'рік народження', англ. *birthday* 'день народження' та ін.

4.2. Партитивні мероніми-композиції позначають певне поняття за його партитивним зв'язком із ієрархічно вищим поняттям, характеризуються відношенням включення, мають такі підтипи: а) «Ціле – частина» (« B належить до A », « A має B », « B є частиною A »), наприклад, нім. *Schwabenschwanz* 'хвіст ластівки', англ. *potsherd* 'глиняний черепок'; нім. *Jahresviertel* 'чверть року, квартал', англ. *nighttime* 'нічний час'; б) «Частина – ціле» (« A належить до B », « B має A », « A є частиною B »), у композиціях цього семантичного типу акцент пересувається на компонент A , наприклад, *Dreiviertelstunde* 'чверть години', квартал', англ. *noonday* 'середина дня', при перифразі компонент B стає атрибутом у генетиві, отже A детермінується B на відміну від усталеної норми, коли A детермінує B , наприклад, *Dreiviertelstunde – Dreiviertel einer Stunde*; в) «Матеріал / субстанція, з якої складається частина – позначення частини», « A -матеріал, з якого складається B »: нім. *Glaswand* 'скляна стіна', *Eichtür* 'дубові двері'; *Holzsplitter* 'скіпка деревини'.

4.3. Семантичний тип атрибутивних меронімів-композитів надає якісну характеристику частини («*B* має ознаку / властивість *A*, характеризується ознакою / властивістю, способом / виміром *A*»), наприклад, нім. *Komfortzeitalter* ‘століття, яке характеризується підвищеним комфортом’, нім. *Steildach* ‘крутий дах’, англ. *broadside* ‘борт корабля’ (*broad* ‘широкий’), *tenderloin* ‘філей, вирізка’ (*tender* ‘делікатний, ніжний’), нім. *Kirschenmund* ‘повний, червоний як вишня рот’, англ. *ringbone* ‘мозолястий наріст на нозі коня’; нім. *Zwölffingerdarm*, англ. *duodenum* ‘дванадцятипала кишка’. Композити зазначеного типу мають також такий різновид: «Власне ім’я, відома особа, казковий персонаж – частина, названа на честь цієї особи / за цією особою», наприклад, найменування частини тіла: нім. *Achillessehne* ‘Ахіллесове сухожилля’; темпоральні мероніми: нім. *Jakobsttag* ‘день Св. Апостола Якова’, англ. *Saturday* ‘субота, у римській міфології День Сатурна’, які вказують водночас на походження певної традиції святкування та на маркованість визначеного проміжку часу певним моментом у минулому (пов’язаним з відомою особою / казковим персонажем).

4.4. Локативні мероніми-композити конкретизують розташування певної частини щодо цілого («*B* – частина, розташована у місці *A*», «*B* має локалізацію *A*»), наприклад, нім. *Eckfenster* ‘кутове вікно’, *cornerpiece* ‘кут, кутова частина’.

4.5. Екзистенціальні мероніми-композити позначають, зазвичай, частину темпорального або локативного поняття («*B* – час, у якому / упродовж якого існує, панує, відбувається *A*»), наприклад, нім. *Friedenszeit* ‘мирний час; час, коли панує мир’, *Dürrejahr* ‘рік посухи’, англ. *wartime* ‘час війни’.

4.6. Темпоральні мероніми-композити додатково конкретизують певний момент у часі, коли існує частина *B*, при цьому *B* може позначати також часове поняття («*B* припадає на час *A*»), наприклад, *Abenddämmerung* ‘вечірні сутінки’, англ. *springwood* ‘весняна деревина (весняний шар деревини)’, нім. *Winterfell* ‘зимове хутро у тварин’.

4.7. Орнативні мероніми-композити: «*B* – частина, оздоблена *A*, містить *A* як додаткову деталь», наприклад, нім. *Dornenzweig* ‘гілка з шипами’, англ. *hatchback* ‘хетчбек (задня частина автівки з дверцятами, які відкриваються вгору)’.

4.8. Бенефактивні мероніми-композити мають значення «*B* призначено для користі *A*», *B* застосовується на користь певного суб’єкта – *A* («*A* отримує користь *B*»), наприклад, *Kindertag* ‘день дітей, день, коли для дітей роблять чисельні заходи тощо’, англ. *sickroom* ‘кімната для хворих’;

4.9. Агентивні мероніми-композити позначають частини за ініціатором дії; за цим семантичним типом утворюються переважно темпоральні та локативні

мероніми-композити («*A* діє у місці / у час *B*»), наприклад, нім. *Orakelstätte* ‘місце, у якому віщує оракул’, англ. *elfland* ‘країна ельфів, країна, у якій мешкають ельфи’; *Diadochenzeit* ‘час правління Діадохів (II-III ст. до Р. Х.)’, *Hitlerzeit* ‘час, коли у Німеччині керував Гітлер, панував націонал-соціалізм’; англ. *sunrise* ‘схід сонця’ – у цьому випадку сонце не є істотою, але сприймається як активний об’єкт, який переміщується, діє.

4.10. Каузативні мероніми-композити позначають відношення між *A* – причиною та *B* – частиною, що виникає унаслідок цієї причини («*A* є причиною *B*, *B* є наслідком *A*»), наприклад, нім. *Altersteilzeit* ‘скорочений робочий час для працівників похилого віку перед виходом на пенсію’, *Schnapsnase* ‘ніс червоний від надмірного споживання алкоголю’, англ. *floodland* ‘рівнина, яка утворилася через повінь’.

Визначені семантичні типи детермінативних меронімів-композитів (3728 ЛО у німецькій та 694 ЛО в англійській мовах) відображають їхні основні семантичні характеристики, домінувальними в обох досліджуваних мовах є партитивний та акціональний семантичні типи. Мероніми – композити, утворені за цими семантичними типами, здатні розвивати найвищий рівень полісемії. Узагальнені дані щодо кількісного розподілу меронімів за визначеними семантичними типами відповідно до виокремлених тематичних груп наведено у таблиці 1. Перевага партитивних композитів спостерігається перш за все у тематичній групі найменувань частин артефактів, найменувань частин тіла (соматизмів) та найменувань темпоральних понять. Для меронімів цих тематичних груп визначення належності до цілого за допомогою кваліфікативної семи у їхній семантичній структурі є особливо важливим для їхньої ієрархічної організації. Ці тематичні групи є найчисельнішими у досліджуваних мовах, а домінування партитивного семантичного типу утворення меронімів-композитів є цілком прогнозованим у системі меронімів обох досліджуваних мов. Акціональний семантичний тип є характерним для утворення темпоральних композитів, адже значна їх кількість позначає час, заповнений певною діяльністю, призначений для виконання певної діяльності, наприклад, нім. *Putztag* ‘день прибирання’, англ. *playtime* ‘час, коли можна гратися’.

Таблиця 1. Семантичні типи меронімів – детермінативних композитів у німецькій та англійській мовах
за тематичними* групами

Тематична група Семантичний тип	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10		Разом	
	НЧТ		НЧР		НЧНП		НЧА		НЧС		НПЧ		КМ		ЛМ		ТМ		НЧП		н	а
	н	а	н	а	н	а	н	а	н	а	н	а	н	а	н	а	н	а	н	а		
1. Партитивні	243	52	51	9	48	33	350	85	92	–	64	3	105	3	92	18	224	34	14	1	1283	838
2. Акціональні	62	3	7	1	3	–	270	83	58	–	58	–	24	–	247	30	537	25	3	–	1265	142
3. Атрибутивні	86	7	10	1	7	–	55	35	7	–	12	2	57	6	48	22	139	36	2	–	423	109
4. Локативні	57	9	5	3	9	3	65	39	10	3	8	9	–	–	131	44	14	15	–	–	299	125
5. Екзистенціальні	6	–	4	–	–	–	–	–	3	–	16	–	–	–	125	38	128	2	–	–	277	40
6. Темпоральні	2	–	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	2	56	–	11	–	72	5
7. Орнативні	3	1	1	–	2	–	28	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	43	11
8. Бенефактивні	–	–	–	–	–	–	22	10	–	1	–	–	–	–	2	2	6	–	–	–	30	13
9. Агентивні	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5	5	20	4	–	–	25	9
10. Каузативні	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	8	–	–	–	–	11	2
Разом	462	72	80	17	69	36	790	262	170	4	158	14	186	9	651	163	1132	116	30	1	3728	694

*НЧТ – найменування частин тіла; НЧР – найменування частин рослин; НЧНП – найменування частин неживої природи; НЧА – найменування частин артефактів; НЧС – найменування частин сукупностей; НПЧ – найменування поняття «частина»; КМ – квантитативні мероніми; ТМ – темпоральні мероніми; НЧП – найменування частин процесів

В англійській мові меронімів локативного (125 ЛО) семантичного типу реєструється дещо більше, ніж атрибутивного (109 ЛО), утім, оскільки ця різниця є незначною, можна стверджувати, що вказані семантичні типи є продуктивними в обох мовах. Вони реалізують семантичні ознаки «локативності» та «форми», «способу існування», тобто описують певні частини у їхньому відношенні щодо цілого, визначають їхні диференційні риси. Локативний семантичний тип є характерним для утворення меронімів-комполітів на позначення у першу чергу частин простору, а також найменувань частин артефактів, соматизмів, для яких семантичні ознаки «функціональності» та «локативності» є домінуючими. Менш продуктивними типами є екзистенціальні та темпоральні семантичні типи формування меронімів-комполітів. До малопродуктивних типів належать орнативні, бенефактивні, агентивні та каузативні семантичні типи, адже вони співвідносяться з більш «периферійними» семантичними ознаками, що характеризують позначувані цими комполітами частини цілого, тобто визначають того, хто їх використовує, причину їх виникнення та ін. Окреслені семантичні типи меронімів-детермінативних комполітів вказують на семантичні ролі, які є характерними для їхнього функціонування у лексичній системі мови.

5. Можна виділити такі способи вираження цілого у найменуванні частини:

5.1. Ціле експліковане у найменуванні частини. Здебільшого йдеться про мероніми, які є детермінативними комполітами, а саме партитивними комполітами, наприклад, нім. *Bettkante* 'край ліжка', *Zugspitze* 'голова потяга', англ. *needlepoint* 'вістря голки', *barrelhead* 'дно бочки'; орнативними (нім. *Flügel Fenster* 'вікно зі стулками', англ. *pressroom* 'друкарський цех, устаткований друкарськими пресами'), акціональними комполітами за типом «Ефікований об'єкт (продукт) – матеріал» (нім. *Mantelstoff* 'тканина, з якої виготовляють пальто', англ. *bowwood* 'деревина, з якої виготовляли луки' – (загальною кількістю 1291 ЛО у німецькій мові (27,3% від загальної кількості меронімів у німецькій мові) та 270 ЛО у англійській (14,3% від загальної кількості меронімів у англійській мові відповідно). Очевидно, що більша кількість експліцитного вираження цілого у найменуванні частини в німецькій мові пояснюється більшою кількістю комполітних утворень-меронімів у ній.

5.2. Прототипічне ціле наявне у найменуванні частини імпліцитно, наприклад, нім. *Gipfel* 'верхівка (скелі)', *Epilog* 'епілог (певного твору, п'єси тощо)', англ. *threshold* 'пори́г (будинку, кімнати)', *handle* 'ручка, руків'я держак (інструмента)'. У таких позначеннях частин артефактів холонім формально відсутній у структурі номінації, але на семантичному рівні він фіксується та легко відновлюється шляхом трансформації, коли,

щоб витлумачити певний меронім, необхідно додати позначення цілого (3217 ЛО (68%) у німецькій та 1478 ЛО (78,3%) в англійській мовах).

5.3. Ціле не виражене у номінації частини ані експліцитно, ані імпліцитно, кількість таких одиниць серед меронімів є незначною: 222 ЛО (4,7%) у німецькій та 140 ЛО (7,4%) в англійській мовах. Мероніми цього типу зафіксовано з-поміж найменувань частин матеріалів, із яких щось виробляється, наприклад, у німецькій мові: *Substanz* ‘субстанція, матерія’, в англійській: *substance* ‘субстанція, матерія’, загальних позначень частини: *Teil* ‘частина’, *Stück* ‘шматок’, англ. *part* ‘частина (будь-якого цілого)’, *piece* ‘шматок, частина (будь-якого цілого)’.

6. На підставі наведених спостережень можна виявити такі кореляції щодо структурного та семантичного розвитку меронімів:

6.1. Спостерігається кореляція між семантичним типом меронімів-комполітів та їхнім словотворчим потенціалом. Партитивний, атрибутивний та локативний семантичні типи, які є домінуючими в обох досліджуваних мовах, зумовлюють значний семантичний потенціал меронімів. Зазначене явище спостерігається при утворенні екзоцентричних та ендоцентричних комполітів та немеронімічної лексики за допомогою мотиваційних основ з тематичних груп найменувань поняття «частина», локативних меронімів, а також тих тематичних груп, для яких семантичні ознаки «партитивності», «локативності», «функціональності» та додаткові семантичні ознаки «форми», «субстанції» є визначальними: соматизмів, найменувань частин артефактів. Соматизми, наприклад, мають великий словотворчий потенціал у системі меронімів, у якій вони виконують інтегративну функцію [16]. Так, за допомогою основ-соматизмів утворюються найменування частин артефактів, частин рослин, частин неживої природи і под.: нім. *Gebirgsrücken* ‘гірський хребет’, англ. *riverhead* ‘витока ріки’; нім. *Baumwipfel* ‘маківка дерева’, англ. *earhead* ‘колосоподібна голівка’). Людина персоніфікує частини неживої природи та рослин, за рахунок метафори створює їхні образи, подібні до людських, наприклад, позначення частин скелі: нім. *Berg Rücken* ‘гірський кряж, верхня лінія, крайка гірського хребта’, нім. *Berg Nase* ‘виступ (ніс), нім. *Bergfuß* ‘підніжжя скелі’.

6.2. Корелятивним типом характеризується відношення меронімії та полісемії, оскільки виокремлення ознаки «партитивності» передбачає постійну динаміку семантичної структури найменувань частин у напрямку позначення їхнього цілого на підставі метонімічних моделей за суміжністю (наприклад, нім. *Kopf*, англ. *head* (букв. ‘голова’) ‘керівник’) та переносів на позначення інших частин, цілого за асоціативною подібністю до них (нім. *Brocken* (букв. ‘уламок неправильної форми’) ‘кремезна людина’, *hunk* (букв. ‘великий кусок, шмат’) ‘привабливий сильний чоловік’).

6.3. Простіша формальна структура згідно теорії природної морфології [14, с. 22], немаркованість позначення частини щодо цілого, що відповідає імпліцитному способу вираження назви цілого у назві його частини, створює передумови для розвитку високого рівня полісемії, навпаки експлікація холоніма у назві частини, маркованість позначення частини щодо цілого визначає її моносемантичність або ж розвиток низького рівня полісемії. Відтак утворення композитів, формування меронімів засобами експліцитної деривації, за допомогою афіксальних структурних моделей, префіксоїдів накладають обмеження на розвиток їхньої полісемії.

6.4. Мероніми-симплекси розвивають високий рівень полісемії, оскільки зазвичай вони є немаркованими щодо цілого, а отже, характеризуються вільною сполучуваністю з іншими основами під час утворення композитів та можливістю практично необмеженого переходу до іншого функціонального реєстру, отримання додаткових конотацій, характерних для зниженого, розмовного стилю.

6.5. Функціонально-семантичне навантаження словотворчих формантів під час утворення меронімів безпосередньо впливає на їхню вмотивованість. Комбінація семантичних ознак у їхньому значенні, зумовлена стереотипами сприйняття та сегментації поняття цілого та його частини, відбивається на продуктивності конкретних моделей їхнього формування. Префіксоїди зі значенням розташування у просторі беруть участь в утворенні найменувань частин артефактів, соматизмів, локативних, темпоральних меронімів, меронімів на позначення поняття «частина» тощо, наприклад, нім. *Hintertür* ‘задні двері’, англ. *foredeck* ‘передня частина головної палуби’. Зменшувальні суфікси, як правило, використовуються під час утворення меронімів, що містять у своїй семантичній структурі ознаки малого розміру, низької вартості або ж деформованості, наприклад, нім. *Schnipsel*, *Schnippel* ‘шматочок, клаптик’, англ. *clodlet* ‘брилка (землі)’, *globulet* ‘краплинка’.

6.6. Комбінація семантичних ознак, що визначає семантичну структуру основного значення меронімів дозволяє виокремити такі корелятивні відношення між ними:

6.6.1. «Кваліфікативна» ознака, що визначає належність до цілого, є інтегральною та фіксується у значенні всіх досліджуваних меронімів; вона визначає також інші диференційні ознаки залежно від виду цілого. Семантична ознака належності до визначеного цілого реалізується за такими типами: а) меронім позначає частину, компонент складного конкретного цілого або ж частину певного поняття: нім. *Hemdärmel* ‘рукав сорочки’; б) меронім позначає частину, компонент певного виду конкретного цілого або ж виду певних понять: нім. *Griff* ‘руків’я (різних інструментів)’; в) меронім позначає частину будь-якого цілого: нім. *Teil*, англ. *part* ‘частина’, нім. *Stück*, англ. *piece* ‘шматок’.

6.6.2. «Функціональна» ознака зумовлена належністю позначуваної частини переважно до конкретного цілого і, зазвичай, поєднується з такими семантичними ознаками, як «форма», «розмір», «субстанція», «локативність» тощо.

6.6.3. Ознака «кількості» має конкретну та узагальнену реалізацію. Так, для соматизмів характерною є наявність парності / непарності певних частин тіла (нім. *Auge* 'око' характеризується парністю), для квантитативних меронімів властивою є наявність ознаки визначеної кількості в позначень, що належать до метричної системи (нім. *Viertel* 'чверть') та ознаки невизначеної (великої / малої) кількості, наприклад, англ. *share* 'частка (майнова або ін.)'.

6.6.4. Комбінація семантичних ознак у семантичній структурі мероніма «частина» + «форма» + «субстанція» є ідентифікуючою щодо цілого, наприклад, нім. *Marmortreppe* 'мармурові сходи'.

6.6.5. Комбінація семантичних ознак у семантичній структурі мероніма «частина» + «локативна» ознака не є ідентифікуючою щодо цілого: нім. *Vorderteil*, англ. *forepart* 'передня частина'.

6.6.6. Наявність ознаки «відчужуваності» зумовлює виникнення семи «типу виокремлення частини з цілого», наприклад, відрізна певним інструментом частина: нім. *Schnitz* 'скіпка, стружок', *Scheibe* 'скибка, шматок', англ. *offcut* 'відрізаний шматок', *cutout* 'вирізаний, відрізаний шматок'; відірвана частина: нім. *Abriß* 'відривна частина (чогось)' тощо.

6.6.7. Семантична ознака «деформованості» часто комбінується з семантичною ознакою оцінності, а саме «неважливості» деформованої частини: нім. лексема *Fetzen* 'кляпоть' має таке тлумачення 'нерівно обірваний кляпоть матеріалу, тканини, паперу, частина, яка втратила зв'язок з іншими частинами'.

7. За результатами здійсненого дослідження можна зробити такі **висновки**:

1. Система меронімів належить до базового лексикону різних мов, вона є одним з найважливіших видів семантичних логіко-кваліфікаційних відношень у мові, а також у позамовній дійсності, а саме відношенням між частиною та цілим.

2. Спільні риси структурних типів і моделей меронімів зумовлені особливостями будови досліджуваних мов та їхньою генетичною близькістю. Розбіжності фіксуються у продуктивності окремих структурних типів та моделей і зумовлені відмінностями у способах реалізації відношення меронімії словотворчими засобами та засобами розвитку полісемії.

3. У німецькій мові переважають морфолого-синтаксичні засоби утворення меронімів, а в англійській – морфологічні. Експліцитна деривація, у межах якої найбільш

продуктивними є суфіксальні моделі формування меронімів, відзначається продуктивністю в обох досліджуваних мовах. Мероніми, утворені за допомогою префіксоїдів, значно переважають у німецькій мові. Важливу роль у формуванні меронімів відіграють процеси імпліцитної деривації (безафіксного словотвору або конверсії). Найпродуктивнішою ця модель є в англійській мові.

4. Вплив структурної організації меронімів на їхній словотворчий та семантичний потенціал підтверджує дію принципу природної морфології або теорії маркованості, згідно якої немарковані одиниці належать до найпродуктивніших та найчастотніших мовних типів. Так, саме мероніми, неускладнені словотворчими формантами, тобто немарковані одиниці, розвивають найвищий рівень полісемії, а мероніми-композиції, як марковані, мають більш вузькоспецифічні значення.

5. Між семантичними типами меронімів-композицій та їхнім словотворчим потенціалом фіксуються корелятивні відношення. Найпродуктивнішими семантичними типами, за якими утворюються ендосентричні та екзоцентричні композиції, що належать до меронімічної, але також до немеронімічної лексики, є партитивний та акціональний семантичні типи. Менш продуктивними є атрибутивний та локативний семантичні типи. Найменш продуктивними семантичними типами, за якими утворюються детермінативні мероніми-композиції, виявилися каузативний та агентивний семантичні типи. З-поміж мотиваційних основ найвищою продуктивністю характеризуються мероніми на позначення поняття «частина», соматизми та найменування частин артефактів.

6. Експлікація цілого у назві частини є характерною рисою меронімів – детермінативних композицій переважно партитивного та орнативного семантичних типів. Більшість меронімів містять інформацію щодо цілого, до якого вони належать імпліцитно у своєму значенні, яке визначається певною комбінацією семантичних ознак. Лише незначна частина досліджуваних меронімів не містить інформації щодо прототипічного цілого ані експліцитно, ані імпліцитно та може позначати частину будь-якого цілого.

7. Результатом цього дослідження є комплексний опис структурно-семантичних особливостей меронімів, виокремлення їх як окремої лексичної підсистеми, що пов'язана складною мережею взаємовідношень та є важливою для розвитку як меронімічної, так і немеронімічної лексики, оновлення та поповнення лексичного складу мови. Перспектива запропонованого дослідження полягає у можливості подальшого вивчення семантичних зв'язків у лексиці із застосуванням розробленого концептуального апарату.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Материнська О. В.* Меронімічні відношення в лексичній системі німецької та англійської мов : [монографія] / О. В. Материнська. — Донецьк : Всеукраїнське держ. багатопрофільне видавництво Донбас, 2012. — 360 с. (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — Т. 8.).
2. *Aristotle.* The Metaphysics / Aristotle [translated by H. Tredennick]. — London ; New York : William Heinemann Ltd., G.P. Putnam's Sons, 1912. — 473 p.
3. *Chaffin R.* The concept of a semantic relation / R. Chaffin // Frames, fields and contrast : new essays in semantic and lexical organization. — Hillsdale ; New-Jersey ; Hove ; London : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992. — 464 p.
4. *Cruse D. A.* On the transitivity of the part-whole relation / A. D. Cruse // Journal of Linguistics. — 1979. — Vol. 15/1. — P. 29–38.
5. *Donalies E.* Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick / E. Donalies. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2002. — 190 S. (Studien zur deutschen Sprache. Forschungen des Instituts für deutsche Sprache ; Bd. 27).
6. *Dressler W.* On word formation. Natural Morphology / W. Dressler // Wiener Linguistische Gasette. — 1981. — № 26. — S. 3–13.
7. *Iris M. A.* Problems of the part-whole relation / M. A. Iris, B. E. Litovitz, M. Evens // Relational model of the lexicon. Representing knowledge in semantic networks (Studies in natural language processing). — Cambridge; New-York; New Rochelle; Melbourne; Sydney : Cambridge University Press, 1988. — P. 261–287.
8. *Handbook of Metaphysics and Ontology* / [H. Burkhard, B. Smith (Hgg.)]. — Munich ; Philadelphia ; Vienna : Philosophia, 1991. — 1005 p.
9. *Husserl E.* Zur Lehre von den Ganzen und Teilen / E. Husserl // Logische Untersuchungen. — Hamburg : Felix Meiner Verlag, 2009. — 813 S. — (Philosophische Bibliothek ; Bd. 601).
10. *Kaliuščenko V. D.* Typologie denominaler Verben / V. Kaliuščenko. — Tübingen : Niemeyer, 2000. — 253 S. — (Linguistische Arbeiten ; 419).
11. *Kastovsky D.* Wortbildung und Semantik / D. Kastovsky. — Düsseldorf : Schwann-Bagel GmbH ; Bern ; München : Francke Verlag, 1982. — 334 S.
12. *Kürschner W.* Zur syntaktischen Beschreibung deutscher Nominalkomposita. Auf der Grundlage generativer Transformationsgrammatiken / W. Kürschner. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1974. — 228 S. (Linguistische Arbeiten ; 18).

13. *Lutz C.* Untersuchungen zu Teil-Ganzes Relationen. Modellierungsanforderungen und Realisierung in Beschreibungslogiken / C. Lutz. — Hamburg : Universität Hamburg, 1996. — Mitteilung 258. — 79 S.

14. *Mayerthaler W.* Ikonismus in der Morphologie / W. Mayerthaler // Zeitschrift für Semiotik. — 1980. — Bd. 2. — Heft 1/2. — S. 20–37.

15. *Marchand H.* The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A synchronic-diachronic approach / H. Marchand. — [Second, completely revised and enlarged edition]. — München : C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. — 545 S.

16. *Materynska O.* Typologie der Körperteilbenennungen : [Monographie / [Hgg. Andrzej Kątny, Katarzyna Łukas, Czesława Schatte] / O. Materynska. — Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2012. — 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik. — Bd. 41.).

17. *Moltmann F.* Parts and wholes in semantics / F. Moltmann. — New York ; Oxford : Oxford University Press, 1997. — 254 p.

18. *Motsch W.* Semantische Grundlagen der Wortbildung / W. Motsch // Die Ordnung der Wörter : kognitive und lexikalische Strukturen / [G. Harras (Hg.)]. — Berlin ; New York : de Gruyter, 1995. — S. 193–226.

19. *Ortner L.* Substantivkomposita (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen 1) / Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Insbruck / L. Ortner, E. Müller-Bollhagen. — Berlin ; New-York : Walter de Gruyter, 1991. — 863 S. (Vierter Hauptteil Sprache der Gegenwart ; Bd. LXXIX).

20. *Platon Parmenides.* Griechisch / Deutsch / Platon [übersetzt von E. Martens]. — Stuttgart : Philipp Reclam Jun., 1987. — 207 S.

21. *Ridder L.* Mereologie. Ein Beitrag zur Ontologie und Erkenntnistheorie / Lothar Ridder. — Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 2002. — 513 S.

22. *Rosch E.* Classification of real world objects : origins and representations in cognition / E. Rosch // Thinking readings in cognitive science. — Cambridge ; London ; New-York ; Melbourne : Cambridge University Press, 1977. — P. 212–222.

23. *Shaw H. J.* Motivierte Komposita in der deutschen und englischen gegenwärtigen Sprache / J. H. Shaw. — Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1979. — 256 S. (Tübinger Beiträge zur Linguistik ; Bd. 118).

24. *Tversky B.* Where paronomies and taxonomies meet / B. Tversky // Meanings and Prototypes. Studies in linguistic categorisation / [S. L. Tsohatzidis (Edit.)], 1990. — London ; New York : Routledge. P. 334–344.

25. *Winston M. E.* A taxonomy of part-whole relations / M. E. Winston, R. Chaffin, D. Herrmann // Cognitive Science : a multidisciplinary journal. — 1987. — Vol. 11. — P. 417–444.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

26. *Dornseiff F.* Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / F. Dornseiff. — Berlin ; New-York : Walter de Gruyter, 2004. — 933 S.

27. *Duden* “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 6 Bd. / [hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat u. d. Dudenred. unter der Leit. von Günther Drosdowski]. — Mannheim ; Wien ; Zürich : Bibliographische Institut, 1970. — 1980. — Bd. 1. — 464 S. ; Bd. 2. — 928 S. ; Bd. 3. — 1408 S. ; Bd. 4. — 1904 S. ; Bd. 5. — 2432 S. ; Bd. 6. — 2992 S.

28. *Duden Deutsches Universal Wörterbuch* / [hrsg. von der Dudenredaktion]. — Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. — 1892 S.

29. *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Russisch* in 2 Bänden / [begründet von Hans Holm Bielfeld, in der Endfassung erarbeitet von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von Ronald Löttsch]. — Berlin ; München ; Wien ; Zürich ; New-York : Langenscheidt, 2001. — Bd. 1. — 1076 S., Bd. 2. — 1177 S.

30. *The Oxford-Duden Pictorial German and English Dictionary* / [ed. by the Dudenredaktion and the German section of the Oxford University Press Dictionary Department]. — 2-nd edition. — Oxford : Clarendon Press, 1994. — 677 p.

31. *Webster's Third New International Unabridged dictionary* on CD ROM 3.0. (476, 000 entries, 140, 000 etymologies). — Windows, Macintosh. — Springfield, Massachusetts Merriam Webster's Inc., 2003 ISBN 0–87779–201–1.

Надійшла до редакції 16.09.13

© 2013 О. Л. Путіліна
(м. Донецьк)

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ІННОВАЦІЇ ТА ПСЕВДОІННОВАЦІЇ

ПУТІЛІНА О. Л. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ІННОВАЦІЇ ТА ПСЕВДОІННОВАЦІЇ

Стаття присвячена характеристиці інноваційних / псевдоінноваційних процесів і явищ (американізмів) у сучасній англійській мові, встановленню природи і причин змін у лексичному складі, а також на рівні фонетики й орфоенії англійської мови, розмежуванню форм функціонування англійської мови в британському та американському варіантах, кваліфікуванню типів неологізмів у сучасній англійській мові.

ПУТИЛИНА О. Л. ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ИННОВАЦИИ И ПСЕВДОИННОВАЦИИ

В статье рассматривается характеристика инновационных / псевдоинновационных процессов и явлений (американизмов) в современном английском языке, устанавливается природа и причины изменений в лексическом составе, а также на уровне фонетики и орфоэпии английского языка, дифференцируются формы функционирования английского языка в британском и американском вариантах, квалифицируются типы неологизмов в современном английском языке.

PUTILINA O. L. INNOVATIVE PROCESSES IN THE PRESENT-DAY ENGLISH: INNOVATIONS AND PSEUDO-INNOVATIONS

The article is devoted to the problems of innovative processes in the Present-day English, particularly innovations and pseudo-innovations. Under the global integration that results in strengthening intercultural relations, development of languages, including English, is a rapid process, in particular at the lexical level, which is not always predictable. Analysis of examples furnished by many authors, who are concerned about this fact, revealed new structural types of lexical items, such as splinters, block compounds and a creation on their basis of compound words / pseudo-compound words (other parts of speech), whose self-morphological identity is usually defined only within a specific context for the fulfillment of their syntactic role, that is, their appearance has a strengthening influence of analogy in the formation of composites / quasi-composites that can lead to structural changes of lexical units, including the conversion of compound words in derivatives for potentially unlimited number of new words with unstable and unpredictable grammatically-categorical indicators. This process is one of the differential features of Present-day English, especially British (BE) and American (AmE) variants as competitors that stand out against other variants of English (such as the Australian) with multiplicity of media, geographical area due to extralinguistic factors of their spread – as the classic, 'true' English (BE) in the status of one of the languages of international communication and as less conservative language with signs of language-cosmopolitan that absorbed the elements of other languages, which directly contacted, and in the role of the language of the powerful state in the world (AmE), respectively. Lack of substantial research in this area makes the relevance of proposed research. The main tasks of the study are a characterization of lexical and phonetical processes in Present-day English and interpreting pro rata AmE, an establishing of the nature and causes of changes in the vocabulary of English, a separation of literary / colloquial functioning BE-forms from AmE, a classifying types of neologisms in Present-day English.

Ключові слова: власне-неологізм, інноваційний процес, конверсія, неологічний бум, псевдоінновації, семантичний неологізм, синтаксичний неологізм, стилістичний неологізм, термінологічний неологізм, транснамінація, переосмислення, фонетичний неологізм.

В умовах глобальної світової інтеграції, наслідком якої є поглиблення міжкультурних зв'язків, розвиток мов, у тому числі – англійської та української, являє собою стрімкий процес, зокрема на лексичному рівні, що не завжди є передбачуваним. Цілком зрозумілим є те, що лексикографічні джерела не встигають фіксувати неологізми, що створює серйозні перешкоди насамперед для тих, хто не є носієм певної мови, але змушений виступати активним комунікантом у цьому мовному середовищі. Насамперед,

це стосується англійської як однієї з мов активного інтернаціонального спілкування з поглядом українськомовної особистості [2, с. 4].

Неодноразові спроби вивчення англійськомовних лексикографічних джерел довели, що не всі лексичні одиниці, зафіксовані в найчутливіших до подібних мовних процесів джерелах, що спираються на реальне живе мовлення й апелюють до реального живого носія цього мовлення, а саме – у сучасних ЗМІ, наукових статтях і художніх творах англійськомовних авторів, включені до реєстру навіть найавторитетніших словників англійської мови, що виходять друком у Великій Британії та США [9, с. 90]. Аналіз прикладів, дібраних багатьма авторами, в яких цей факт викликає занепокоєння, дозволив виявити нові структурні типи лексичних одиниць, таких, як осколкові елементи (сплінтери), значну кількість вкрай нестійких складних іменників з роздільним написанням, але спільним об'єднувальним наголосом (block compounds) і створення на їхній основі складних слів / псевдоскладних слів інших частин мови, чия власне-морфологічна приналежність зазвичай визначається тільки в межах певного контексту за виконуваною ними синтаксичною роллю, тобто їхня поява вже є свідченням посилення впливу аналогії в утворенні композитів / квазікомпозитів, що може привести до змін структурного типу лексичних одиниць, зокрема до перетворення складних слів на похідні для потенційно необмеженої кількості новотворів із нефіксованими і непередбачуваними граматичними категорійними показниками.

Цей процес є однією з диференційних ознак сучасної англійської мови, насамперед британського й американського варіантів як конкурентів, що вирізняються на тлі інших варіантів англійської (таких, як австралійський чи канадський) численністю носіїв, географічним ареалом унаслідок екстралінгвальних чинників їхнього поширення, – як класичної, «оригінальної», «справжньої» (як стверджує дехто з прихильників британського стандарту [3; 5; 6; 8]) англійської в статусі однієї з мов міжнародного спілкування і її американського варіанта, який є менш консервативним, має ознаки мови-космополіта, що вбирала в себе елементи інших мов, з якими безпосередньо контактувала, мова потужної держави на світовій арені. Зрозуміло, що неанглійськомовному комунікантові важко не розгубитися, потрапивши в англійськомовний соціум, особливо якщо взяти до уваги, що всі варіанти, у тому числі *British English* 'британська англійська' (далі BE) і *American English* 'американська англійська' (далі AmE), не зафіксовані за певною територією і демонструють активну взаємодію / конкурування навіть у мовленні окремого носія англійської. Складність ситуації також полягає і в тому, що процеси, які беруть початок на лексичному рівні, провокують зміни на інших рівнях мови, власне, подекуди розмиваючи традиційні уявлення про граматичні категорії, синтаксичні зв'язки і

семантичну структуру конструкції загалом. Відсутність фундаментальних досліджень у цій площині й зумовлює **актуальність** пропонованої статті.

Однак, комплексний аналіз інноваційних процесів, що мають місце в англійській мові, зокрема на лексичному і фонетичному рівнях, не видається можливим без розмежування власне-мовних і запозичених одиниць, явищ, процесів тощо в сучасній англійській мові, що становить **мету** цієї статті. Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**, як: характеристика лексичних і фонетичних процесів у сучасній англійській мові та їхня інтерпретація щодо американського варіанта англійської мови, обґрунтування сутності і причин змін вокабуляру англійської мови, розмежування літературного / розмовного функціонування британізмів і американізмів, класифікування типів неологізмів в англійській мові.

Слід підкреслити, що неодноразове наголошення на різниці між BE і AmE як визначальними на сьогодні в розвитку англійської мови має серйозне теоретичне обґрунтування, що поступово сформувалося на основі фіксації регулярності виявів диференційних ознак обох варіантів англійської мови на всіх мовних рівнях – від фонетики до синтаксису. Активне розширення меж поширення AmE зумовлене передусім екстралінгвальними чинниками: домінують позицією США на світовому економічному ринку, активною політичною позицією на міжнародній політичній арені й, звісно, колосальним впливом на інші нації через посередництво кіно, музики й інших сфер культури. У зв'язку із цим маємо констатувати наявність великої групи слів, які не можна назвати новими на території США, але які порівняно недавно потрапили до активного словника світової англійськомовної спільноти (за межами власне Штатів і Канади): напр., *majorly* (сленгове *extremely*) 'надзвичайно, неймовірно, класно' набуло такої популярності, що увійшло до переліку нових слів англійської навіть без позначки AmE у багатьох словниках [2, с. 17].

Якщо продовжувати тему лексичних змін і нових процесів на цьому рівні, то масове запозичення американських слів спостерігається у сферах, пов'язаних з бізнесом, усіма можливими виявами молодіжної суб-культури, музики (причому не тільки *pop*, як зазначає В. В. Єлісеєва, але й інших напрямів: особливо помітною з кін. 90-х років ця тенденція стає щодо *hip hop* і *R&B*, так само як 70-і – поч. 80-х ознаменувалися панування *soul*), Internet і комп'ютерних технологій, і, власне, є однією з найвиразніших тенденцій сучасного BE.

Від початку AmE і BE не були диференційованими, що пояснювалося тим, що перші колоністи з Великої Британії завезли із собою ту мову, яка була для них рідною і якою,

зрозуміло, говорили в Англії (якщо не брати до уваги численних ірландців, чие мовлення, звісно, відрізнялося від мовлення англійців), тобто мову на зрізі XVII ст., що є у цьому контексті принциповим, оскільки англійська того часу демонструвала виняткову розмаїтість і некодифікованість, варіюючи тогочасні досить приблизні уявлення про «норму» залежно від місцевості (округу) і соціального прошарку населення, до якого належав мовець, причому навіть значно більшою мірою, ніж нині, що стає помітним навіть при аналізі орфографії, граматики і загалом стилю текстів В. Шекспіра і Дж. Мільтона, чії твори традиційно вважаються зразками нормативного тогочасного письмового мовлення [2, с. 16].

Подальше поглиблення цих процесів було стимульоване згодом припливом до Північної Америки іммігрантів з Англії, оскільки ті процеси, що мали місце в XVII ст., не тільки не сприяли виробленню єдиноприйнятної норми, а й провокували подальші зміни протягом XVIII, XIX і XX ст.ст., а також диференціацію різноманітних варіантів англійської, з яких як певна цілісність почав виформовуватися AmE, на противагу BE. Важливу, якщо не домінуючу, роль у цьому зіграли політико-територіальні й соціально-економічні чинники, такі, як спільність, цілісність території проживання, протистояння британській колонізаторській політиці у Новому Світі і здобуття незалежності, початок формування нової незалежної держави і разом із нею – зародження національної ідеї і закладення принципів національної самоідентифікації – усвідомлення себе як нації, відмінної від британців, хоч і пов'язаної з ними генетично, бурхливе економічне зростання і поява поняття «американської мрії» тощо. Цілком зрозуміло, що усе це посилювало диференціювання і, у певному розумінні, протистояння двох варіантів англійської.

Характерним є те, що **розбіжності між BE і AmE** легко помітити, але слід пам'ятати, що вияви цієї розбіжності **не є власне-інноваціями**, якого б рівня мови вони не стосувалися, – це тільки вияв внутрішнього розшарування системи англійської мови. Спробуємо коротко перерахувати **ознаки псевдоінновацій**, які слід відрізняти від справжніх інновацій на фонетичному, лексичному, граматичному та інших рівнях:

1. У сфері **орфографії** диференційні риси двох варіантів були, по суті, кодифіковані завдяки американському лексикографу Ною Вебстеру (Noah Webster) (1758–1843), який запропонував в AmE заміну суфіксів, зокрема **-er** замість **-re**, напр., *center* 'центр' (AmE) замість *centre* (BE), *meter* 'метр' (AmE) замість *metre* (BE), *theater* 'театр' (AmE) замість *theatre* (BE); **-our** → **-or**, напр., *favour* 'послуга' (BE) → *favor* (AmE), *honour* 'честь' (BE) → *honor* (AmE), *labour* 'праця' (BE) → *labor* (AmE) [2, с. 18].

2. Цьому ж лінгвістові належить і спроба поступового витіснення на рівні **лексики** французьких запозичень якщо не власне-англійськими лексемами, то, принаймні,

відносно адаптованими до вимог англійської моделами (*check* ‘чек’ замість *cheque*, *connection* ‘зв’язок’ замість *connexion*, *jail* ‘в’язниця’ замість *gaol*, *storey* ‘поверх’ замість *storey* тощо). Слід зауважити, що лексичні розбіжності стосуються переважно сфери сленгу або тих слів нормативної англійської, що позначають суто американські чи суто британські реалії в соціальній, політичній, економічній, технічній і художній сфері [7, с. 18], напр.: *Tube* – метрополітен у Лондоні, але їхня переважна більшість є вже свідченням **інноваційних** процесів в обох варіантах англійської, а не їхньої внутрішньої диференціації, причому переважна більшість подібних новотворів походить саме з AmE, навіть якщо згодом вони втрачають своє виразне американське походження, потрапляючи до активного вокабуляру представників усього англійськомовного соціуму (про що свідчить аналіз фактичного матеріалу), напр.: *Tinseltown* (AmE) – *Hollywood* (нормативна англійська і BE), *ride-in* – протест проти дискримінації проїзда в автобусах для білих у США (кін. 60-х років XX ст.) і в південних штатах по сьогодні (особливо у штаті Юта).

3. У сфері **нормативної граматики** різниця між американським та британським варіантами не є послідовною і може бути зведена загалом до:

1) уникання носіями AmE множини дієслівних форм у поєднанні зі збірними іменниками, як це роблять носії української мови, унаслідок чого буквальний переклад британських конструкцій подекуди видається досить дивним (пор., *the audience were* ‘публіка були’ (BE) – *the audience was* ‘публіка була’ (AmE), *the government have* ‘уряд мають’ (BE) – *the government has* ‘уряд має’ (AmE)) [<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2011/02/19/AR2011021904205.html?hpid=topnews>];

2) американці частіше за британців утворюють іменники від дієслів за допомогою **конверсії** (в українській граматиці маємо натомість мофолого-синтаксичний спосіб творення) (пор., *a research* ‘дослідження’ → *to research* ‘досліджувати, вивчати’, *an author* ‘автор’ → *to author* ‘створювати’);

3) в AmE типовою є заміна *shall* на *will* у формах Future Tense і, відповідно, *should* на *would* у Future-in-the-Past Tense;

4) носії американського варіанта віддають перевагу формі *have got* замість однокомпонентного *have* ‘мати’, а сполуку *have gotten* зазвичай використовують у тих випадках, коли британці вживають *became* ‘став (стала, стало), почав (почала, почало)’.

Загалом, суттєвішим на думку багатьох лінгвістів, що займаються проблемами розмежування цих двох варіантів англійської мови, є загальне ставлення носіїв мови до поняття граматичної правильності [3, с. 97; 5, с. 71]: американці, які здобули належний рівень освіти, прагнуть дотримуватися правил, тоді як англійці схильні до того, щоб їх

порушувати (але це стосується тільки усного спілкування, оскільки мовлення американських і британських ЗМІ демонструють протилежне).

4. У **фонетиці** ознаки двох варіантів менш виявлювані у вимові окремих звуків, але виразніші в ритміці і мелодиці мовлення. Для AmE характерними є такі ознаки:

1) голосний у словах типу *God* 'Бог', *got* 'отримав (отримала, отримало)', *rob* 'грабувати' зазвичай вимовляється швидше як [a:] у *father*, ніж як [ɔ] у слові *cloth* 'тканина' [<http://minnesota.publicradio.org/features/npr.php?id=135040267>];

2) u-подібний звук у словах на зразок *dew* 'роса', *duke* 'герцог', *new* 'новий' більшість американців римує з *too* 'теж, занадто', а не з *you* 'ти', тобто вимовляє його як [u:], а не як [ju:] [<http://video.forbes.com/fvn/inidaily/ken-kamen-avoid-the-financial-noise>];

3) серединну звукосполуку **tt**, як у слові *butter* 'масло', носії AmE вимовляють дуже схоже на [d] [<http://minnesota.publicradio.org/features/npr.php?id=135040267>];

4) поствокальний **r**, як у слові *car* 'машина' або *card* 'картка', американці часто не опускають, на відміну від британців, а вимовляють на його місці нечіткий **r-подібний** звук [<http://video.forbes.com/fvn/celeb2011/andy-jackson-reveals-his-american-idol>];

5) мелодика американського мовлення відрізняється від британського меншою варіативністю за висотою тону. При цьому мелодичний контур наприкінці речення в AmE розходиться з BE [<http://minnesota.publicradio.org/features/npr.php?id=135040267>%; <http://edition.cnn.com/2011/SHOWBIZ/01/05/amsale.aberra.designer/index.html>; <http://video.forbes.com/fvn/celeb2011/andy-jackson-reveals-his-american-idol>];

6) за показником ритміки (чергування наголошених і ненаголошених складів) AmE мовленню властиве збереження в словах з 3 і більше складами вторинного наголосу, а ненаголошені склади вимовляти чіткіше, пор.: *se`creta`ry* (AmE) – *se`cret'ry* (BE), *e`xtrao`rdina`ry* (AmE) – *extr'o`rdin'ry* (BE), *la`b'rato`ry* (AmE) – *la`b'rat'ry* (BE) або *labo`rat'ry* (BE) [<http://video.forbes.com/fvn/business/inside-frank-gehrys-skyscraper>; <http://www.blackstarnews.com/news/135/ARTICLE/7112/2011-02-08.html>].

На противагу названим ознакам мовлення носіїв AmE і BE, що вказують не на розвиток інноваційних процесів у сучасній англійській мові, а лише на варіантну відмінність, є ряд показників, що характеризують **нові** активні **процеси** в англійській мові загалом на різних мовних рівнях, а саме:

1. У сфері **фонетики й орфоєпії** існує на сьогодні тенденція до зміни особливостей вимови певних звуків і звукосполучень під впливом AmE і низки пов'язаних із цим варіантом екстралінгвальних чинників [3, с. 32], згадуваних вище. Як зауважує Е. М. Дубенець, яка була безпосередньою учасницею робочої групи, що проводила подібні дослідження, показовим у цьому плані є мовлення викладачів і студентів

Південної Англії [1, с. 5]. Ці зміни однаковою мірою зачіпають голосні і приголосні, тому умовно можуть бути поділені на зміни *в системі англійського консонантизму*, а саме:

1) після голосного приголосний **r** все частіше починає озвучуватися, хоча досі він фактично не вимовлявся, напр.: *car* [kɑ:r] ‘машина’, *heart* [hɑ:t] ‘серце’ [<http://minnesota.publicradio.org/features/npr.php?id=135040267>];

2) наявна глоталізація глухих проривних приголосних **p, t** перед голосними: *butter* [ˈbʌʔə] ‘масло’, *happy* [ˈhæʔi] ‘щасливий’, *matter* [ˈmæʔə] ‘справа, питання’, а також перед приголосними в середині слова: *hopeless* [ˈhəʊʔlis] ‘безнадійний’ [<http://video.forbes.com/fvn/business/inside-frank-gehrys-skyscraper>];

3) поява **вставного** (intrusive) звука [r] у сполуках слів, в яких за кінцевим голосним першого слова йде початковий голосний наступного слова, напр., *idea of*, за аналогією зі сполукою слів *here and there*, де *r* перед голосним звучить. Крім того, вставний [r] звучить на сьогодні після переважної більшості слів, що закінчуються на *r* перед голосним і навіть у середині слова: *drawing* [ˈdrɔ:riŋ] ‘малюнок’ [<http://video.forbes.com/fvn/inidaily/ken-kamen-avoid-the-financial-noise>];

4) одзвінчення звука [j] в інтервокальній позиції в географічних назвах: *Asia* [ˈeizə] ‘Азія’ [<http://video.forbes.com/fvn/forbeslife/the-worlds-new-largest-cruise-ship>];

5) опущення звуків [t], [d] у кінці слова: *old man* [ˈəʊl ˈmæn] ‘стара людина’, *half past five* [ˈhɑ:f pɑ:s ˈfaiv] ‘пів на шосту’;

6) опущення звука [h] на початку слова в ненаголошеному складі: *have* [æv] ‘мати’ (дієслово), *him* [im] ‘йому’;

7) вживання звука [s] замість [ʃ] перед літерою **i**, що є частиною суфікса: *social* [ˈsəʊsəl] ‘соціальний’, *negotiate* [niˈgəʊsieit] ‘вести переговори, укласти угоду’ [<http://video.forbes.com/fvn/inidaily/ken-kamen-avoid-the-financial-noise>];

8) сполуки **tu, du, su** у словах типу *tube* ‘труба’, *duke* ‘герцог’, *suit* ‘костюм’ мають 2 варіанти вимови: [tju:b] – [tʃu:b], [dju:k] – [du:k], [sju:t] – [su:t] [<http://video.forbes.com/fvn/forbeslife/the-worlds-new-largest-cruise-ship>];

а також у *системі вокалізму англійської мови*:

1) у ненаголошеній позиції звук [i] переходить в [ə]: *September* [sɜpˈtɛmbə] ‘вересень’;

2) подовження звука [i] в кінці слова: *funny* [ˈflni:] ‘веселий, кумедний’;

3) у словах з трьома і більше складами зберігається вторинний наголос, пор.: *interesting* [ˈintəˈrestɪŋ] ‘цікавий’, *necessary* [ˈnesəˈseri] ‘необхідний’ [<http://minnesota.publicradio.org/features/npr.php?id=135040267>];

3) скорочення довгих голосних (особливо в кінці слова і перед глухими

приголосними): *see* [si] ‘бачити’, *keep* [kip] ‘тримати, зберігати’ [<http://video.forbes.com/fvn/forbeslife/selling-a-home-made-of-subway-cars>];

4) подовження коротких голосних у препозиції до дзвінких приголосних: *big* [bi:g] ‘великий’, *good* [gu:d] ‘добрий’, *come* [ka:m] ‘приходити’, що є характерним насамперед для мешканців Лондона [6, с. 43] [<http://video.forbes.com/fvn/forbeslife/selling-a-home-made-of-subway-cars>];

5) подовження голосного в прикметниках на **-ad** (Південна Англія): *bad* [bæ:d] ‘поганий’, *glad* [glæ:d] ‘гідний, задоволений’, *sad* [sæ:d] ‘похмурий’;

6) дифтонг [əu] змінюється звуком [u], особливо в мовленні молоді: *soap* [sup] ‘мило’;

7) дифтонг [uə] змінюється звуком [ɜ:], наприклад, з цієї причини *sure* ‘упевнений’ стає омофоном *shore* ‘берег’, а вимова [ˈjuə] вважається старомодною;

8) після фрикативних приголосних і звуків *n, m* [ju:] → [u:]: *resume* [rəˈzu:m] ‘резюме, висновок’, *music* [ˈmu:zɪk] ‘музика’, *news* [nu:z] ‘новини’ [8, с. 20];

9) голосний в односкладових, рідше – двоскладових (із другим беззвучним голосним) словах типу *class* ‘клас’, *half* ‘половина’, *pass* ‘перепустка’, *dance* ‘танець’ перед фрикативним приголосним і звукосполученнями з фрикативним зазвичай вимовляється, як у слові *bad* ‘поганий’ ([æ]) а не як [a:] у *father* ‘батько’ [<http://video.forbes.com/fvn/inidaily/ken-kamen-avoid-the-financial-noise>].

Загальна тенденція, властива фонетичному рівню сучасної англійської мови, полягає в наближенні вимови до написання, наприклад: *often* [ˈɒftən] ‘часто’.

2. На лексичному рівні спостерігається бурхливий розвиток англійського вокабуляру, першопричиною чого стала науково-технічна революція (з кін. 80-х років ХХ ст.), що спровокувала появу масиву слів у сфері науки і техніки на позначення нових понять, які, у свою чергу, вплинули на культуру і суспільні відносини, тому не дивно, що велику групу з-поміж новотворів становлять **термінологічні неологізми**, напр.: *sleep-teaching* ‘навчання уві сні’, *telecommuter* ‘консультант, дослідник, програміст, пов’язаний за допомогою комп’ютера з установою’, *to troubleshoot* ‘усувати неполадки в роботі комп’ютера’ тощо. Водночас нові слова і словосполучення можуть виникати з метою створення експресії, маючи вже емоційно нейтральний відповідник (слово або описовий зворот), тобто **стилістичні неологізми**: *brain-drain* ‘виїзд науковців з країни (рос. «утечка мозгов»)', *trigger-happy* ‘войовничий’, *baby-kisser* ‘політикан, який вдається до будь-яких хитрощів, щоб зацікавити виборців’ і под.

У процесі створення нових лексичних одиниць можливі три напрямки:

а) зміна значення, тобто використання існуючої лексичної одиниці для називання нового об’єкта (**переопислення**, або **семантичний неологізм**): *an umbrella* –

1) парасолька від дощу; 2) авіаційне прикриття; 3) політичне прикриття;

b) зміна форми, тобто введення нового знака на позначення об'єкта, який вже має певну назву (**трансномінація**). Основна сфера застосування – американський сленг: трущоби – *slums – ghetto – inner city*; *burned-out* ‘смертельно втомлений’;

c) зміна форми і змісту (**власне-неологізми** – основна маса новотворів): *UFO* ‘НЛО’, *saucerman* ‘іншопланетянин’. Такі неологізми можуть мати 2 варіанти: 1) слово повністю втрачає старе значення і використовується тільки з новою семантикою: *sophisticated* втратило значення «той, який поводить ся неприродно» і набуло нового позитивного значення «сучасний, технологічно прогресивний» (іноді також сприймається як синонім до *expensive* ‘дорогий’); 2) нове і старе значення співіснують у семантичній структурі слова, напр., слово *mafia* розширило своє значення і на сьогодні позначає «будь-яке секретне товариство, замкнене коло (пряме значення), клан, угруповання», унаслідок чого з'являються конструкції типу *literary mafia* ‘літературна мафія’, *trade mafia* ‘торгова мафія’ і под.

Якщо враховувати все розмаїття можливих виявів інноваційних процесів на лексичному рівні сучасної англійської мови, то слід говорити про **4 основні** їхні **типи**, а саме:

1) **фонологічні (фонетичні) неологізми**, що створюються з окремих звуків і є «сильними» неологізмами [1, с. 25]. До цієї групи належать лексеми, утворені за допомогою ономаіопеї, іноді – з додаванням морфем з класичних мов, напр.: *sis-boombah* ‘видовищні види спорту (особливо футбол)’ – утворений як наслідування звуків, вигуків, які видають уболівальники для підбадьорювання гравців; *to whee* ‘хвилюватися’ – походить від вигуку, що виражає захоплення; *rah-rah* ‘широка коротка спідниця’ – копіювання звуків, які створюють дівчата під час маршування на спортивних і видовищних заходах, де вони вдягнені в короткі широкі спідниці;

2) **запозичення**, які також належать до «сильних» неологізмів, насамперед, **фонетичні запозичення**, звуковий склад яких не адаптований до норм англійської мови: *karaoke* (з японської мови) (*empty music – a sound system with pre-recorded soundtrack of popular music which allows an individual to sing along with it*) (пор. в українській мові *брифінг, маркетинг, менеджер*, що походять з англійської мови). Типовими ознаками таких неологізмів є відсутність семантичної мотивації і нетипове морфологічне членування, напр.: слово *hamburger* для носія англійської мови складається з двох морфем – *ham* і *burger*, тоді як в німецькій мові, з якої воно походить, це поєднання *Hamburg + er*. До цієї ж групи належать **варваризми** (неасимільовані одиниці) типу *intifada* (араб.) ‘інтифада’ (повстання в арабських країнах) або *Islamic Jihad* (араб.) ‘ісламський джихад’ (група ісламських екстремістських організацій на Близькому Сході) і *кальки*, наприклад, *gliding time* (нім.) ‘змінний графік’;

3) **семантичні неологізми**, створені за допомогою зміни значення зі збереженням форми слова, пор.: слово *cosmetic* ‘косметичний’ отримало нові значення – «декоративний» (*cosmetic repair* ‘косметичний ремонт’, що потягло за собою створення синонімічного ряду інших неологізмів із тим самим значенням: *redecorating, face-lift, etc.*) і «оманливий / удаваний / несправжній» (*cosmetic measures, cosmetic steps, cosmetic actions* ‘косметичні засоби / заходи’);

4) **синтаксичні неологізми**, утворені за допомогою синтаксичних способів (з погляду англійської граматики) / морфологічних і морфолого-синтаксичних (з позицій української граматики), таких, як словоскладання, конверсія, афіксація, аббревіація, зворотній словотвір тощо, – **морфологічні неологізми**, і **фразеологічних**, унаслідок яких виникає словосполучення, – **фразеологічні неологізми** (сфера техніки, насамперед космічної, політики, освіти, 97% яких припадають на термінологічні / термінологізовані конструкції) [4, с. 119], напр.: *off-the-wall* ‘нетрадиційний, незвичний’, *middle-of-the-road* ‘поміrkований’ (морфологічні неологізми), *to play Russian roulette* ‘вести ризиковану гру’, *double zero* ‘повне знищення зброї ближнього радіуса дії’, *Fourth World* ‘малорозвинуті країни Африки, Азії, Латинської Америки’ (з промови Роберта Стрейнджа Макнамари (Robert Strange McNamara), американського підприємця, політика-республіканця, міністр оборони США під час правління Джона Кеннеді і Ліндона Джонса) (фразеологічні неологізми) і под.

Слід ще раз підкреслити, що неологізми, які є головною ознакою тих інноваційних процесів, що свідчать про бурхливий розвиток англійської мови (так само, як і української), який лінгвісти вже встигли охрестити **неологічним бумом**, знаходять широке застосування і сприятливі умови для активного утворення (оскільки значний їхній відсоток виникає за аналогією до вже існуючих) на шпальтах періодичних видань з метою потужного емоційного впливу на аудиторію, налагодження активної взаємодії з нею (для чого будь-яке англійськомовне періодичне видання, яке претендує на статус вищий за «жовту пресу», має свій електронний аналог з постійно оновлюваною протягом доби інформацією і можливістю для читачів залишати коментарі чи безпосередньо спілкуватися з авторами публікацій в on-line режимі). Тому не дивно, що вокабуляр цих видань стає надбанням величезної англійськомовної аудиторії по всьому світові, потрапляючи до розмовного молення читацької аудиторії, а звідти – до літературної мови. Звісно, не весь обсяг новотворів стає невід’ємною частиною системи літературної мови – близько 50% неологізмів зникає, а ті, що закріпилися в літературному варіанті, з часом втрачають компонент новизни.

Отже, величезні зміни, що мають місце в сучасній англійській мові (так само, як і

в українській), відображаються частково у фонетиці і головним чином – у лексиці, яка віддзеркалює зміни в комп'ютерній технології (у тому числі – пов'язаної з дослідженнями в космосі), медицині, у лексиці, що стосується тих питань, які свідомо / несвідомо цікавлять і бентежать носіїв мови (напр., щодо існування позаземного життя), яка демонструє зміни в житті суспільства, у політичній структурі багатьох країн, а також лексики, що фіксує зміни в стосунках між людьми (як у родині, так і в суспільстві), – тих сферах, що визначають існування сучасного соціуму (як англійськомовного, так і українськомовного) і сприймаються ним як домінувальні, життєво необхідні, такі, що відображають його світосприйняття і його бачення сенсу свого існування і перспектив подальшого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Дубенец Э. М.* Лингвистические изменения в современном английском языке / Э. М. Дубенец. — М. : «Глосса-Пресс», 2003. — 256 с.
2. *Путіліна О. Л.* Інновації в сучасних українській та англійській мовах (Фонетика. Лексикологія. Фразеологія): [навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів] / О. Л. Путіліна ; [за ред. А. П. Загнітка]. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — 277 с.
3. *Levelt W. J. M.* Speaking : from intention to articulation / W. J. M. Levelt. — Cambridge (Mass.) : MIT Press, 1993. — 584 p.
4. *Libben G.* The representation and processing of compound words / G. Libben, G. Jarema. — Oxford : Oxford University Press, 2006. — 242 p.
5. *Lieber R.* The Oxford handbook of compounding / R. Lieber, P. Štekauer. — Oxford : Oxford University Press, 2009. — 691 p.
6. *Luoma S.* Assessing speaking / S. Luoma. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. — 212 p.
7. *Müller S.* The Mental Lexicon [Text] / S. Müller. — GRIN Verlag, 2008. — 56 p.
8. *Putilina O.* Innovative Processes in the Present-day English Language in Comparison with Ukrainian one : Innovations and Pseudo-innovations / O. Putilina // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр.]. — Донецьк : ДонНУ, 2013. — Вип. 26. — С. 18–24.
9. *Putilina O.* Historical and Contemporary Factors of Innovative Processes in the Present-Day English Language in Comparison with Ukrainian One : Conflict or Cooperation? / O. Putilina // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр.]. — Донецьк : ДонНУ, 2012. — Вип. 25. — С. 89–94.

Надійшла до редакції 06.09.13

© 2014 О. В. Романенко
(м. Запоріжжя)

БАЗОВІ ЦІННОСТІ АВСТРІЙСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВНОГО КОНТАКТУВАННЯ

РОМАНЕНКО О. В. БАЗОВІ ЦІННОСТІ АВСТРІЙСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВНОГО КОНТАКТУВАННЯ

У представленому доробку крізь призму мовного контактування розглядаються базові цінності австрійської етнокультури **AMBIVALENZ** (амбівалентність), **EINFÜHLSAMKEIT** (здатність до вникання), **ABSONDERUNG** (відособленість) і **TEATRALTÄT** (театральність), які пов'язані між собою системними відношеннями. Автор доводить, що географічно й історично зумовлені інтенсивні контакти «австрійської німецької» мови з мовами інших народів Австро-Угорщини привели до утворення інваріантних структур на рівні «внутрішньої форми», які справили істотний вплив на формування та розвиток базових цінностей австрійської етнокультури.

РОМАНЕНКО А. В. БАЗОВЫЕ ЦЕННОСТИ АВСТРИЙСКОЙ ЭТНОКУЛЬТУРЫ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКОВ

В представленной статье сквозь призму языкового контактирования рассматриваются базовые ценности австрийской этнокультуры **AMBIVALENZ**, **EINFÜHLSAMKEIT**, **ABSONDERUNG** і **TEATRALTÄT**, которые представляют собой системное образование. Автор доказывает, что географически и исторически обусловленные интенсивные контакты «австрийского немецкого» языка с языками народов Австро-Венгерской империи привели к образованию в нем инвариантных структур на уровне «внутренней формы», оказавших существенное воздействие на формирование и развитие базовых ценностей австрийской культуры.

ROMANENKO O. V. THE BASIC VALUES OF AUSTRIAN ETHNIC CULTURE IN THE LIGHT OF LANGUAGE CONTACTS

The paper deals with basic values of Austrian ethnic culture in the light of language contacts. The author studies key concepts, which are interconnected and form a system. They are **AMBIVALENZ**, **EINFÜHLSAMKEIT**, **ABSONDERUNG** and **TEATRALTÄT**. It is proved that they reflect the historical experience of the „Austrian German“ language community, its unique culture and the peculiarities of the collective psychology of Austrians as well as the conditions influencing linguistic development of the given society. It is also shown that the national-cultural character of the given mental units most brightly reveals itself in their particular lexical and phraseological realization. The author asserts that numerous language contacts had a big influence on the forming of specific character of the “Austrian German” language and on basic values of Austrian ethnic culture as well.

Ключові слова: етнокультурні цінності, ключові концепти, мовне контактування, запозичення, внутрішня форма, ксеноетнонім, прецедентне ім'я.

Підвищений інтерес до вивчення національних менталітетів є відмінною рисою сучасної гуманітарної парадигми знання. Цей інтерес диктується двома протилежними соціодискурсивними векторами: по-перше, тими глобалізаційними процесами у постіндустріальній (інформаційній) цивілізації, що загрожують нівелювати національні цінності і культурну самобутність народів, а по друге, – зростаючим усвідомленням народів про їх взаємозалежність на цій планеті й, відповідно, прагненням до взаємного розуміння та консенсусу. З урахуванням цих моментів **актуальним** є з'ясування тих культурно релевантних феноменів, які в рамках моделі «свій – чужий» складають духовну ауру того чи іншого народу, сприяють конституюванню ціннісних домінант його культури та маркують засоби їх семіотичної реалізації.

Об'єктом наукового розгляду у представленому доробку є система тих ціннісних орієнтирів (домінант), які закріплюються у ключових (базових, телеономних) концептах

(англ. key concepts) австрійської етнокультури й визначають пріоритети життя австрійського народу; **предметом** аналізу стали різноманітні лінгвосеміотичні засоби їх реалізації. Відповідно, **мета** запропонованої наукової розвідки полягає у виявленні австрійських «культурно-етнічних домінант» [1, с. 180] – специфічних рис, які відіграють особливо важливу роль у формуванні характеру та менталітету австрійської нації, детермінують національні особливості поведінки, відчуття та оцінки австрійцями світу, а також зумовлюють сукупність засобів своєї семіотичної реалізації. Одночасно з'ясовується, чому саме ці концепти стали ключовими для австрійської культури.

При цьому ми виходимо з усвідомлення того, що саме базові концепти як одиниці «колективної культурної пам'яті», системно пов'язуючись між собою прямими зв'язками та «петлями зворотного зв'язку», які реалізуються в процесі соціальної комунікації, визначають ідіоетнічну ментальність, культуру і мову. В системі ціннісних орієнтирів можуть бути встановлені як домінантні, так і другорядні характеристики. Як справедливо вважає А. М. Приходько, певна «сума цих характеристик властива всім без виключення народам, однак їх пріоритетність і специфічна комбінаторика дозволяють говорити про неповторність відповідної етнокультури. Закріплюючись у мовних та інших знаках, ці характеристики отримують статус своєрідного оцінного коду й визначають поведінку її носіїв, їх самооцінку та оцінку з боку інших етносів» [6, с. 106].

Базові культурні домінанти тісно пов'язані з усім ходом національної історії та геополітичним положенням даної країни. Так, сучасна Австрія невіддільна від своєї буремної історії: «сьогоднішню «малу Австрію» («Klein-Österreich»), яка за територією займає скромне місце на карті Європи, й до тепер незримим ореолом оточує величезна Австрійська імперія («Groß-Österreich»). Не зважаючи на те, що ця імперія вже давно припинила своє існування, вона все ще продовжує впливати на національно-культурну ідентичність австрійців» [9, с. 432], що знаходить своє відображення також у стереотипних висловленнях. Пор.: «*Ein Österreicher: ein Raunzer, zwei Österreicher: eine Schlamperei, drei Österreicher, die gibt es nicht; der Dritte ist immer ein Böhme*» (цит. за: [6, с. 143]; «*Im Umweltausschuss (!) stehen unter dem Punkt Donauwasserschutz (!) Umplanungskosten in Höhe von gleich 10 Prozent ... der Gesamtaussumme auf dem Programm. Kakanien lässt grüßen*» (Die Presse 18.9.1993). При цьому слово *Kakanien*, створене Р. Музілем у романі «*Mensch ohne Eigenschaften*», є похідним, іронічно забарвленим позначенням Австро-Угорської монархії (k.u.k. або k.k.-Monarchie), її стилю, культури та образу життя.

Австрія знаходиться в самому центрі Європи (inmitten), що виспівується в

національному австрійському гімні «Land der Berge, Land am Strome ...» – ключовому прецедентному тексті австрійської культури. Відповідно, концепція «серединності» і «центральноності» багато що пояснює в сучасній австрійській політиці та культурі. Так вже історично склалося, що Австрійська республіка розташована на перехресті традиційних транзитних і торгових шляхів між Північчю і Півднем, Заходом і Сходом. Як зазначав австрійський письменник Р. Музіль, саме тут перетинаються «стародавні світові осі» («die uralten Weltachsen»). Тому саме геополітична вісь «Схід – Захід» багато в чому визначає історичну роль австрійської держави, на що, до речі, вказує й сама назва країни Österreich: так, її перша частина *Oster-* сягає давньо-ісл. *austr* ‘схід, на сході’, а також грецького кореня *austa-*, що, у свою чергу, походить від слова *ausos* ‘ранок, схід сонця’; другий компонент назви держави *-reich* має давньоверхньонімецькі та (глибше) кельтські витоки *rihhi*, що означає ‘державна, володіння; король’. Відповідно до цього, «Австрія» – це володіння на Сході [12, с. 15–19].

Дійсно, інтенсивний транзит істотно впливає на австрійську політику, економіку та культуру: транзитні транспортні потоки змінили життя цілих районів країни, а шум і навантаження на навколишнє середовище багатократно зросли. В Австрії суттєво зросли потоки туристів, у результаті чого деякі населені пункти навіть втратили свою самостійність, «своє» існування, живучи лише для обслуговування «чужих», іноземців. Таким чином, історично семантика «проміжного простору» («Zwischenraum») між германським та іншими не близькоспорідненими культурними світами буквально пронизує політику, економіку і культуру країни [8, с. 104]. На рівні загальнонаціональної символіки цей «проміжний простір» знайшов своє втілення в австрійському національному прапорі («rot-weiß-rot»), на якому зображена горизонтальна біла смуга на червоному полі.

Як справедливо відзначає Н. Б. Мечковська [5, с. 169], «походження мови та її контакти із «собі подібними» – це ті сили, що немов би змагаються одна з одною, формуючи з протилежних боків її своєрідність». При цьому саме білінгвізм стає однією з найважливіших умов, які взагалі уможливають мовний контакт і дискурсивну інтеракцію. Тож, активна взаємодія в етнокультурному просторі Австрії фрагментів та елементів германського і слов'янського світів не могла не позначитися на формуванні в зоні їх інтенсивного контактування, вірніше, їх активної дискурсивної взаємодії та інтеграції, спільної «внутрішньої форми». Під останньою, слідом за О. О. Потебнею, розуміємо «образ образу, уявлення про певний предмет <...>, яке продукує мозок за власними когнітивними законами, і є змістом нашої думки, але воно має значення не саме по собі, а лише як форма, в якій чуттєвий образ входить у нашу свідомість» (цит. за:

[4, с. 123]). Виступаючи як основа мотивації, внутрішня форма виконує функцію єдиної ланки між змістовою та формальною сторонами мовного знака.

Зазначені вище процеси мовної інтерференції спричинили появу в австрійському варіанті німецької мови таких інтегральних, «гібридних» структур, які становлять синтез «германської» зовнішньої форми та «слов'янської» внутрішньої форми. Пор.: *das Lämmer-ne* – ‘ягняти-на’, *das Kälber-ne* – ‘теляти-на’, *das Rinder-ne* – ‘яловичи-на’, *das Schöpser-ne* – ‘барани-на’, *das Schweine-rne* – ‘свин-ина’, *das Hirsche-ne* – ‘олен-ина’ [14] (пор. також відповідні еквіваленти у «німецькій німецькій» мові *das Lammfleisch*, *das Kalbsfleisch*, *das Rindfleisch*, *das Hammelfleisch*, *das Schweinefleisch*, *das Hirschfleisch*). Проступають ознаки «слов'янської» внутрішньої форми й у багатьох інших номінаціях «австрійської німецької» мови і в цьому полягає одна з її суттєвих відмінностей від німецької мови Німеччини. До них належать не лише паралелі типу *der Inder* ‘індик’ (*gesamtd. der Truthahn*) або *schmähen* ‘насміхатися’ (*gesamtd. auslachen*), але й слова, внутрішня форма яких відображає спільні для австрійського та слов'янського світів гносеологічно значущі ознаки: *die Umfahrung* – ‘об’їзд’ (*gesamtd. die Umgehungsstrasse*); *die hinfällende Krankheit* – ‘падуча хвороба’ (*gesamtd. die Fallsucht*); *der Autobahnknoten* – ‘автодорожний вузол’ (*gesamtd. das Autobahnkreuz*); *sich verkühlen* – ‘простудитися’ (*gesamtd. sich erkälten*); *ein Schwein abstechen* – ‘заколоти свиню’ (*gesamtd. ein Schwein schlachten*) та ін.

Слід зазначити, що історично австрійці завжди прагнули культурного діалогу, культурного обміну з представниками інших етносів, демонструючи при цьому прямо таки унікальну здатність вслуховуватися і вдумуватися у мовлення своїх найближчих сусідів. У 80-ті роки ХХ ст. демократичні цінності поєднувались у цій країні з високою долею колективізму, що є однією з потенційних проєкцій «чуттєвого вникання». Тоді в Австрії створили систему «соціального партнерства» («*soziale Partnerschaft*»), а концепт **EINFÜHLSAMKEIT** проявлявся у численних компромісах і паритетних розв'язках, які шукали й знаходили роботодавці та працівники. Цю здатність «вдумуватися в інших аж до втрати власного характеру» («*das Hineindenken in andere bis zur Charakterlosigkeit*») австрійський поет Х. фон Гофмансталь назвав «виключно австрійською» [11, с. 458]). Однак культурний концепт **EINFÜHLSAMKEIT** («підвищена діалогічність», «чуттєве вникання») навряд чи правомірно вважати духовним надбанням виключно австрійської етнокультури. Тільки чільне, центральне місце даного концепту в нормативно-ціннісній картині світу австрійців, а також різноманітні способи його вираження (за допомогою численних лексичних запозичень з інших мов, їх інтеграції до складу фразеологізмів, розгалуженої синонімії та ланцюгів пов'язаних із цим концептом асоціацій), є

специфічними та унікальними.

Так, на сьогодні в австрійському національному варіанті німецької мови виділяється доволі істотний прошарок лексики слов'янського, італійського, мадярського та іншого походження. Однак відповідні слова давно вже асимілювались і перестали сприйматись як власне запозичення, тобто як «сторонні», «чужорідні» елементи. Так, зокрема до «австрійської німецької» прийшли й органічно в ній асимілювались (у повному сенсі слова «прижились») численні лексичні одиниці з чеської мови: *die Haluschka* 'галушка', *pomali* 'поволі, неквапливо', *die Kolatsche* 'пиріжок із листового дріжджового тіста з начинкою', *schezko jedno!* 'байдуже, однаковісінко', *das Tschapperl* 'дитина; безпорадна людина' та ін.; з італійської: *die Marroni* 'каштани', *die Risipisi* 'рис із зеленим горошком', *der Trafik* 'тютюновий кіоск', *die Marille* 'абрикос', *der Karfiol* 'цвітна капуста' та ін.; з мадярської: *der Fogosch* 'судак', *die Palatschinken* 'млинці' та багато ін. [14].

Поступово відбувалося ускладнення мовної свідомості австрійців, яке вбирало в себе «чуже», перетворюючи його на «своє», в результаті чого «чужі» слова та словосполучення міцно укорінилися в «асоціативно-вербальній мережі» (Ю.М. Караулов) «австрійської німецької» мови. При цьому найбільш широкого розповсюдження набули переносні значення запозичених слів, які реалізуються у фразеологічних зворотах, викликаючи більш-менш сталі асоціації з конкретними комунікативними ситуаціями та дискурсивними практиками. Пор.: *der Powidl* (< tschech. povidla) '(сливове) повидло' → *etw. ist j-m Powidl* 'щось комусь байдуже'; *der Kren* (< tschech. křen) 'хрін' → *seinen Kren zu etw. geben* 'коментувати, вставляти своє слівце'; *in alles seinen Kren einreiben* '(бесцеремонно) втручатися в розмову'; *ich bin kein Kren!* 'я не тюхтій!; я не дозволю себе використовувати!'; *lepschi* (< tschech. lepší) 'кращий' → *(auf) Lepschi gehen* 'тинятися без діла; розважатися'; *die Tuchent* (< tschech. duchna peřinka) 'тонка пухова ковдра' → *auf der Tuchent liegen* 'бути смертельно хворим'; *tschari* (< tschech. čary) 'чари' → *tschari gehen* '(безслідно) зникати' [13].

Аналогічна ситуація спостерігається також навколо запозичень з інших мов, зокрема італійської, угорської та їдишу, носії яких також свого часу населяли 50-мільйонну Австрійську імперію. Пор.: *Tinnef mit Lakritzen!* 'це абсолютно нічого не варте!' (< jidd. *tinnef* 'бруд, лайно'); *j-m einen Schmattes geben* 'давати кому-небудь чайові' (< jidd. *schmate* 'клапоть, шматок'); *immer der Teschek sein* 'пошитися в дурні; бути обділеним' (< ungar. *tessék* 'як забажаєте!; як буде завгодно!'); *hin unterm Tschako sein* 'бути недалеким, обмеженим' (< ungar. *csáko* 'брить, капелюх'); *Ballawatsch / Pallawatsch machen* 'утнути дурницю' (< ital. *ballordagine* 'безглуздість'); *das ist nicht mein Gusto!* 'це не мій смак!' (< ital. *gusto* 'смак').

Австрійською культурно-специфічною рисою слід вважати також активну інтеграцію до складу фразеологічних одиниць прецедентних імен – «вербальний різновид прецедентних феноменів як компонентів знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, які є актуальними і використовуваними в комунікативному плані» [7, с. 293]. Їх можна також розглядати як своєрідні текстові концепти – «згорнуті», редуковані змісти, символи («інваріанти сприйняття» [2, с. 68–69]), що апелюють до відповідних прецедентних текстів. Так, фразеологічна одиниця *Travnicek täte sagen...* ‘поговорюють, ніби-то...; існує розхожа думка, що...’) містить запозичений із чеської мови компонент *Travnicek*, який є вербальним утіленням популярного в Австрії образу зі світу кабаре. При цьому вжитий іронічно зменшувальний суфікс *-ček* у цілому моделює семантику даного персонажа: це ім’я стало символом австрійського обивателя, міщанина (*Kleinbürger*), який не проявляє жодного інтересу до того, що йому пропонується за кордоном (йдеться про відомі серед австрійців сценки кабаре Х. Квальтінгера та К. Мерца «*Travnicek am Mittelmeer*» або «*Travnicek studiert ein Plakatt*» і ін.). У цьому прецедентному для австрійської національної культури імені «чуже» органічно зливається зі «своїм»: запозичена з чеської мови власна назва наповнюється «своїм» культурно забарвленим змістом і в такий спосіб інтегрується в асоціативно-вербальну мережу «австрійської німецької» мови. Відповідно, це культурно прецедентне ім’я можна розглядати як застиглий акт взаємного «чуттєвого вникання», «концептуального бленду» двох сусідніх світів – австрійського та чеського: *Travnicek* є «чужим» і «своїм» одночасно, він є концентрованим символічним вираженням симбіозу «своє-чуже». Пор. також: *das kannst du der Frau Blaschke erzählen!* – ‘це неправда!; я не вірю жодному твоєму слову!’ від *Blaschke* (< *tschech. Familienname*, від *blaha* ‘блажена, юродива’) або *Ich bin (immer) der Novak!* – ‘так уже заведено, що я маю за всіх віддуватися!’ від *Novak* (< *tschech. Familienname, eigentlich: Neubürger*) [13].

Разом із цим, примітно, що майже всі «іншомовні» складові наведених вище фразеологічних одиниць в австрійському узусі мають яскраво виражену пейоративну конотацію, пов’язану з такими людськими рисами, як «недалекість», «дурість», «вередливість», «жалюгідність», «хворобливість». У цій прихованій мовній особливості проявляються етнічні стереотипи, а саме критика, неприйняття, іронічне ставлення, зверхність носіїв австрійської етнокультури до всього «чужого». Це є підтвердженням домінантного для австрійців принципу «*Mir-san-mir*» / «*Wir-sind-wir*» («*Ми-це-ми*»), який є проявом їхньої «специфічної ментальності, котра, спираючись на відчуття власної гідності, вважає себе вищою від усього чужого» [14, с. 213]. Пор.: «*mir san mir und*

Österreich wird aufstehn wie ein Phallanx ausm Weltbrand sag ich!» (K. Kraus. Die letzten Tage der Menschheit); «*Da ist der Unwille, ja die glatte Weigerung, sich an Fremdes anzupassen, die „Mir-san-mir“-Mentalität, die wie ein Visier heruntergelassen wird*» (Die Presse 3.5.1996).

На цю етноспецифічну рису австрійців, до речі, вказує й величезна кількість в «австрійській німецькій» мові ксеноетнонімів – “неофіційних” пейоративно забарвлених позначень інших етносів. Пор.: *tschechern* – ‘viel Alkohol trinken, saufen’; *der Tschecherant* – ‘der Trinker, Säufer’; *böhmakeln* – ‘Deutsch mit tschechischem Akzent reden’; *böhmisch einkaufen* – ‘klauen, stehlen’; *böhmischer Zirkel* – ‘Diebstahl’; *eingehen wie eine böhmische Leinwand* – *zusammenbrechen, mutlos werden*; *der Tschusch* (< slow. *čuješ?* – ‘чуєш?’ або *čužu* – ‘чужий’) – ‘Jugoslawe / Balkanbewohner; Fremder aus einem [angeblich] wenig kultivierten Land (je nach Situation) für Südosteuropäer seltener des Vorderen Orient oder allgemein für Ausländer gebraucht’ [14]. При цьому пряме значення цих одиниць свідчить про сприйняття згаданих етносів за побутовими характеристиками, а переносне – про їх стереотипізацію на основі певних соціокультурних ознак.

Постійне прагнення виділитися, відділити себе від іншої маси людей правомірно розглядати як типово австрійську культурну модель дискурсивної поведінки, специфічну рису австрійської етнокультури. Зокрема на сьогодні широко відомим є той факт, що в Австрії, як у жодній іншій країні світу, люди намагаються надати значимості своєму прізвищу. Таке прагнення сягає часів Австро-Угорської монархії, коли титули в якості заохочення з огляду на брак грошей для матеріальної винагороди присвоювали тим службовцям, які одержували маленьку зарплатню (пор. розповсюджене заохочення шляхом вручення грамот у колишньому СРСР). Таким чином, поміщаючи титул перед своїм прізвищем, службовець підкреслював, що він працює на благо суспільства; тому навіть вважалося, що той, хто не мав титулу, не приносив користі суспільству.

Так, у своїй монографії «Титули в Австрії» Х. Каспаровскі [11] нараховує близько 900 (!) титулів, які офіційно регулюються правовими приписами на державному рівні. Це лише приблизний перелік, який однак не претендує на абсолютну повноту, пор.: *Hofrat* (скор. *HR*); *Regierungsrat* (скор. *RegR* або *RR*); *Kanzleirat* (скор. *KzIR*); *Medizinalrat / Obermedizinalrat* (скор. *MedR/OMedR*); *Veterinärarrat* (скор. *VetR*); *Baurat honoris causa* (скор. *BauR h.c.*); *Bergrat honoris causa* (скор. *BergR h.c.*); *Forstrat honoris causa* (скор. *ForstR h.c.*); *Oberstudienrat* (сокp. *OStR*); *Universitätsprofessor* (скор. *Univ.Prof.*); *Kammersänger* (скор. *Ks.*); *Kammerschauspieler* (скор. *Ksch.*). Серед австрійських титулів існує немало курйозних і абсурдних номінацій, пор.: *"Obersonderkindergärtnerin"* (скор. *"OSonderKdg."*) – ‘особлива верховна вихователька дитячого садка’, *"Major-Veterinär"*

(скор. "MjrVet.") – 'майор-ветеринар', "Oberbereiter der Hofreitschule" (скор. "OBerHrs.") – 'верховний наїзник Іспанської школи верхової їзди'. В результаті такої майже маніакальної гонитви за професійними титулами з'являються контаміновані, подібні на ребуси номінації типу "HR Univ. Prof. Akad. Tourismusmanagerin Dr.phil. Maria Bauer, BSc MSc", яка свідчить про те, що власниця даного титулу пані Бауер є надвірною радницею (Hofrätin), викладає в університеті на посаді професора, має завершену вищу освіту з менеджменту у сфері туризму, а також дипломи бакалавра, магістра та кандидата наук.

«Органічний симбіоз» загальності, принципової відкритості по відношенню до інших етнокультур («Entgegenkommen»), з одного боку, і замкненості, відособленості («ignorante Abkapselung»), з іншого, формують одну з найбільш релевантних ознак австрійської культури – «культурну іронічність» («kulturelle Ironie») або «культурну амбівалентність» («kulturelle Ambivalenz»). Під нею необхідно розуміти подвійність сприйняття, переживання, ставлення, яка виражається в тому, що «інші» етнокультури викликають в австрійців одночасно два діаметрально протилежних почуття (прийняття й відторгнення, любов і ненависть). І найбільш рельєфно етнокультурна амбівалентність проступає в «австрійській німецькій» мові, яка є рідною для 98% населення сучасної Австрії. У свою чергу, це означає, що дана ціннісна домінанта є неодмінною (хоча й не завжди усвідомлюваною) складовою їх мовної компетенції.

Базовий (телеономний) концепт **EINFÜHLSAMKEIT** пов'язаний із іншим ключовим концептом австрійської етнокультури, який можна було б назвати **TEATRALITÄT** («театральність»). Ще в епоху бароко, яка мала величезне значення для культури Австрії, в австрійцях глибоко укорінилася здатність постійно «грати в театрі життя», відчувати себе «іншими й на місці інших», тобто «перевтілюватися» в широкому сенсі цього слова. Ця здатність, яка закріпилась за ними ще в епоху бароко, укорінилася настільки міцно, що навіть проводи в останню путь для більшості австрійців перетворюються на грандіозний спектакль, на ціле ігрове дійство: похорони, які в німецькій мові Австрії називаються «schöne Leich» (у дослівному перекладі «прекрасний труп»), на які впродовж усього життя накопичуються величезні суми (за деякими даними в середньому 7-10 тис. євро), й досі вважаються серед австрійців вершиною, апогеєм людського буття.

Таким чином, можна констатувати, що в якості ціннісної домінанти австрійської етнокультури виступає концепт **AMBIVALENZ** («амбівалентність»), який – як ментальне утворення найвищого рівня абстракції – підпорядковує собі базові концепти **EINFÜHLSAMKEIT** («чуйність», «сприйнятливність»), **ABSONDERUNG** («відособленість», «ізолюваність») і **TEATRALITÄT** («театральність»). При цьому лінгвосеміотичні засоби їх

вираження, їх синоніми, ланцюги пов'язаних із ними асоціацій, а також дискурсивні моделі поведінки є специфічними і унікальними, а головне відмінними від засобів їх об'єктивації в німецькій лінгвокультурі. Це пояснюється значною мірою унікальним геополітичним положенням Австрії, тривалим існуванням цієї країни на «перетині» декількох гетерогенних культурних просторів, її історичними та культурними зв'язками із сусідніми етносами, більшість з яких входили свого часу до складу Австро-Угорщини як єдиного державного, суспільно-політичного організму. Інтенсивний контакт «австрійської німецької» мови з мовами сусідніх етносів (особливо слов'янських), їх активна взаємна інтерференція не могли пройти безслідно і спричинили появу в ній багатьох «мовних утворень змішаного типу» («Mischstrukturen»), «гібридних» структур, які виникають на різних рівнях мовної системи (особливо на лексичному та фразеологічному).

Перспективи подальших наукових розвідок у зазначеному напрямку вбачаються, насамперед, у лінгвокультурологічному описі інших ціннісних і концептуальних домінант як австрійської, так і інших етнокультур. Не менш привабливі перспективи відкриваються й у площині дослідження національних стереотипів у відносинах австрійського етносу з іншими етнічними, особливо сусідніми, спільнотами. Предметом окремого наукового розгляду може стати дослідження підвищеної «чуйності» австрійців, їх здатності до «чуттєвого вникання» у культурні світи сусідніх етносів на інтонаційно-мелодичному (просодичному) рівні австрійського варіанту німецької мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Корнилов О. А.* Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. — М. : ЧеРо, 2003. — 349 с.
2. *Красных В. В.* Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурологія / В. В. Красных. — М. : Академія, 2002. — 278 с.
3. *Манакін В. М.* Мова і міжкультурна комунікація / В. М. Манакін. — К. : Академія, 2012. — 288 с.
4. *Манакін В. М.* До питання класифікації мов за особливостями семантичної мотивації мов / В. М. Манакін // *Нова філологія* : [зб. наук. пр.]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2013. — № 58. — С. 120–125.
5. *Мечковская Н. Б.* Социальная лінгвістика / Н. Б. Мечковская. — М. : Наука, 2001. — 343 с.
6. *Приходько А. М.* Концепты и концептосистемы / А. М. Приходько. — Днепропетровск, 2013. — 307 с.

7. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
8. *Eichhorn H.* Terrassenraum, Seeblick, Möwenflug / H. Eichhorn // Über Österreich zu schreiben ist schwer: österreichische Schriftsteller über Literatur – Heimat – Politik / hrsg. von H. Leitner. — Salzburg, Wien : Praterverlag, 2000. — 412 S.
9. *Heer F.* Der Kampf um die österreichische Identität / F. Heer. — Wien, Köln, Weimar : Franke, 2001. — 321 S.
10. *Hofmannsthal von H.* Preussen und Österreicher / H. von Hofmannsthal // Gesammelte Werke. Reden und Aufsätze. — Frankfurt a. M. : S. Fischer Verlag, 1979. — T. 2. — 512 S.
11. *Kasparovsky H.* Titel in Österreich. Der Leitfaden für die Praxis / H. Kasparovsky. — Wien : Austrian Standards plus Publishing, 2011. — 158 S.
12. *Lindner T.* Sprachwissenschaftliche Bemerkungen zu den Namen „Österreich“ und „Austria“ / T. Lindner // Österreich in Geschichte und Literatur mit Geografie. — 1997. — Heft 1 (276). — S. 112–126.
13. *Malygin V. T.* Österreichische Redewendungen und Redensarten / V. T. Malygin. — Wien : ÖBV Pädagogischer Verlag, 1996. — 176 S.
14. *Wörterbuch des österreichischen Deutsch.* Wie sagt man in Österreich? / hrsg. von J. Ebner. — Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Duden, 1998. — 381 S.

Надійшла до редакції 02.12.13

THE THEORETICAL MODEL OF ENGLISH MERITOCRATIC DISCOURSE

СЕМЕНЮК І. С. ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ АНГЛОМОВНОГО МЕРИТОКРАТИЧНОГО ДИСКУРСУ

В оглядовій статті розглянуто проблему критичного аналізу теоретичної моделі англomовного меритократичного дискурсу, систематизовано сучасні підходи щодо визначення понять «меритократ», «меритократія», «меритократичний дискурс».

СЕМЕНЮК И. С. ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ АНГЛОЯЗЫЧНОГО МЕРИТОКРАТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

В обзорной статье рассматривается проблема критического анализа теоретической модели англоязычного меритократического дискурса, систематизируются современные подходы к определению понятий «меритократ», «меритократия», «меритократический дискурс».

SEMENIUK I. S. THE THEORETICAL MODEL OF ENGLISH MERITOCRATIC DISCOURSE

The paper deals with the process of doing critical meritocratic discourse research. Examples from a current project on the discursive construction of ‘meritocrat’ identity are used to illustrate how major challenges inherent in undertaking meritocratic discourse research can be addressed. The latter involved initial justifications of discourse theory as a research framework, research design and data collection in order to contribute to broader debates about age, gender and social status. Much of the existing research on meritocracy and meritocrats has focused on the content of age-based stereotypes, their cultural meaning and the outcomes or material effects of the marginalisation of meritocrats in the labour market. Yet no research had explicitly addressed the issue of the processes of identity construction and this was the potential contribution of discourse theory: coupled with a critical orientation it would permit an exploration of the processes of constructing social identity and its political implications in relation to the labour market.

Keywords: meritocracy, merit, meritocratic discourse, meritocrat.

Introduction

The research is intended to contribute to existing knowledge by investigating an under researched *subject* in the discourse literature – ‘meritocrat’ identity and its implications in meritocratic discourse. The article is solving the following **tasks**: firstly, applying a variety of methods permits a greater understanding of the complexity of processes of social construction of ‘meritocrat’ identity and its implications for power relations between different groups in a specific socio-economic context; secondly, the sampling approach adopted leads to an exploration not only of the discursive processes of construction of ‘meritocrat’ identity, but also of its suppression in meritocratic discourse; thirdly, the study illustrates the value of using discourse analysis to research the processes involved in the development of government policy which has implications for the amount of public recognition and government attention and assistance certain groups would receive.

The *topicality* and *perspectives* of the today’s discourse analysis may be characterized in terms of vivid formation not only as a new scientific paradigm, but also as the new domain of disciplinary methods and theories. The latter are now characterized both in terms of their theoretical fragmentation and on the other side in terms of escalation of discourse as a methodological basis for integrated research. The *goal* of the article is to contribute to a better understanding of the modern discourse theories which have the potential for solving some of the acute theoretical problems that emerge due to the specificity of such phenomena as the

discursive and communicative turn in humanities, the information society and the status of the subject of social and cultural research. We believe that the conceptual category of meritocratic discourse (the *object* of the research) provides the basis for development of effective new models of interdisciplinary research which become more important in the situation of development of internal negative processes in the present-day humanities and social sciences.

1. The ‘Meritocratic Discourse’ As an Object of Study

Over the last ten years research on meritocracy has undergone a dramatic expansion. Yet much of it presents meritocracy as essentially problematic, focusing either on the social problems of social outsiders or poor people as a social (and economic) burden on the rest of society which Butler [5] argues is evidence of a new and disturbing ageism towards the socially unsecured. According to the ideology of the American Dream, America is the land of limitless opportunity in which individuals can go as far as their own merit takes them. According to this ideology, you get out of the system what you put into it. Getting ahead is ostensibly based on individual merit, which is generally viewed as a combination of factors including innate abilities, working hard, having the right attitude, and having high moral character and integrity. Americans not only tend to think that is how the system should work, but most Americans also think that is how the system does work. McNamee and Miller challenge in book “The Meritocracy Myth” [17] the validity of these commonly held assertions, by arguing that there is a gap between how people think the system works and how the system actually does work. They refer to this gap as “the meritocracy myth,” or the myth that the system distributes resources—especially wealth and income—according to the merit of individuals. There are a variety of ways to depict America’s unequal distributions of income and wealth. Income refers to how much one earns and wealth refers to how much one owns. In general, the more wealth one has, the more likely that wealth derives from sources of ownership that tend to appreciate in value. Net worth refers to the difference between assets (what one owns) and liabilities (what one owes). Net worth is an accurate measure of what one is really “worth” [17, p. 81].

Such concerns have also stimulated interest in research on meritocrats and the labour market. Trends such as meritocrats’ social roles in the modern society have heightened concerns about whether societies need them. The meritocrats are also recognized as increasingly heterogeneous with substantial differences in socio-economic status, employment patterns and stability, education, ethnicity and gender [1]. More fundamentally, the definition of ‘who’ is a ‘meritocrat’ is ambiguous and contingent. Meritocrats put all of their energy into working hard and getting the right answers to the questions at hand – and no energy into acquiring the power to implement those answers. Meritocrats are good corporate citizens but often end up being “eaten” by co-workers who are more politically savvy and power-oriented. Sometimes they haven't made the shift from the educational setting (where simply getting the right answer gets you the highest grade) to a world in which that right answer has to be “sold.” These people aren't

necessarily new to the business world – they may be in their 40s or 50s – but they're still operating under the assumptions that haven't worked since they left school [2; 3]. Meritocrats are usually less effective than they might be because they fail to persuade people of the value of their ideas. They may even pride themselves on their refusal to sully themselves by "playing politics." In the worst-case scenario, they're the people who are let go in a downsizing because they haven't developed and maintained a contact network that would help upper management see their value. They also have a more difficult time finding new work for the same reason. This is a very common and very dangerous problem [4].

From a multi-disciplinary review of literature (economics, labour market research, sociology and cultural studies) some specific research questions were developed to study the construction of 'meritocrat' identity. They related to exploring the versions of 'meritocrat' identity that were being discursively constructed, identifying those who were being targeted by these constructions [15], identifying the social actors involved in this discursive construction of 'meritocrat' identity and exploring the reasons for their involvement, and examining the implications of such constructions of identity. Much of the existing research on meritocracy and meritocrats has focused on the content of age-based stereotypes, their cultural meaning and the outcomes or material effects of the marginalisation of meritocrats in the labour market. Yet no research had explicitly addressed the issue of the processes of identity construction and this was the potential contribution of discourse theory: coupled with a critical orientation it would permit an exploration of the processes of constructing social identity and its political implications in relation to the labour market.

2. Discourse theory as a research framework

There are many definitions of discourse but it can be understood as referring to a group of statements which provide a language for talking about a topic and a way of producing a particular kind of knowledge about a topic. Thus the term refers both to the production of knowledge through language and representation and the way that knowledge is institutionalized, shaping social practices and setting new practices into play [20].

While approaches to discourse analysis also differ widely, they share some common characteristics: the use of naturally occurring, unedited text or talk as data, attention to the significance and structuring effects of language, a focus on the local and global context of discourse, a focus on discourse as social practice, that is, how discourse users enact or resist social and political structures, an attention to the ways in which social members interpret, categorise and construct their social experience and the use of interpretive and reflexive styles of analysis. Beyond these general similarities, discourse research varies in its focus and approach, for example, between descriptive or critical studies [21] (van Dijk 1997). Descriptive studies explore the discursive processes of social construction whereas critical studies focus explicitly on the reproduction of power relationships and how structures of inequality [9] (Fairclough and

Wodak 1997), such as class, race and gender, are reproduced in discourse [8] (Fairclough 1995). In this context, social texts can be used as empirical data that ‘articulate complex arguments about race, class and gender in contemporary life’. It follows then, that struggles for power and control underlie the creation and dissemination of such texts. Texts provide discursive cues to these power relationships and thus, through textual analysis, the power implications of the different constructions of social identity can be studied.

3. Meritocracy and Merit

Dench [7, p. 23] defines meritocracy as “*a government or society in which citizens who display superior achievement are rewarded with positions of leadership. In a meritocracy, all citizens have the opportunity to be recognized and advanced in proportion to their abilities and accomplishments. The ideal of meritocracy has become controversial because of its association with the use of tests of intellectual ability, such as the Scholastic Aptitude Test, to regulate admissions to elite colleges and universities. Many contend that an individual's performance on these tests reflects his or her social class and family environment more than ability*”. The idea of meritocracy as a social system in which “merit or talent is the basis for sorting people into positions and distributing rewards” has received great attention since the term was popularized in 1958 by Young (1958) [22].

In fact the term meritocracy by itself was coined by Michael Young in his critical social satire entitled ‘The rise of meritocracy’ (1958) [22]. Here, Young defines merit as an individual characteristic constituting of ‘intelligence and effort... (I + E = M)’ [22, p. 94]. Young links the emergence of a society based on ‘the principle of selection by merit’ [22, p. 24] that replaced a society where status was ‘ascribed by birth’ [22, p. 19] to changes in the British occupational structure.

Then a problem with ‘merit’ definition arises. McNamee and Miller (2004) [17] think that an individual merit is generally viewed as a combination of factors including innate abilities, working hard, having the right attitude, and having high moral character and integrity. When factors associated with individual “merit” are related to income and wealth, it turns out that these factors are often not as uniquely individual or as influential as many presume. Most experts point out, for instance, that “intelligence,” as measured by IQ tests, is partially a reflection of inherent intellectual capacity and partially a reflection of environmental influences. It is the combination of capacity and experience that determines “intelligence”. Even allowing for this “environmental” caveat, IQ scores only account for about 10% of the variance in income differences among individuals [17; 10]. Since wealth is less tied to achievement than income, the amount of influence of intelligence on wealth is much less. Other purportedly innate “talents” cannot be separated from experience, since any “talent” must be displayed to be recognized and labeled as such [6, p. 75]. There is no way to determine for certain, for instance, how many potential world-class violinists there are in the general population but who have never once picked up a violin. Such “talents” do

not spontaneously erupt but must be identified and cultivated.

According to McNamee and Miller [17] applying talents is also necessary. Working hard is often seen in this context as part of the merit formula. Heads nod in acknowledgment whenever hard work is mentioned in conjunction with economic success. Rarely is this assumption questioned. Neither of these measures of “hard” work is directly associated with economic success. In fact, those who work the most hours and expend the most effort (at least physically) are often the most poorly paid in society. By contrast, the really big money in America comes not from working at all but from owning, which requires no expenditure of effort, either physical or mental. In short, working hard is not in and of itself directly related to the amount of income and wealth that individuals have.

Next story about attitudes here is mixed as well [17]. First, it is not clear which particular mix of attitudes, outlooks, or frames of mind are associated with economic success. The kind of mental outlook that would be an advantage in one field of endeavor, may be a disadvantage in another field of endeavor. A different set of “proper attitudes,” for instance, may be associated with being a successful artist than being a successful accountant. Second, the direction of influence is not always clear.

An example of the difficulty in discerning the impact and direction of these influences is reflected in the “culture of poverty” debate. According to the culture of poverty argument [17], people are poor because of deviant or pathological values that are then passed on from one generation to the next, creating a “vicious cycle of poverty.” According to this perspective, poor people are viewed as anti-work, anti-family, anti-school, and anti-success. That is, if you are desperately poor, you may be forced to be present oriented. If you do not know where your next meal is coming from, you essentially have no choice but to be focused on immediate needs first and foremost. By contrast, the rich and middle class can “afford” to be more future oriented since their immediate needs are secure. Similarly, the poor may report more modest ambitions than the affluent, not because they are unmotivated, but because of a realistic assessment of limited life chances. In this sense, observed differences in outlooks between the poor and the more affluent are more likely a reflection of fundamentally different life circumstances than fundamentally different attitudes or values.

Finally, McNamee and Miller [17] challenge the idea that moral character and integrity are important contributors to economic success. Although “honesty may be the best policy” in terms of how one should conduct oneself in relations with others, there is little evidence that the economically successful are more honest than the less successful. The recent spate of alleged corporate ethics scandals at such corporations as Enron, WorldCom, Arthur Andersen, Adelphia, Bristol-Myers Squibb, Duke Energy, Global Crossing, Xerox as well as recent allegations of misconduct in the vast mutual funds industry reveal how corporate executives often enrich themselves through less than honest means. White-collar crime in the form of insider trading, embezzlement, tax fraud, insurance

fraud and the like is hardly evidence of honesty and virtue in practice. And neither is the extensive and sometimes highly lucrative so-called “irregular” or “under the table” economy—much of it related to vice in the form of drug trafficking, gambling, pornography, loan sharking, or smuggling. Clearly, wealth alone is not a reflection of moral superiority.

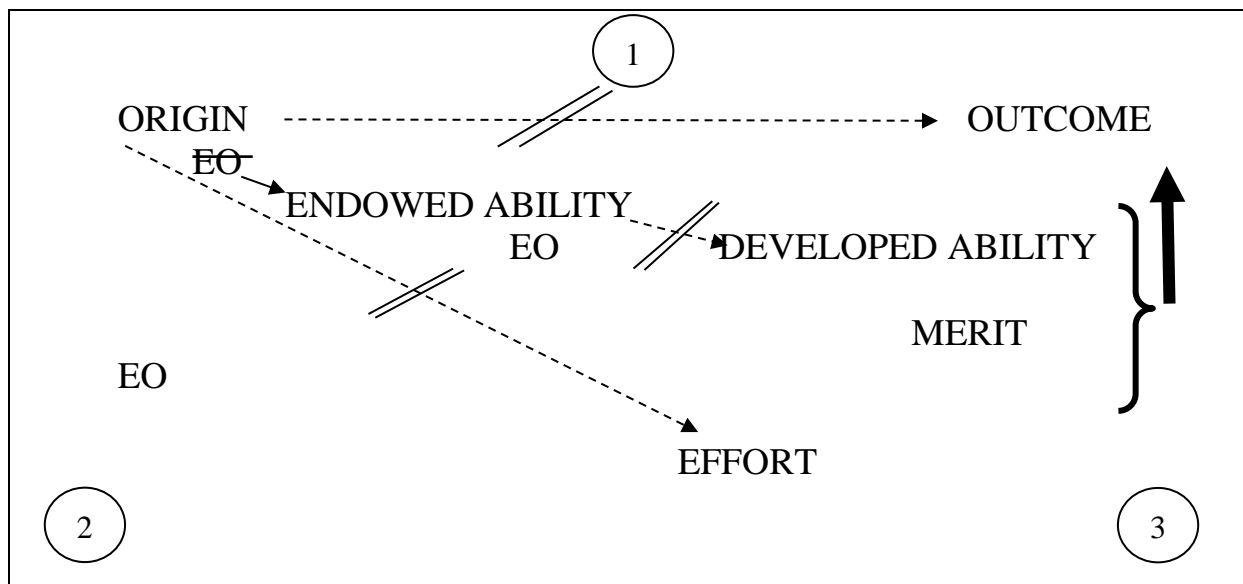
Advocates of meritocracy stress that in true meritocratic systems everyone has an equal chance to advance and obtain rewards based on their individual merits and efforts, regardless of their gender, race, class, or other non-merit factors. In the United States, for example, survey research repeatedly reveals that Americans endorse the meritocratic ethos. Most believe that meritocracy is not only the way the system *should* work but also the way the system *does* work [16; 12; 13; 14].

Because meritocracy has been culturally accepted as a fair and legitimate distributive principle in many advanced capitalist countries and organizations [20], scholars have sought to assess the extent to which equal opportunity and meritocratic outcomes have been successfully achieved in society [11].

Meritocracy means in practice to select undergraduate students based on merit. Unfortunately, beyond the ultimately narrow consensus that we wish to live in a society where advancement depends on personal effort and ability, scholars, theorists and practitioners disagree on how exactly to operationalize merit [19, p. 5]. One may even argue that meritocracy is ‘essentially contested’, that is, ‘the proper use of [the concepts] inevitably involves endless disputes about their proper uses on the part of their users’. The comprehensive review of access to higher education illustrates the contested nature of the term merit in relation to making actual admissions decisions:

‘Everyone agrees that applicants should be chosen on merit: the problem arises when we try to define it. Merit could mean admitting applicants with the highest examination marks, or it could mean taking a wider view about each applicant’s achievements and potential’ [19, p. 15].

On the one hand, the ‘highest examination marks’ is one possible operationalization of merit. On the other hand, the idea that a wider view (contextual factors) is needed leads to the contrasting implication; namely that examination marks alone are not an appropriate proxy of an applicant’s merit. Figure 1 is designed to aid the understanding by mapping the theoretical normative working of the meritocracy by showing the relationship between social origin, ability, effort, merit and outcomes.

Key: **EO** Equal Opportunities required; \neq does not affect,
EO Equal Opportunities not given; 1, 2, 3 points of empirical study

Figure 1. *The theoretical model of meritocracy*

The figure shows that in meritocracies, there is a legitimate link (3) between merit and outcomes. An example of an outcome would be labour market destination – the most rewarding or powerful employment positions, or both, should be awarded to the most meritorious individuals. Merit, however, should normatively not be influenced by social origin. When it is stated that wider considerations might be necessary to generate the outcome ‘university admission’ for applicants, he is saying that educational attainment as a proxy of merit contains measurement errors because there is in fact a link (2) between social origin characteristics and merit. This could mean that the same examination attainment achieved in different social or schooling contexts may actually be the result of different underlying levels of ability and effort. The same mark may therefore hide differences in latent ability or ‘potential’ because not everyone had the same opportunities to shine.

This brings the discussion to the concept of equal opportunities and merit is viewed as a property relative to opportunities, which is a precondition for the smooth and uncontroversial working of meritocracy-based society. It means that ‘people with the same academic aptitude or ability should be given equal access to advantaged sectors of education’ [14, p. 3]. Factors that might affect how an individual’s efforts translate into achievement should be ‘regulated as to neutralize external influences’ [11, p. 81]. Nonetheless, there is a large body of empirical work that shows that actual chances to succeed in education are structured by social background factors [3].

4. ‘Meritocrat’ Identity and Meritocratic Discourse

From the perspective of discourse analysis, identity is an ongoing process accomplished through social interaction, particularly language and communication. This is not to imply that

people or objects do not have a physical or material existence but that the social meaning of this existence is discursively generated, rather than inherent and internal to the person or object itself [4]. Such constructivist view of social identity has implications for research design and methods: if social identities are seen as socially accomplished, then their relevance to social action can only be determined within the context in which they are accomplished.

Meritocratic discourse constructs social identity of “meritocrat” [13] by defining groups, group’s interests, their position within society and their relationship to other groups [21]. Social identity acts as an interpretive frame for social action [14] by indicating to people what they should think about a particular issue or group of people and in doing so, it functions as a mechanism through which collective group interests are played out in the social practices of individuals [21]. Language users engage in text and talk not just as individuals but also as members of multiple social categories and they construct or accomplish and display these social identities in discourse. However such constructions are never fixed or stable as they are the outcome of a complex and contradictory interplay of discourses. Thus social identity may be fragmented, ambiguous and subject to continuous reproduction through political, social and discursive processes [12].

Critical discourse analysis has been used to study social identity because ‘meritocrat’ identity reproduces and sustains power relationships between different social groups. Through discursive strategies of group definition and differentiation, ‘meritocrat’ identity is constructed through position and relation to other groups. Meritocratic discourse like any discourse is always connected with one’s own identity, that is to say, with the question ‘how do we see ourselves?’ The construction of identity is a process of differentiation, a description of one’s own group and simultaneously a separation from the ‘others’ [15].

While ‘meritocrat’ identity has been rarely examined [13], the construction of gender and racial identity has been the subject of critical discourse research broadly referred to as ‘discourses of difference’. For example, gender studies research has explored how language use and behaviour constructs, reproduces and resists masculine and feminine identities, gender prejudice and gender-based inequalities in employment.

There is also a range of initial findings illustrating the relational nature of ‘meritocrat’ identity. ‘Meritocrat’ identity is planned to be constructed in relation to a number of other groups including other social actors in the labour market institutional domain and other ‘disadvantaged groups’ in the labour market. These findings have confirmed the complexity of the processes of social construction as well as the need to consider multiple, overlapping social identities in research on ‘meritocrat’ identity.

In the pilot study, it was found that social actors such as ‘labour market service providers’ constructed versions of ‘meritocrat’ identity consistent with a favourable version of their own ‘identity’ and role within the labour market system and the meaning of labour market reforms.

Critical linguistics was used to connect the use of a ‘meritocracy discourse’ and distinct lexical patterns to support these versions of identity (‘meritocrats’ as ‘executives’ or ‘co-workers’). This finding illustrates how close textual analysis enriches an understanding of the processes by which broader institutional structures and systems are maintained. The assertion that social identities are constructed implies that the meanings of ‘meritocrat’ identities are not a given but are contingent on history and context. Contextual influences may also shift the meaning of meritocratic identity for individuals. For example, the experience of being an outstanding test taker at school who is consistently rewarded for getting the highest score or later the equities analyst at a bank but having a naive reliance on the authority of objective, measurable facts, never accepting that in the real world, ideas have to be sold, negotiated, and shaped to meet political and organizational realities. This type of a person can seethe when people challenge his analysis of a company or ignore his recommendations, especially when they act only on their gut feel for the market. Likewise, when less bright but more politically savvy peers are promoted ahead of him, the person can be infuriated and his meritocratic behavior might sabotage the career.

Finally, to assert that social identities are enacted is to recognize that one creates identification through verbal performance and in negotiation with one’s interactants. Thus, one may emphasize one aspect of identity (e.g., gender) in one context and emphasize another aspect (e.g., ethnicity) in another context. In fact, as much of the literature on language code shifting reveals, one may emphasize or de-emphasize various aspects of identity even within the course of one conversation [13].

Conclusions

Discourse analysis has some inherent challenges but the current study has shown that these are not insurmountable, although the strategies adopted will vary according to the particular characteristics of the research site, textual data and research questions. Consistent with the broader tradition of discourse analysis, the current study tries to adopt reflexive and interpretive styles of analysis while attempting to systematically manage the collection and analysis of textual data. The paper also reviews a range of studies concerned with social (‘meritocrat’) identity in meritocratic discourse. This study illustrates the potential of discourse research to contribute to broader debates about political struggles for recognition, unemployment and other current issues of socioeconomic and political importance such as concern over ageing populations and the distribution of work. More specifically it highlights the connections between the discursive construction of social identity, the processes of policy development and their potential affects on outcomes for different groups, connections which have yet to be fully explored in discourse research. Following on pioneering works in this area, social (‘meritocrat’) identity analysts have shown that written discourse serves as a vehicle for expressing and constructing many facets of social identity, no less than does speech, it may contain linguistic markers by which writers convey ethnic, role, and gender identity. Many studies of variation in

written language are consistent with this contemporary notion of social identity.

REFERENCES

1. *Arrow K. J. Meritocracy and Economic Inequality* / K. J. Arrow, S. Bowles, S. Durlauf. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2000. — 272 p.
2. *Blom J. Social Meaning and Linguistic Structure: Code-Switching in Norway* / J. Blom, J. Gumperz // *New Directions in Sociolinguistics* / J. J. Gumperz & D. Hymes (Eds.). — New York : Holt, Rinehart & Winston, 1972. — P. 407–434.
3. *Breen R. Class Inequality and Meritocracy: a Critique of Saunders and an Alternative Analysis* / R. Breen, J. Goldthorpe // *British Journal of Sociology*. — 1999. — № 50 (1). — P. 1–27.
4. *Burman E. Introduction – Discourse Analysis: the Turn to the Text* / E. Burman, I. Parker (Eds.) // *Discourse Analytic Research: Repertoires and Readings of Texts in Action*. — London : Routledge, 1993. — P. 1–13.
5. *Butler R. N. Dispelling Ageism: the Cross-Cutting Intervention* / R. N. Butler // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. — *The Quality of Aging : Strategies for Interventions*, 1989. — № 503. — P. 138–147.
6. *Chambliss W. The Mundanity of Excellence* / W. Chambliss // *Sociological Theory*. — 1989. — № 7. — P. 70–86.
7. *Dench G. The Rise and Rise of Meritocracy* / G. Dench. — Oxford : Blackwell, 2006. — 360 p.
8. *Fairclough N. Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language* / N. Fairclough. — London and New York : Longman, 1995. — 268 p.
9. *Fairclough N. Critical Discourse Analysis* / N. Fairclough, R. Wodak // *Discourse as Social Interaction Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. — London : Sage, 1997. — Vol. 2. — P. 181 — 205.
10. *Fischer C. Inequality by Design: Cracking the Bell Curve Myth* / C. Fischer, M. Hout, M. Jaankowski, R. Samuel, L. Swidler, K. Voss. — Princeton, NJ : Princeton University Press, 1996. — 324 p.
11. *Habermas J. Legitimation Crisis* / J. Habermas. — London : Heinemann, 1976. — 166 p.
12. *Hardy C. No Joking Matter: Discursive Struggle in the Canadian Refugee System* / C. Hardy, N. Phillips // *Organization Studies*. — 1999. — № 20 (1). — P. 1–24.
13. *Hayes C. Twilight of the Elites: America after Meritocracy* / C. Hayes. — New York : Crown Publishers, 2012. — 304 p.

14. *Health A. Equality of Opportunity / A. Health.* — University of Oxford, 2006. — 280 p.
15. *Husen T. Talent, Equality and Meritocracy: Availability and Utilization of Talent / T. Husen.* — Published / Created : The Hague : Martinus Nijhoff, 1974. — 172 p.
16. *Kluegel J. R. Beliefs about Inequality: American's Views of What Is and What Ought to Be / J. R. Kluegel, E. R. Smith.* — New York : de Gruyter, 1986. — 334 p.
17. *McNamee S. J. The Meritocracy Myth / S. J. McNamee, Jr. Miller.* — Lanham, MD : Rowman and Littlefield, 2004. — 219 p.
18. *Mumby D. K. Organizational Discourse / D. K. Mumby, R. P. Clair // Discourse as Social Interaction, Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction / van Dijk, T. A. (ed.).* — London : Sage, 1997. — Vol. 2. — P. 181— 206.
19. *Sen A. Merit and Justice / A. Sen // Meritocracy and Economic Inequality.* — Princeton : Princeton University Press, 2000. — P. 5–16.
20. *Scully M. Meritocracy / M. Scully // Blackwell Encyclopedic Dictionary of Business Ethics / P. H. Werhane, R. E. Freeman (eds.).* — Oxford : Blackwell, 1997. — P. 413–414.
21. *Van Dijk T. A. The study of discourse / van Dijk T. A. (Ed.) // Discourse as Social Structure, Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction.* — London : Sage, 1997. — Vol. 1. — P. 1 — 35.
22. *Young M. The Rise of the Meritocracy, 1870–2023: an Essay on Education and Equality / M. Young.* — London: Thames and Hudson, 1958. — 180 p.

Надійшла до редакції 28.11.13

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2013 O. V. Leschenko
(Donezk)

LEXIKALISCHE, PHRASEOLOGISCHE UND STILISTISCHE MITTEL IN DEUTSCHEN UND UKRAINISCHEN WERBESLOGANS

ЛЕЩЕНКО О. В. ЛЕКСИЧНІ, ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

Стаття присвячена порівнянню лексичних, фразеологічних та стилістичних мовних засобів в німецьких та українських рекламних слоганах фінансових, страхових і консалтингових установ. Рекламний слоган має бути коротким, інформативним та легко запам'ятовуватися. Мовні засоби в слоганах розглядаються у взаємозв'язку із функцією реклами, спрямованої на залучення уваги клієнтів і на створення іміджу цих установ.

ЛЕЩЕНКО О. В. ЛЕКСИЧЕСКИЕ, ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКИХ И УКРАИНСКИХ СЛОГАНОВ

Статья посвящена сравнению лексических, фразеологических и стилистических языковых средств в немецких и украинских рекламных слоганах финансовых, страховых и консалтинговых учреждений. Рекламный слоган должен быть коротким, информативным и легко запоминаться. Языковые средства в слоганах рассматриваются во взаимосвязи с функцией рекламы, направленной как на привлечение внимания клиентов, так и на рыночное позиционирование учреждений.

LESCHENKO O. V. LEXICAL, PHRASEOLOGICAL AND STYLISTIC PECULIARITIES OF GERMAN AND UKRAINIAN ADVERTISING SLOGANS

The paper deals with the comparative analysis of German and Ukrainian advertising slogans of banks, consulting and insurance companies. Being a short and expressive language form, slogans are highly effective means of advertising. They feature a great number of lexical, semantic and stylistic peculiarities, such as evaluative words, terms, idioms, parallelism, antitheses and anaphor. These devices make for strategic communication in slogans which aims at attracting clients as well as establishing company market position. Terms in slogans communicate professionalism of advertising companies and, therefore, persuade the consumers better. Evaluative words make slogans more emotional and can create an intimate atmosphere of communication. They are culturally coloured, e.g. in Ukrainian slogans the reference to German origins of the company evaluates it as a reputable one. Idioms play a specific role in German slogans, making them memorable. Since they are presented in a modified form, they can convey different shades of meaning, stimulate consumers' imagination and create the needed company image. Rhetoric figures (parallelism, alliteration, anaphor and antitheses) make the slogans even more memorable. Hyperboles and epithets, characteristic of Ukrainian slogans, contribute to their expressivity.

Stichwörter: Werbeslogan, Fachwörter, Hochwertwörter, Phraseologismen, rhetorische Figuren und Tropen, kommunikative Funktion.

1. Einleitung

Im vorliegenden Beitrag werden deutsche und ukrainische Werbeslogans von Banken, Versicherungs-, Finanz- und Beratungsunternehmen analysiert.

1.1. Ein Slogan ist eine kurze einprägsame Mitteilung, in der Informationen über Waren und Dienstleistungen sowie das anbietende Unternehmen übermittelt werden. Er wird sowohl zur Herstellung eines positiven Images des Unternehmens als auch zur Erhöhung der Effektivität einer aktuellen Werbekampagne eingesetzt [5, S. 152; 12, S. 59 f; 15, S. 59]. Der Slogan ist eine der wichtigsten Komponenten der Werbemitteilung neben dem Namen des Unternehmens, der Schlagzeile und dem Bild, z.B. der Werbeslogan des Verbandes der Privaten Krankenversicherungen PKV (1) PKV – *Die gesunde Versicherung*. (Der Spiegel 6/2012)

‘PKV – здорова страховка’ und der Werbeslogan der Raiffeisen Bank Aval (2) *Тут вас розуміють* (Корреспондент 32/2012). Der Slogan befindet sich in der Regel am Ende des Werbetextes neben dem Namen des Unternehmens.

1.2. Die Untersuchung basiert auf einem Korpus von 320 deutschen und 425 ukrainischen Werbetexten aus den Magazinen “Der Spiegel” “Focus”, “Корреспондент”, “Фокус”, “Деньги” und “Бизнес” von 2009 bis 2013. Von 320 deutschen Werbetexten hatten 300 (93,8%) einen Slogan, 20 (6,2%) waren ohne Slogan. Von 425 ukrainischen Werbetexten hatten 300 (71,4%) einen Slogan, 125 (8,6%) waren ohne Slogan.

1.3. Ziel der Arbeit ist ein Vergleich von lexikalischen, phraseologischen und stilistischen Merkmalen deutscher und ukrainischer Slogans. Dabei wird die sprachliche Gestaltung der Slogans auf ihre Funktionalität hin untersucht: Ein erfolgreicher Slogan soll einerseits das eigenständige Profil des Unternehmens auf dem Markt kreieren und gleichzeitig sein Image aufwerten. Andererseits geht er auf die Bedürfnisse von Verbrauchern und ihre Wertvorstellungen ein. Die sprachlichen Besonderheiten von Slogans waren Gegenstand vieler sprachwissenschaftlicher Abhandlungen, darunter sind die Arbeiten von Дядечко [1], Коваленко [2], Литвинова [4], Федорець [6], Baumgart [7], Ising [11] und Polajnar [13] zu nennen. Die Aktualität der vorliegenden Studie besteht erstens in der pragmlinguistischen Betrachtungsweise lexikalischer, phraseologischer und stilistischer Besonderheiten deutscher und ukrainischer Werbeslogans der Dienstleistungsunternehmen. Slogans, wie die Werbung im Ganzen, gehören zur persuasiven Kommunikation, d.h. ihnen ist eine prinzipiell beeinflussende Funktion zuzuschreiben (lat. *persuadere* ‘überreden’). Somit bezieht sich mein Ansatz vor allem auf die Arbeiten von M. Hoffmann (v. a. Hoffmann 2003 und Hoffmann 2012). Zweitens gilt das wissenschaftliche Interesse dem Sprach- und Kulturvergleich. Banken, Versicherungs-, Finanz- und Beratungsunternehmen in der Ukraine präsentieren eine neue, sich entwickelnde gesellschaftliche Realität. Insofern scheint es lohnenswert zu sein, das Leistungsvermögen von stilistischen Mitteln und die Bedeutung der Wortwahl in den Werbeslogans zu erforschen und die ukrainische und deutsche Werbekommunikation zu vergleichen.

2. Fachwörter

2.1. Deutsche und ukrainische Slogans von Banken, Versicherungs-, Finanz- und Beratungsunternehmen zeichnen sich durch eine hohe Frequenz von Fachwörtern aus. Fachwörter sind in 136 (45,3%) deutschen und 139 (46,3%) ukrainischen Slogans vorhanden. Das sind Fachwörter wie dt.: *Finanzberatung* ‘фінансовий консалтинг’, *Geldanlage* ‘грошовий вклад’, *versichern* ‘страхувати’; ukr.: *кредитувати, вклад, інвестиційний* u.a. Die Fachwörter dienen dazu, das Unternehmen und seine Dienstleistungen zu benennen, z.B. der Slogan der ProCredit Bank

(3) *Німецький банк для Ваших заощаджень* (Корреспондент 31/2012).

2.2 Im Slogan (4) *Finanzberatung, so individuell wie Sie* (Der Spiegel 18/2012) ‘Фінансовий консалтинг, такий саме індивідуальний, як Ви’ wird die Tätigkeit des Beratungsunternehmens MLP außerdem positiv (als eine individuelle Beratung) bewertet. Das Fachwort *Finanzberatung* vermittelt eine gewisse Expertise, gleichzeitig wird durch das Personalpronomen *Sie* und das Hochwertwort *individuell* emotionale Nähe zum Konsumenten suggeriert. Individualität wird als gesellschaftlicher Wert etabliert, d.h. Kapitalismus und Individualität werden in einem Wertekontext zusammengebracht.

Die meisten Fachwörter in den Slogans treten in Verbindung mit Hochwertwörtern auf.

3. Hochwertwörter

3.1. Neben grammatischen Steigerungsformen wie z.B. dt.: *mehr* ‘більше’, *näher* ‘ближче’; ukr. *краще* (vgl. der Slogan vom Deutschen Anwaltsverein (5) *Vertrauen ist gut, Anwalt ist besser*. (Der Spiegel 17/2012) ‘Довіра – добре, адвокат – краще’, hier können wir die rhetorische Figur der Gradation beobachten) tragen Hochwertwörter zur positiven semantischen Aufwertung des Unternehmens, seiner Dienstleistung und oft der Verbraucher selbst bei. Zu den Hochwertwörtern in den untersuchten Korpora gehören: dt.: *Leistung* ‘успіх, досягнення’, *Sicherheit* ‘безпека, надійність’, *gesund* ‘здоровий’; ukr.: *успіх, оптимальний, добробут, комфортний* u.a. Im Slogan der Deutschen Bank (6) *Leistung aus Leidenschaft* (Focus 15/2012) ‘Успіх завдяки пристрасній праці’ wird der postmaterialistische Wert der Arbeit, ausgedrückt in der Emotionalisierung der Dienstleistung, hervorgehoben.

3.2. Es soll unterstrichen werden, dass die positive oder die negative Bedeutung des Wortes vom historisch-kulturellen Kontext der Werbekommunikation abhängt und die Hochwertwörter oft gesellschaftlich relevante Themen aufgreifen. Damit werden sie zu Schlüsselwörtern, z.B. im Slogan der Bank Forum (7) *Biznes по-німецьки* (Корреспондент 27/2010) wird die Tätigkeit der Bank als besonders ordentlich bewertet. Der Verweis auf die klangähnliche, aber semantisch entgegengesetzte Bildanschrift *Безлад по-німецьки* bildet ein Wortspiel und verstärkt die positive Bewertung der Bank. Auf dem Bild werden gleiche Bleistifte senkrecht in einer Reihe dargestellt. Nur ein Bleistift ragt aus der Reihe, was als Unordnung eingestuft wird.

3.3. Großteils geschieht eine positive Bewertung in den Slogans mit Hilfe von Wörtern und Redewendungen wie dt.: *neu* ‘новий’, *Nr. 1* ‘номер 1’, ukr.: *новий, перший* und der Angabe des Jahres oder der Zeitperiode als Hinweis auf die Exklusivität des Unternehmens und seiner Dienstleistungen. Zum Beispiel der Slogan der Piraeus Bank (8) *Надійний з 1916 року* (Корреспондент 41/2009) und der Slogan des Versicherungsunternehmens Uniqa

(9) *Страхування нового покоління* (Корреспондент 20/2010).

4. Fremdwörter, Okkasionalismen und umgangssprachliche Lexik

4.1. Fremdwörter wurden in nur zwei deutschen und zwei ukrainischen Slogans gefunden. Das sind die Wörter *Job* ‘робота’, *Banking* ‘банкінг’ in den Slogans (10) *Ihre Gesundheit ist unser Job* (Der Spiegel 10/2010) ‘Ваше здоров’я – це наша робота’ und (11) *Das neue Private Banking* (Der Spiegel 47/2009) ‘Новий приватний банкінг’ und *go* ‘йти’, *банкінгувати* in: (12) *все більше людей говорять go з Visa* (Корреспондент 19/2012) und (13) *А з ким Ви банкінгуєте?* (Корреспондент 14/2012). Während die Entlehnungen aus dem Englischen *Job*, *Banking* zum festen Bestand der deutschen Sprache gehören (dabei wird *Job* im Duden als ein umgangssprachliches Wort vermerkt), ist das Verb *банкінгувати* (vom eng. *banking*) ein Okkasionalismus. (Nach Meinung von N. Lewun gehört das ukrainische Suffix *-ува-* zu den produktivsten Suffixen bei der Derivation von Verben aus den Substantiven in der ukrainischen Gegenwartssprache [3, S. 166]. So ist es zu erwarten, dass das Verb *банкінгувати*, gebildet von einem fremdsprachigen Substantiv, eine breite Verwendung finden wird). Der Gebrauch des Fremdwortes *go* im Slogan (12) hat eine intentionale Funktion und soll deutlich machen, dass es für viele Verbraucher bequem ist, mit der Bankkarte Visa ins Ausland zu reisen.

4.2 Außer *Job* wurden noch zwei umgangssprachliche Redewendungen im deutschen Korpus gefunden (14) *www.bring-mich-ins-trockene.de* ‘Отримай великий прибуток’ und (15) *Geld gehört zur Nr. 1* ‘Гроші належать номеру 1 / найкращим’. Umgangssprachliche Lexik ist in den untersuchten Korpora selten anzutreffen, da diese wenig seriös für die Wirtschaftsbranche erscheint. Wenn solche Redewendungen in den Slogans eingesetzt werden, dann zu dem Zweck, einen Anreiz auf die Konsumenten auszuüben, indem soziale Nähe erzeugt wird.

5. Phraseologismen

5.1. Während Phraseologismen für die ukrainischen Slogans des untersuchten Korpus nicht von Bedeutung sind, wurden sie dagegen in 43 (14,3%) deutschen Slogans aufgewiesen. Die ukrainischen Slogans mit Phraseologismen sind: (16) *пліч-о-пліч кожен день* (Фокус 32/2009) und (17) *Finance.UA – фінансовий портал №1 в Україні* (Бизнес 21/2012). Die deutschen Slogans sind z.B. der Slogan der Postbank (18) *Unterm Strich zähle ich* (Focus 14/2012) ‘Найважливішим є я’ (букв. ‘Під ризкою вважаюся я’) und der Slogan der Fondsgesellschaft DWS Investments (15) *Geld gehört zur Nr. 1* (Der Spiegel 24/2010). Im Slogan der Postbank positioniert sich die Bank als besonders kundenfreundlich. In einer prägnanten Form wird vermittelt ‘Meine Bedürfnisse als Kunde stehen im Vordergrund’. Im Slogan der Fondsgesellschaft DWS Investments bleibt die Referenz offen und so wird mit den Erwartungen der Rezipienten gespielt. Der Ausdruck *Nr. 1* kann sowohl auf die beste

Fondsgesellschaft als auch auf deren Werbeträger, den prominenten deutschen Fussballer Oliver Kahn beziehen. Das Spiel mit den Referenzen wird durch das Bild unterstützt. Das Foto mit einer prominenten Person dient hier als Identifikationsangebot und verspricht dem Rezipienten einen „exklusiven“ Lebensstil.

5.2. Phraseologismen sind in den deutschen Slogans meist in einer geänderten Form präsent, z.B. der Slogan der Versicherungsfirma Die Württembergische (19) *Die Württembergische. Der Fels in der Brandung*. (Der Spiegel 44/2010) ‘Вюртемберзька. Скала у прибої.’. Der Phraseologismus *Ein Fels in der Brandung* bedeutet ‘jmd., der unerschütterlich, unbeirrt ist’ [8, S. 218] ‘хтось непохитний, стійкий’, dadurch wird die Bank mit dem Felsen verglichen und ihre Zuverlässigkeit metaphorisch unterstrichen. Der bestimmte Artikel *der* betont die Exklusivität der Bank und die Richtigkeit der Wahl durch die Kunden.

5.3. In den „remotivierten Phraseologismen“ wird neben der idiomatischen auch ihre wörtliche Bedeutung aktiviert [12, S. 212]. Ein Beispiel dafür ist der Slogan der Roland Rechtsschutzversicherung (20) *Wir kämpfen für Ihr gutes Recht*. (Der Spiegel 23/2010) ‘Ми боремося за те, що належить Вам по праву’. Hier wird der Phraseologismus *jmds. gutes Recht sein* ‘належити комусь по праву’ in seiner wörtlichen Bedeutung aktiviert und gleichzeitig betont, dass die Rechtsschutzversicherung ihren Kunden zusteht.

5.4. Die Phraseologismen können scheinbar negative Assoziationen hervorrufen. Der Slogan der Bank Union Investment (21) *www.bring-mich-ins-trockene.de* (Der Spiegel 44/2010) ‘Отримай великий прибуток (букв. ‘Віднеси мене в сухе місце’)’ beruht auf dem Phraseologismus *sein/e Schäfchen ins Trockene bringen* ugs., oft leicht abwertend ‘sich [auf Kosten anderer] großen Gewinn, große Vorteile verschaffen’ ‘отримати великий прибуток, великі переваги [за рахунок іншого]’ [8, S. 654]. Solche „inszenierte Negativität“ [14, S. 102] verfremdet die Wahrnehmung und spielt mit den Erwartungen der Rezipienten. Hier bricht die Werbung spielerisch mit dem eigenen Gesetz der Vermittlung eines positiven Images, um noch mehr Aufmerksamkeit der Verbraucher auf das finanzielle Vorsorgeangebot der Bank zu lenken.

5.5. Ein weiteres sprachgestalterisches Verfahren, das die Slogans bei den potentiellen Kunden leichter einprägen lässt, besteht darin, dass diese traditionellen Phraseologismen nachgebildet werden, z.B. (22) *Wenn’s um Geld geht – Sparkasse*. (Focus 12/2012) ‘Коли мова йде про гроші – ощадкаса’ (vgl. mit dem traditionellen Phraseologismus *Wenn es ums Geld geht, hört die Freundschaft auf* ‘Коли мова йде про гроші – дружба закінчується’).

6. Rhetorische Figuren und Tropen

6.1. Deutschen und ukrainischen Slogans ist gemeinsam, dass sie eine große Zahl von rhetorischen Figuren und Tropen aufweisen: es waren 201 (67%) rhetorische Figuren und

Tropen in den deutschen und 173 (57,7%) in den ukrainischen Slogans.

6.2. Die meist verbreiteten Figuren im deutschen Korpus sind: Parallelismus (in 47 Slogans (15,7%)), der zusammen mit der Antithese oder Anapher auftritt, Alliteration (in 27 Slogans (9%)) und Personifizierung (in 20 Slogans (6,7%)). Als Beispiel des Parallelismus mit Anapher kann der Slogan der Sparkasse (23) *Gut für Sie – und gut für Deutschland*. (Der Spiegel 13/2013) ‘Добре Вам – та добре Німеччині’ dienen. Hier beginnen zwei parallele Syntagmen mit dem gleichen Wort *gut* ‘добре’. Die Verwendung der rhetorischen Figuren lässt die Aussage stärker wirken. Im Slogan der Bank Interhyp Baufinanzierung (24) *Baufinanzierung für Deutschland: Ich bin 100 Banken* (Der Spiegel 39/2010) ‘Фінансування будівництва для Німеччини: Я – це 100 банків’ sichert die Personifikation durch das Pronomen *ich* ‘я’ das Vertrauen zwischen der Bank und dem Kunden. Der Werbeslogan der Landesbausparkasse LBS (25) *Wir geben Ihrer Zukunft ein Zuhause*. (Der Spiegel 10/2012) ‘Ми забезпечимо Ваше майбутнє житлом’ beinhaltet gleichzeitig die rhetorische Figur der Wiederholung Alliteration (*Zukunft – Zuhause*) und die Metonymie (hier wird nicht nur die Zukunft eines Menschen, sondern der ganze Mensch gemeint).

6.3. In den ukrainischen Slogans waren am häufigsten Epitheton (in 52 Slogans (17,4%)), Parallelismus (in 46 Slogans (15,3%)), der zusammen mit der Antithese oder Anapher verwendet wurde, und die Figur der Personifikation (in 19 Slogans (6,3%)) präsent. Beispiele der Slogans mit Epitheta sind (26) *Оптимальні рішення перемагають* (Фокус 14/2009) von Credit Optima Bank, (27) *перший для перших* (Деньги 39-40/2009) von der Bank Укрінбанк und (28) *Найближчий великий банк* (Корресподент 46/2010) von der Bank Райффайзен Банк Аваль. Wie aus den Beispielen ersichtlich wird, werden Epitheta zusammen mit anderen rhetorischen Figuren und Tropen verwendet. Im Slogan der Credit Optima Bank (26) entsteht ein Wortspiel mit Intransia, d.h. der Name der Bank Optima wird im Slogan wiederholt. Im Slogan der Bank Укрінбанк (27) können wir Diaphora, d.h. Wiederholung des gleichen Wortes *перший*, im Satz in zwei unterschiedlichen Bedeutungen beobachten: ‘erste’ (Bank) und ‘sehr wichtige’ (Kunden). So kann man diesen Slogan folgendermaßen verstehen: ‘Die erste kommerzielle Bank in der Ukraine für sehr wichtige Kunden’. Damit trägt die rhetorische Figur Diaphora zur Mehrdeutigkeit bei und aktiviert die Rezipienten im Kommunikationsprozess. Ein Beispiel der Personifikation wäre der Slogan (29) *Ваші гроші працюють на Вас!* (Фокус 7/2012) der Bank Київська Русь. Hier wird das Geld verlebendigt. Ein Beispiel eines Parallelismus mit Antithese stellt der Slogan der UniCredit Bank (30) *Життя мінливе, ми з Вами незмінно*. (Корресподент 16-17/2012) dar. Durch den Kontrast von Gegensätzen *мінливе* und *незмінно* wird die Zuverlässigkeit der Bank im Unterschied zur Wechselhaftigkeit

im Leben hervorgehoben.

Weitere rhetorische Figuren in den untersuchten Korpora wie Syllepse, Oxymoron, Assonanz, Paranomasie, Reim, Epipher und Anastrophe erzeugen auch Expressivität in den Slogans.

7. Schlussfolgerungen

7.1. Ein Werbeslogan soll kurz, informativ und memorierbar sein. Um dieses Ziel zu erreichen, werden verschiedene lexikalische, phraseologische und stilistische Mittel eingesetzt.

7.2. Die Untersuchung hat gezeigt, dass die Wortwahl in den Slogans eine große Rolle spielt. In den ukrainischen und deutschen Slogans werden viele Fachtermini verwendet (siehe 2). Hochwertwörter in den Slogans dienen dazu, das Unternehmen und seine Dienstleistungen positiv zu positionieren (siehe 3.1). Sie können kulturelle Schlüsselkonzepte beinhalten und Gesellschaftstrends widerspiegeln (siehe 3.2). Obwohl die englische Sprache in den Zeiten der Globalisierung eine breite Verwendung findet, wurden Anglizismen in den untersuchten Korpora in nur wenigen deutschen und ukrainischen Slogans gefunden (siehe 4.1). Zu der stilistisch markierten Lexik gehören außerdem ein Okkasionalismus im ukrainischen Korpus und wenige umgangssprachliche Wörter und Redewendungen im deutschen und ukrainischen Korpus (siehe 4.1, 4.2).

7.3. Phraseologismen werden im deutschen Korpus im Gegensatz zu dem ukrainischen mehrfach verwendet: ob in einer geänderten oder remotivierten Form, durch semantische Mehrdeutigkeit oder Unverträglichkeit aktivieren die Phraseologismen die Konsumenten im Kommunikationsprozess und bleiben im Gedächtnis der Verbraucher (siehe 5).

7.4. Eine weitere persuasive Wirkung sowohl in den deutschen als auch in den ukrainischen Slogans basiert auf der Expressivität von rhetorischen Figuren: den Positionsfiguren Parallelismus und Antithese, den Wiederholungsfiguren Anapher und Alliteration, und Tropen – Personifikation und Epitheton (der in den ukrainischen Slogans eine große Verwendung fand). Zusammenfassend kann man behaupten, dass Wiederholungs- und Positionsfiguren einer besseren Einprägung des Slogans dienen, Wortspiele ein höheres Interesse bei den Konsumenten wecken und die rhetorischen Tropen zur Bildhaftigkeit der Slogans beitragen (siehe 6.1, 6.2, 6.3).

7.5. Insgesamt entsteht ein persuasiver Effekt aus dem Zusammenspiel von lexikalischen und stilistischen Mitteln. So z.B. gründet sich die rhetorische Figur Diaphora auf die Polysemie des Wortes (siehe 6.3).

7.6. In einem weiteren Forschungsvorhaben werden die semantischen Wortfelder in den deutschen und ukrainischen Werbeslogans von Banken, Versicherungs-, Finanz- und Beratungsunternehmen untersucht mit dem Ziel, sprachliche Manifestationen von Norm- und

Wertvorstellungen und den mit ihnen verbundenen gesellschaftlichen Diskursen in der Werbekommunikation zu rekonstruieren.

LITERATUR

1. *Дядечко Л. А.* Рекламний слоган: прагматичний і соціофункціональний аспекти / Л. А. Дядечко // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. — 2009. — Вип. 169. — S. 53–59.
2. *Коваленко Н. Л.* Лінгвістична позначенність слогана в структурі рекламного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова”/ Н. Л. Коваленко. — Дніпропетровськ, 2006. — 17 с.
3. *Левун Н. В.* Інноваційні процеси у творенні відсубстантивних дієслів української мови [Електронний ресурс] / Н. В. Левун. — Режим доступу : <http://uapryal.com.ua/wp-content/uploads/2013/04/Innovatsii-2013.pdf>
4. *Литвинова А. В.* Слоган в рекламе : генезис, сущность, тенденции развития : дис. ... кандидата филол. наук : 10.01.10 / А. В. Литвинова. — М., 1996. — 185 с.
5. *М’ясянкін Л. І.* Структурні типи слоганів у телевізійній рекламі / Л. І. М’ясянкін // Теле- та радіожурналістика. — 2012. — № 11. — С. 152–157.
6. *Федорець С. А.* Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / С. А. Федорець. — Харків, 2005. — 203 с.
7. *Baumgart M.* Die Sprache der Anzeigenwerbung. Eine linguistische Analyse aktueller Werbeslogans / M. Baumgart. — Heidelberg : Physica-Verlag, 1992. — 342 S.
8. *Duden.* Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. — Mannheim u.a. : Dudenverl., 2008. — 959 S.
9. *Hoffmann M.* Stil und stilistischer Sinn im Bezugfeld pragmatischer und ästhetischer Kommunikationshandlungen / M. Hoffmann // Sprachstil – Zugänge und Anwendungen. Ulla Fix zum 60. Geburtstag. — Heidelberg : Winter, 2003. — S. 107–121.
10. *Hoffmann M.* Werbekommunikation stilistisch / M. Hoffmann // Handbuch Werbekommunikation. Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge. — Tübingen : Narr (=UTB), 2012. — S. 179–195.
11. *Ising S.* Deutsche und russische Fernseh-Werbeslogans im Vergleich. Eine linguistische und interkulturelle Analyse / S. Ising. — Duisburg : Universitätsverlag Rhein-Ruhr, 2007. — 201 S.
12. *Janich N.* Werbesprache. Ein Arbeitsbuch. / N. Janich. — [5., vollst. überarb. und erw. Aufl.]. — Tübingen : Narr, 2010. — 323 S.

13. *Polajnar J.* Textuelle Aspekte von rekontextualisierten Werbeslogans in deutschsprachigen Zeitungen / J. Polajnar // Muttersprache. — 2012. — № 122. — S. 48–64.

14. *Sabban A.* Werbekommunikation phraseologisch / A. Sabban // Handbuch Werbekommunikation. Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge. — Tübingen : Narr (=UTB), 2012. — S. 89–106.

15. *Sowinski B.* Werbung / B. Sowinski. — Tübingen : Niemeyer, 1998. — 112 S.

QUELLEN

Бізнес. — 2012. — № 21; Деньги. — 2009. — № 39–40; Корреспондент. — 2009. — № 41; Корреспондент. — 2010. — № 20; Корреспондент. — 2010. — № 27; Корреспондент. — 2010. — № 46; Корреспондент. — 2012. — № 14; Корреспондент. — 2012. — № 16–17; Корреспондент. — 2012. — № 19; Корреспондент. — 2012. — № 31; Корреспондент. — 2012. — № 32; Фокус. — 2009. — № 14; Фокус. — 2009. — № 32; Фокус. — 2012. — № 7; Der Spiegel. — 2009. — № 47; Der Spiegel. — 2010. — № 10; Der Spiegel. — 2010. — № 23; Der Spiegel. — 2010. — № 24; Der Spiegel. — 2010. — № 39; Der Spiegel. — 2010. — № 44; Der Spiegel. — 2012. — № 6; Der Spiegel. — 2012. — № 10; Der Spiegel. — 2012. — № 17; Der Spiegel. — 2012. — № 18; Der Spiegel. — 2013. — № 13; Focus. — 2012. — № 12; Focus. — 2012. — № 14; Focus. — 2012. — № 15.

Надійшла до редакції 10.12.13

© 2013 О. М. Федурко
(м. Дрогобич)

РЕЧЕННЯ З ПРИСЛІВНИКАМИ НА -О (-Е) // -ЛУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОГО РОЗГЛЯДУ

ФЕДУРКО О. М. РЕЧЕННЯ З ПРИСЛІВНИКАМИ НА -О (-Е) // -ЛУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОГО РОЗГЛЯДУ

У статті розглянуто теоретичні засади вивчення семантико-синтаксичної структури речень, які містять прислівники на -о (-е) // -лу. Охарактеризовано наявні підходи до трактування поняття "семантико-синтаксична структура речення". Встановлено, серед іншого, що у формуванні смислу конкретного речення беруть участь не тільки предикат та його аргументи, а й інші компоненти, серед яких прислівники на -о (-е) // -лу. Останні функціонують у реченні і як елементи з облігаторним, а не лише факультативним статусом.

ФЕДУРКО О. М. ПРЕДЛОЖЕНИЯ С НАРЕЧИЯМИ НА -О (-Е) // -ЛУ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКОГО РАССМОТРЕНИЯ

В статье рассмотрены теоретические основы изучения семантико-синтаксической структуры предложения. Проанализированы имеющиеся подходы к трактовке понятия "семантико-синтаксическая структура предложения". Установлено, среди прочего, что в формировании смысла конкретного предложения участвуют не только предикат и его аргументы, но и иные компоненты, среди которых наречия на -о (-е) // -лу. Последние функционируют в предложении и как элементы с облігаторным, а не только факультативным статусом.

FEDURKO O. M. SENTENCES WITH ADVERBS IN -O (-E) // -LY: THEORETICAL PRINCIPLES OF SEMANTIC-SYNTACTIC REVIEW

The article examines the theoretical principles of the scientific comprehension of semantic-syntactic structure of sentences containing adverbs in -o (-e) // -ly. The author determined the existing approaches to interpreting the concept "semantic-syntactic structure of the sentence". Moreover, it was established that the formation of a particular sentence did not only involve the predicate and its arguments, but also other components, including adverbs in -o (-e) // -ly. Traditionally these units belong to the optional clause elements, i.e. those that are not caused by the valence properties of the predicate, serve as carriers of additional information, and therefore do not violate semantic and syntactic sentence completion. The author argues the opposite: in the systems of both languages there are sentence constructions in which adverbs in -o(-e) // -ly function both as optional, and obligatory elements.

Ключові слова: семантико-синтаксична структура речення, семантично елементарні / неелементарні речення, прислівники на -о (-е) // -лу, валентність предиката, облігаторні / факультативні компоненти речення.

Найважливішою прикметою синтаксичних студій другої половини ХХ – початку ХХІ століть стала увага до смислового (змістового) плану синтаксичних одиниць під тим поглядом, що «вираження і сприйняття смислу, становить, по суті, провідну і кінцеву мету кожної мови» [21]. У центрі їхнього розгляду – природа значення речення та його складників, семантичні типи речень, семантичні типи суб'єктів і предикатів, особливості взаємодії різних рівнів (аспектів) речення, роль кожного з компонентів речення у формуванні його семантичної структури.

Актуальність розглядуваної проблеми обумовлена необхідністю поглибленого дослідження семантико-синтаксичної природи речень, що містять адвербіальні поширювачі – прислівники на -о (-е) // -лу.

Розвиваючись упродовж тривалого часу в руслі структуралізму і приділяючи увагу лише структурним особливостям мов, лінгвістика не могла пояснити чимало мовних

фактів. Не пояснювали їх у повному обсязі й трансформаційно-породжувальні теорії мови. Це спричинило семантичний «бум» в 60-х роках минулого століття, коли увагу лінгвістів привернули питання семантичного, глибинного плану речення та його відповідності поверхневому (формальному), адже якраз речення, а не окремі слова, слугують цілям спілкування. «Речення ж – не механічна сукупність значень окремих слів, а якісно нова одиниця з властивим лише їй набором семантичних величин, серед яких наявні й такі що не є прямими похідними тих, що входять до складу речення» [17, с. 238].

Семантичний синтаксис постав на підготовленому ґрунті. Працю Л. Теньєра «Elements de Syntaxe Structurale» вважають його передвісником. З'яву ж нового напрямку в мовознавстві засвідчили ґрунтовні розвідки Ч. Філлмора [30], У. Чейфа [32], Н. Арутюнової [5], В. Богданова [6], В. Гака [13] та ін., які й окреслили його провідні завдання: дослідити природу значення речення та його складників, виявити семантичні типи речень, семантичні типи аргументів і предикатів, специфіку взаємодії різних рівнів речення – формального, семантичного, комунікативного, роль кожного з компонентів речення у формуванні його загального змісту.

Мета статті – систематизувати погляди лінгвістів щодо поняття «семантико-синтаксична структура речення» з проекцією на конструкції, складником яких є прислівники на -o (-e) // -ly.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Проаналізувати наявні в сучасному мовознавстві підходи до тлумачення центрального для даного дослідження поняття «семантико-синтаксична структура речення».

2. Уточнити його дефініцію з урахуванням явищ семантичної елементарності / неелементарності простого речення й облігаторності / факультативності його поширювачів.

3. Окреслити чинники, що детермінують облігаторність / факультативність атрибутивних прислівників -o (-e) // -ly.

Семантична структура речення як один із аспектів розгляду – це проміжна ланка між осмисленням ситуації в мовленнєвому акті та її синтаксичним утіленням, пор.: «Мова лиш опосередковано відображає світ. Вона відображає безпосередньо нашу концептуалізацію світу» [38, с. 49–50]. Ситуацію сучасні лінгвістичні студії тлумачать як відрізок, частину відображеної в мові дійсності («реальний стан речей», «те, що є чи може бути в якомусь із світів» [8, с. 46]; «state of affairs», «what can be the case in some world» [35]), елементи якої (об'єкти-субстанції та стани й відношення між ними) наявні у свідомості мовця в момент

формування висловлення і детермінують відбір, з погляду якості й кількості, його компонентів [13, с. 357–360]. Співвідношення між перерахованими одиницями синтаксичного, семантичного і референтного рівнів не є однозначними: один ситуативний референт може відображатися кількома ситуаціями, а одна ситуація – кількома реченнями, усе залежить від обставин, у яких мовець формує своє повідомлення про подію, до яких відносимо і ту, для кого мовець формує повідомлення і з якою метою. Цю невідповідність учені пояснюють неспроможністю речення передати безмежну складність окремої ситуації, бо воно вказує (за допомогою слів) лише на основні її точки [37, с. 35].

Процедура кодування, або лексикалізації, конститuentів семантичної структури речення ґрунтується на «ідеї» про типовий засіб їхнього вираження. Ним визнаються ті з одиниць словника, значення яких структурують семи, співвідносні з облігаторними смисловими ознаками позначуваного референта. Ці ознаки є своєрідним «фільтром», який забезпечує заміщення позицій конкретного висловлення лексемами, семний набір яких збігається з «ідеальним» набором смислових ознак відповідного конститuenta. Так, за відображення акціональної ситуації лексема у функції суб'єкта облігаторно наділена смисловими ознаками [+істота], [+антропонімність], у функції об'єкта – [±конкретність], [±неістота], а у функції предиката – [+володіння/каузація володіння], [+оцінка володіння].

Функція організатора семантичного плану речення належить предикатному знаку (ним є здебільшого дієслово), оскільки він, як носій валентності, визначає структуру речення-висловлення, прогнозує його зміст [28, с. 119], а також забезпечує «взаємини смислу й тексту, які зумовлюють функціонально-прагматичне призначення мови» [23, с. 7], пор.: «У змістовому плані дієслівний предикат – це дещо більше, ніж лексичне значення. Виражаючи певне значення, він разом з тим містить у собі макет майбутнього речення» [18, с. 36]. Однак зміст речення не можна ототожнювати зі значенням предикатного знака; це «результат взаємодії лексичних значень тих слів, що займають позиції головних членів і формують більш вузьке й більш визначене значення – його семантичну структуру» [24, с. 87]. Інша річ, що семантиці предикатного знака належить провідна роль у конструюванні відповідного типу семантичної структури, адже він називає не лише тип предикативної ознаки, а й ситуацію в цілому, з усіма її учасниками, пор.: «Предикативна функція реалізується тільки в реченні і є властивістю всього речення (дієслово тільки вказує на цю функцію). Відповідно кожна ознака предиката – це ознака всього речення, а не лише дієслова як її носія. Якщо взяти до уваги, що якраз речення виражає акт категоризації позначуваної дієсловом події, то необхідно також визнати, що категорійне значення дієслова є тією граматичною ознакою, яка належить усьому

реченню і тому може бути об'єктивована за допомогою різних його елементів і їхніх зв'язків з дієсловом» [7, с. 52].

Скажімо, семантика дієслів активної фізичної дії (*вертіти, класти, відкривати, трясти, рити, приносити* // *to turn, to put, to open, to shake, to dig, to bring*) прогнозує наявність у семантичній структурі речення, з одного боку, – семантеми діяча (агентива [6, с. 39]), а з другого боку, – семантеми об'єкта дії (об'єктива). Отже, семантичну структуру речення утворюють «тільки синтаксично релевантні семантико-синтаксичні відношення, зумовлені валентно-інтенційними властивостями певного дієслівного предиката, тобто його здатністю мати при собі лише певні формально-синтаксичні і семантико-синтаксичні компоненти, необхідні для розкриття своєї релятивної семантики» [4, с. 41]. Таке тлумачення семантичної структури речення визначають як вузьке. Прихильники широкого її розгляду пропонують урахувувати «увесь спектр уміщеного змісту в реченні-висловленні без опори на валентну перспективу дієслівного предиката» [14, с. 130], іншими словами, до компонентів семантичної структури зараховують не лише предикат з його аргументами, але також і конкретизатори та атрибути. Слушною видається думка В. Богданова, що таке розуміння семантичної структури орієнтоване на конкретну ситуацію, що бачиться як явище унікальне, не узагальнене, не відтворюване і до якого процедура типізації тому не застосовна [6].

Ми схилиємося до думки, що семантична структура речення – це організований на предикативній основі комплекс, що постав унаслідок взаємодії семантичних конститuentів і відображає взаємозв'язок типізованих елементів речення. Категорії семантичної структури речення (категорії предиката, суб'єкта, об'єкта, локатива) належать класам речень, а тому є одиницями загальномовними. Таке розуміння семантичної структури речення сягає своїм корінням праць Л. Теньєра, серед його прихильників – Й. Андерш, В. Гак, А. Загнітко, Д. Джонсон, Ч. Філлмор та ін., хоча термінологічно може в них окреслюватися по-різному – «глибинна структура» [13], «реляційна структура» [29], «типове значення речення» [15], «пропозиція» [5; 33]. Пропозиція (від лат. *proposition* – основне положення) у сучасному розумінні цього терміна – це той зміст, що виражається реченням [33, с. 22], це «потенційний концепт речення» [22, с. 36], «семантичний інваріант, спільний для всіх членів модальної й комунікативної парадигм речення і похідних від нього конструкцій» [20, с. 401], це модель позначеної реченням ситуації, провідна роль у якій належить предикатові, покликаному виражати ознаку предмета або відношення між предметами [14, с. 142].

Артикулюючи думку про складність і розмаїтість семантичних відношень між компонентами синтаксичної структури [5; 28], дослідники водночас наголошують на актуальності типізації цих відношень, виділенні узагальнених, «інваріантних значень для певної групи речень» [15, с. 25].

Виходячи з твердження, що «типові значення речень виявляються насамперед в категорійно-граматичному характері предиката» [15, с. 168] і що категоризація предикатів є нічим іншим, як «узагальненням об'єктивних явищ буття» [28, с. 314], «спільних (або щонайменше доволі близьких) для всіх народів» [2, с. 32], тип семантичної структури речення визначатимемо відповідно до типу предиката [9, с. 44], усвідомлюючи разом з тим усю складність розмежування його семантичних різновидів, див., до прикладу, класифікації Т. Алісової [3]; Н. Аругюнової [5], У. Чейфа [32], М. Всеволодової [12], І. Вихованця [10]. По-перше, маємо на увазі, що в кожному конкретному висловленні функцію предиката виконує не лексема як така, а певний її лексико-семантичний варіант (ЛСВ). По-друге, ті самі ЛСВ різні автори розподіляють поміж різними типами предикатів: до прикладу, дієслова зі значенням сприйняття М. Всеволодова [12, с. 137] відносить до предикатів стану, а Н. Іваницька [16, с. 64] – до акціональних предикатів. По-третє, під впливом контексту типові значення відповідних предикатних синтаксем можуть суттєво видозмінюватися. По-четверте, суттєво, що різні мови виявляють збіг основних властивостей своїх семантичних структур, тому розбіжності між ними стосуються не типів одиниць, а індивідуальних одиниць.

У конкретних висловленнях обох обстежуваних мов, поряд із найменуваннями учасників типових ситуацій, наявні інші компоненти, які не впливають на формування ТС, але важливі для змісту цих висловлень [12, с. 126]. Серед них – сирконстанти (репрезентують у структурі висловлення різноманітні обставинні смисли: 'час', 'мета', 'умова', 'причина', 'місце'), а також компоненти з атрибутивним значенням. І сирконстанти, і компоненти з атрибутивним значенням входять у склад речень як маркери пропозицій другорядних (побічних, згорнутих) і формують поліпропозитивну структуру – просте семантично неелементарне речення, номінант макроситуації. Для всіх таких синтаксичних побудов актуальне зауваження А. Загнітка: «Виділення в межах речення структурних єдностей, центрами яких відповідно є іменник, прикметник, прислівник, у жодному разі не суперечить акумулятивно-твірній функції дієслова-предиката, тому що їхнє функціональне навантаження визначається залежністю від самого предиката типом семантико-синтаксичної валентності з дієсловом, первинністю/вторинністю щодо семантичного структурування речення, детермінованого валентними можливостями

дієслова-предиката» [14, с. 181].

До компонентів, здатних функціонувати у ролі вторинних предикатних синтаксем, належать і прислівники на *-o (-e) // -ly*, наприклад: *Це полум'я може зжерти безслідно й безкарно нас* (М. Матіос) // *Mr. Maydig left the table hastily* (G. Wells). Зазвичай вони не впливають на формування типових ситуацій, але важливі для встановлення вичерпного змісту висловлень [12, с. 126]: з ними часто буває пов'язаний присутній, але експліцитно не виражений (пресуппозиційний) компонент інформації. Скажімо, у реченні *The weather kept obstinately hot and dry* (G. Wells) прислівник *obstinately* вказує на актуальність такого прочитання цього висловлення: 'Погода довго, попри велику спрагу дощу, стояла жарка і суха'.

Із семантичною категорією елементарності / неелементарності, що ґрунтується на валентності як визначальній характеристиці предиката, тісно взаємодіє категорія облігаторності (обов'язковості) / факультативності (необов'язковості) складників речення. Обов'язкові компоненти речення – це ті, що передбачені валентними властивостями предиката; їх не можна вилучити, не зруйнувавши семантико-синтаксичної завершеності висловлення. В. Адмоні так про це пише: «Від певної форми виходить така чітка проекція синтаксичного відношення, що у випадку абсолютного її вживання ця проекція виходить поза межі речення і незмінно змушує думку пройти потрібний шлях і включити до свого складу елементи, у певному реченні лексично прямо не виражені» [1, с. 143]. Компоненти речення, не зумовлені валентними властивостями предиката, вважають необов'язковими, факультативними.

Традиційно атрибутивні (приіменникові та придієслівні) елементи висловлень кваліфікують як факультативні їх члени, пов'язані зі стрижневим словом слабким підрядним зв'язком [26, с. 136]. Стосовно придієслівного атрибута виняток зроблено для побудов, у яких предикатор – т. зв. займенникове дієслово на кшталт *повестися // to behave* [26, с. 136] або ж дієслово зі значенням переміщення [36, с. 40–41]. Конструктивно належачи до периферії цих висловлень, прислівники з погляду семантико-синтаксичного є носіями основного змісту і формують номінативний їх мінімум, наприклад: *Феофіл заради безпеки своєї жони і в помсту тій же жоні так дико і так бездушно-жорстоко повіся з Божейком* (Д. Міщенко) // *She behaved wisely* (E. Bronte).

Однак докладніший аналіз семантичного плану численних висловлень переконав дослідників [19; 27; 31; 34], що кожен із різновидів прислівних поширювачів може набувати ознак обов'язкової сполучуваності. Аналіз їхніх підходів дав підстави до виокремлення таких її чинників:

а) семантико-синтаксичного; у таких висловленнях прислівники на **-о (-е) -лу** виконують нетипові для них актантні ролі [31], наприклад, протагоніста (суб'єкта): *Сиза роса краплисто спалахнула на кропові і на петрушці* (Б. Харчук) ← краплі роси спалахували; пацієнса: *Було в ній стільки ж породистості, скільки у лорда Байрона вкупі з його ньюфаундлендом Ботсвенном. Холодна стриманість, м'які рухи і жести, словесно вибудована межа – залізна клітка норм і правил* (Люко Дашвар) ← вибудована зі слів межа; інструмента: *Не муч мене, не клич на місячно засніжені галяви* (Р. Лубківський) ← засніжені місяцем галяви;

б) комунікативного: без прислівника речення перетворюється в алогічну структуру або передає дещо інші смисли, наприклад: *Мені й багатьом моїм однокласникам важко давалась математика* (Р. Іваничук) // *The telephone rang repeatedly during the time he was in the office* (J. Cheever). Пропуск прислівника *важко* в наведеному українському реченні матиме наслідком цілком відмінне його прочитання, а саме: і для автора, і для його однокласників математика не була важким навчальним предметом. Вилучення прислівника *repeatedly* з наведеного англійського висловлення також спричиниться до неадекватного його прочитання: у реципієнта може скластися враження, що телефон в офісі дзеленчав безперервно;

в) контекстуального; його інтерпретують двояко: 1) з опорою на валентність предикатора (при предикаторах із значенням руху і переміщення, стану, ознаки особи чи предмета, дії, комунікації, сприйняття, інтелектуальної діяльності у разі пропуску обов'язкових субстанціальних чи адвербіальних синтаксем обставини способу дії (і на **-лу** також) набувають статусу облігаторних компонентів [25, с. 9]); 2) з опорою на модель контексту: контекст «може підсилювати / послаблювати облігаторність / факультативність обставин чи надавати слову обов'язкові валентності, не спостережувані у звичайних умовах» [34, с. 16]. Наші спостереження підтверджують слушність думки, що моделі повтору: *Марійка іде лугом. Довго вже йде* (В. Слапчук), протиставлення: *Суб'єктивно мені подобаються ті чи ті, а об'єктивно я ж не знаю, які вони* (Л. Костенко) // *It opened slightly, but not enough* (R. Hamilton), умови, причини-наслідку: *Купець і слуги злякано тікають* (У. Самчук) → *Купець і слуги тікають, бо злякалися* // *We shouted cheerfully* (A. Train) → *We shouted because we were in a cheerful mood*, заперечення: *Все гине на землі, та ніщо не зникає безслідно: залишається пам'ять – добра і зла* (Р. Іваничук) акцентують облігаторність прислівникових компонентів відповідних речень.

Отже, у синтаксичній теорії сформувався два підходи до витлумачення феномена семантико-синтаксичної структури речення. Представники першого орієнтуються на

синтаксично релевантні семантико-синтаксичні відношення, зумовлені валентно-інтенційними властивостями певного дієслівного предиката, а другого – на усі відображені структурою речення логіко-синтаксичні відношення. Узагальнивши трактування цього визначального поняття семантичного синтаксису, приймаємо його в такій редакції: семантико-синтаксична структура речення – це один із елементів змістового плану речення як мовного знака, причому базовий елемент, що співвідносить речення з його денотатом у позамовній дійсності. Визначальний елемент цієї структури – предикат, зі специфікою його семантики (обов'язково узагальненою, інваріантною, а значить універсальною) пов'язана кількість і якість елементів аргументного плану. У єдності вони формують інваріантну семантичну структуру. Компоненти речення, зумовлені валентною дією предиката, є його обов'язковими (облігаторними) членами. Прислівники на -о (-е) // -лу теж можуть такими бути за наявності певних умов. Компоненти речення, не зумовлені валентною дією предиката (факультативні), засвідчують неелементарність його семантичної структури, теж узагальненої, типізованої, бо без типових переходів від значення до смислу розуміння між мовцями було б неможливим. Для прислівників на -о (-е) // -лу функція бути факультативним компонентом речення є домінувальною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка : система отношений и система построения / В. Г. Адмони. — Л. : Наука, 1973. — 365 с.
2. Адмони В. Г. Структура грамматического значения и его статус в системе языка / В. Г. Адмони // Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. — Л. : Наука, 1979. — С. 6–36.
3. Алисова Т. Б. Очерки синтаксиса итальянского языка (Семантическая и грамматическая структура простого предложения) / Т. Б. Алисова. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1971. — 293 с.
4. Андерш Й. Ф. До питання про семантичну структуру речення / Й. Ф. Андерш // Мовознавство. — 1984. — № 5. — С. 38–42.
5. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1976. — 383 с.
6. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. — Л. : Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1977. — 204 с.
7. Болдырев Н. Н. Интегративный характер глагольного значения / Н. Н. Болдырев //

Научное наследие Владимира Григорьевича Адмони и современная лингвистика : Международ. науч. конф., посвященной 100-летию со дня рождения В. Г. Адмони, 9–13 нояб. 2009 г. : материалы. — СПб. : Нестор-История, 2009. — С. 51–52.

8. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 576 с.

9. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Наук. думка, 1983. — 219 с.

10. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. К. : Наук. думка, 1992. — 285 с.

11. Володина Г. И. Принципы презентации русского простого предложения в грамматике, обращенной к носителям других языков / Г. И. Володина // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. — 1998. — № 2. — С. 66—76.

12. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса : Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : [учебник] / М. В. Всеволодова. — М. : Изд-во МГУ, 2000. — 502 с.

13. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. — М. : Наука, 1973. — С. 349–372.

14. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. — [2-ге вид., виправл. і доп.]. — Донецьк : ДонНУ, 2007. — 294 с.

15. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова ; [отв. ред. С. Г. Бархударов]. — М. : Наука, 1973. — 351 с.

16. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація абсолютних дієслів в українській та англійській мовах / Н. Б. Іваницька — К. : Національний торгово-економічний університет, 2004. — 194 с.

17. Иванова Л. П. Структурно-функциональный анализ простого предложения / Л. П. Иванова. — К. : Вища школа, 1991. — 166 с.

18. Кацнельсон С. Д. Категории языка и мышления : Из научного наследия / С. Д. Кацнельсон. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 864 с. — (Классика отечественной филологии).

19. Кононенко І. В. Прикметник у слов'янських мовах : [монографія] / І. В. Кононенко. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. — 495 с.

20. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 685 с.

21. *Новиков Л. А.* Семантика русского языка : [учеб. пособие для филол. спец. ун-тов] / Л. А. Новиков. — М. : Высшая школа. 198. — 272 с.
22. *Падучева Е. В.* Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. В. Падучева. — М. : Наука, 1985. — 271 с.
23. Предикат у структурі речення : [монографія] / [за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка]. — К. ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. — 408 с.
24. *Русская грамматика*: [в 2 т.] / под. ред. Н. Ю. Шведовой ; АН СССР, Ин-т рус. яз. — М. : Наука, 1980. — Т. 2 : Синтаксис. — 714 с.
25. *Самаркина Н. К.* Адвербиальная валентность английского глагола : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.663 «Германские языки» / Н. К. Самаркина. — Калинин, 1971. — 19 с.
26. *Слинько І. І.* Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання : [навч. посіб.] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. — К. : Вища школа, 1994. — 670 с.
27. *Смирнова Н. Г.* Лексико-семантическая сочетаемость сенсорных наречий / Н. Г. Смирнова // Лексико-грамматическая сочетаемость в английском языке : [межвуз. сб. науч. тр.]. — Челябинск : ЧГПИ, 1987. — С. 36–44.
28. *Степанов Ю. С.* Имена. Предикаты. Предложения / Ю. С. Степанов. — М. : Наука, 1981. — 360 с.
29. *Сусов И. П.* Семантическая структура предложения: (на материале простого предложения в современном немецком языке) / И. П. Сусов. — Тула : Изд-во Тульского гос. ун-та, 1973. — 142 с.
30. *Филлмор Ч.* Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс. Вып. X, 1981. — С. 369–495.
31. *Хорук К. М.* Роль обстоятельств образа действия в организации семантической структуры русских простых предложений : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / К. М. Хорук. — Новосибирск, 2010. — 26 с.
32. *Чейф У. Л.* Значение и структура языка / У. Л. Чейф ; [пер. с англ. Г. С. Щура ; под ред. Ю. С. Степанова; послеслов. С. Д. Кацнельсона]. — М. : Прогресс, 1975. — 432 с.
33. *Шатуновский И. Б.* Семантика предложения и нереперентные слова (семантика, коммуникативная перспектива, прагматика) / И. Б. Шатуновский. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. — 400 с.

34. Юрченко Г. Е. Обязательная адвербиальная детерминация английских глаголов / Г. Е. Юрченко : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». — Горький, 1974. — 21 с.

35. Dik S. C. Seventeen Sentences : Basic Principles and Application of Functional Grammar / S. C. Dik. — Amsterdam : Instituut voor Algemene Taalwetenschap Universiteit, 1979. — 28 p.

36. Laenzlinger Ch. Comparative Studies in Word Order Variation: Adverbs, Pronouns, and Clause Structure in Romance and Germanic / Ch. Laenzlinger. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. — 371 p.

37. Skalička V. The Need for a Linguistics of Parole / V. Skalička // Recueil Linguistique de Bratislava. — 1948. — P. 31–45.

38. Wierzbicka A. Lingua Mentalis. The Semantics of Natural Language / A. Wierzbicka. — Sydney, etc. : Academic press, 1980. — 367 p.

Надійшла до редакції 18.12.13

© 2013 І.В. Яненко
(м. Донецьк)

УНІВЕРСАЛІЇ У СФЕРІ ФЛОРОНІМІВ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ

ЯНЕНКО І. В. УНІВЕРСАЛІЇ У СФЕРІ ФЛОРОНІМІВ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ

У статті встановлюється низка формальних (структурних) та семантичних універсалій у сфері найменування квітів (флоронімів) у різноструктурних мовах. Дані універсалії визначаються щодо обмеженої кількості мов (англійська, німецька, іспанська, французька, російська, українська), мають імплікаційний характер та припускають наявність зв'язку між двома мовними явищами, що дозволяє їх формулювати у такому загальному вигляді: "якщо в мові має місце деяке явище X, то в ній є і явище Y, хоча зворотне не обов'язково правильно, тобто наявність Y не імплікує X".

ЯНЕНКО И. В. УНИВЕРСАЛИИ В СФЕРЕ ФЛОРОНИМОВ РАЗНОСТРУКТУРНЫХ ЯЗЫКОВ

В статье устанавливается ряд формальных (структурных) и семантических универсалий в сфере наименований цветов (флоронимов) в разноструктурных языках. Данные универсалии устанавливаются в относительно ограниченном количестве языков (английском, немецком, испанском, французском, русском, украинском), имеют имплицативный характер и допускают наличие связи между двумя языковыми явлениями, что в общем позволяет сформулировать их в таком виде: "если в языке присутствует некоторое явление X, то в нем присутствует также и явление Y, хотя обратное не обязательно является верным, то есть наличие Y не имплицирует X".

IANENKO I. V. UNIVERSALS IN THE DOMAIN OF FLORONYMS IN DIFFERENTLY STRUCTURED LANGUAGES

The article deals with the contrastive typological analysis of floronyms in languages with different structures and focuses on the finding of formal and semantic regularities in their nomination.

The study of floronyms in languages with different structures convincingly reveals the existence of certain universal features in the domain of floronyms' nomination and highlights some general tendencies connected with the formal structures of these lexical units and their semantics.

The research reveals universals in the languages under analysis (English, German, Spanish, French, Russian, Ukrainian). The universals are implicational and presuppose correlation between two linguistic phenomena. It provides an opportunity to come to the following conclusion: "If in the language under analysis there is certain phenomenon X, the phenomenon Y exists in the language as well, although the inverse is not always possible, that is the existence of X does not imply the existence of Y".

Ключові слова: флоронім, універсалія, номінативно-мотиваційні ознаки, імплікація.

1. Вступ. Сучасна лінгвістика визначається підвищеним інтересом до зіставного і типологічного вивчення лексичної системи мови, до процесів номінації, в тому числі й найменувань рослин, а також до аналізу структурних і семантичних особливостей квіткової номінації у різноструктурних мовах. Назви трав'янистих квітів, як одного із головних і найбільш чисельних видів квітів у царині рослин, дотепер не отримали належного ступеня формального та семантичного описів у зіставному і типологічному аспектах.

Пропонована стаття присвячена зіставно-типологічному дослідженню флоронімів (від лат. *flos, floris (m)* 'квітка'), тобто однослівних і багатослівних одиниць на позначення квітів в англійській, німецькій, іспанській, французькій, російській і українській мовах, та пошуку формальних і семантичних закономірностей в їх номінації, пор.: англ. *snowdrop*; нім. *Schneeglöckchen* (n); ісп. *escila* (f); фр. *scille* (f); укр. *пролісок*; рос. *пролеска*.

2. Матеріал дослідження становлять літературні (загальноновживані) назви трав'янистих квітів, відібрані шляхом суцільної вибірки з тлумачних, перекладних, етимологічних і ботанічних словників германських (англійської, німецької), романських (іспанської, французької) та слов'янських (української, російської) мов. Залучені також

дані довідкової літератури та спеціальних досліджень. Загальний обсяг флоронімів у зіставлюваних мовах становить 3734, у тому числі англійських – 609, німецьких – 640, іспанських – 611, французьких – 530, російських – 618, українських – 726.

3. Універсалії у сфері номінації квітів. При зіставно-типологічному дослідженні мов велику пізнавальну цінність має виявлення тих універсальних рис, які у різних мовах знаходять своє специфічне відображення [2, с. 42–43; 9, с. 13; 10, с. 165–167]. Це забезпечує більш глибоку інтерпретацію подібностей і розбіжностей, що спостерігаються в цих мовах і узагальнюються у поняття *універсалія*. До поняття *універсалія* включаються спільні закони або тенденції, які виявляються з високим ступенем імовірності для різних мов або для однієї мови у процесі її існування в часі. Про подібні закономірності писав і Л. В. Щерба, підкреслюючи можливість виявлення окремих взаємозумовлених елементів мовних структур при порівняльно-типологічному вивченні мов [6, с. 73].

Як відомо, в типології розрізняють кілька типів універсалій:

1) універсальні висловлення про мову (або абсолютні універсалії), які стосуються всіх мов взагалі і мають вигляд: “для всіх X, де X є мова, має місце...”. До таких універсальних висловлень належать необмежені універсалії на зразок “у всіх мовах є голосні”. Більш істотне значення мають емпірично встановлювані універсалії, які охоплюють велику кількість мов на зразок “у будь-якій мові кількість фонем є в інтервалі між 10 і 70” [2, с. 35–36];

2) імплікаційні універсалії, які встановлюються щодо обмеженої кількості мов. Цей тип універсалій допускає наявність зв'язку між двома мовними явищами і має звичайно таке типово формулювання: “якщо в мові має місце деяке явище X, то в ній є і явище Y, хоча зворотне не обов'язково правильно, тобто наявність Y не імплікує X” [2, с. 36];

3) статистичні універсалії, що будуються за принципом: “для будь-якої мови властивість X більш ймовірна, ніж деяка інша (часто властивість не – X)” [2, с. 37].

Крім перерахованих вище основних типів універсалій, розрізняють також універсалії, які належать до певних рівнів мови: фонологічні, морфологічні та синтаксичні, лексичні (лексико-семантичні) універсалії [3, с. 303–310; 5, с. 254–290]. Загалом можна відзначити, що виявлення універсалій дозволяє глибше проникнути в закономірності, що визначають будову мови, розпізнати глибинні закономірності змістів і первинних функцій, що утворюють універсальний компонент мови, а також поверхневі закономірності форм і вторинних функцій, які складають її ідіоетнічний компонент. Актуальними на сьогодні залишаються слова, висловлені В. Скалічкою про те, що “типологія потребує насамперед копіткої теоретичної та описової роботи. Треба позитивно оцінювати турботливе і точне дослідження окремих явищ, особливо з кількісного боку. Збагачені подібними емпіричними спостереженнями, ми можемо вивчати зв'язки явищ і з більшою

упевненістю встановлювати тенденції розвитку. На базі встановлених зв'язків розів'ється вивчення конкретних особливостей окремих мов, а також, можливо, вдасться встановити зв'язок явищ мовного ізоморфізму або аломорфізму з позамовними явищами" [4, с. 35].

3.1. Вивчення флоронімів у германських (англійській, німецькій), романських (іспанській, французькій) і слов'янських (російській, українській) мовах переконливо свідчить про те, що у сфері квіткової номінації різноструктурних мов спостерігаються певні універсальні риси та простежуються деякі загальні тенденції, які стосуються, з одного боку, формальної структури цих мовних одиниць, а з іншого боку, їхньої семантики.

3.1.1. Номінація квітів відбувається у досліджуваних германських, романських і слов'янських мовах за шістьма наборами номінативно-мотиваційних ознак (атрибутивні, локативні, темпоральні, функційно-цільові, перцептивні, посесивні), які втілюються у структурі флороніма як самостійно (так звані *некомбіновані флороніми*), так і комбіновано (*комбіновані флороніми*). На підставі цих ознак флороніми досліджуваних мов згруповані у такі семантичні групи: 1) атрибутивні флороніми (АФ) (рос. *мелколепестник*, фр. *bleuet* (m) 'волошка', нім. *Eisenkraut* (n) 'вербена' букв. 'залізна трава' та ін.); 2) функційно-цільові (ФЦФ) (ісп. *saponaria* (f) 'мильнянка'; англ. *sneezewort* 'деревій цілолистяний' букв. 'чихальна трава'; рос. *болиголов* та ін.); 3) посесивні (ПФ) (укр. *зієголовник*, *левині ротуки*; нім. *Mädchenauge* (n) 'кореопсис' букв. 'дівоче око', фр. *raisin de loup* 'паслін чорний' букв. 'виноград вовчий' та ін.); 4) перцептивні (ПцФ) (укр. *мак-видюк*, ісп. *hierba rasposa* букв. 'трава шорсткувата / шершава', нім. *Seidenpflanze* (f) (букв.) 'шовкова рослина' та ін.); 5) локативні (ЛФ) (укр. *калюжниця*, англ. *Jamestown weed* 'дурман' букв. 'Джеймстаун трава', ісп. *flor de agua* (букв.) 'квіткова рослина, яка росте в заводненій місцевості' та ін.), 6) темпоральні (ТФ) (нім. *Maiblume* (f) 'конвалія' букв. 'травнева квітка', рос. *вечерниця*, ісп. *anemona* (f) 'анемона' (← гр. *anemos* 'вітер, цвітіння квітки у період вітрів) та ін.); 7) комбіновані (КФ) ((ісп. *aster azul* 'айстра синя', рос. *турецька гвоздика*, англ. *bluebell* 'дзвоники' букв. 'синій дзвоник'; нім. *Blaustern* (m) 'пролісок' букв. 'синя зірка' та ін.) (табл. 1).

Таблиця 1. Семантичні групи флоронімів у германських, романських і слов'янських мовах

Семантичні групи	Англ.	Нім.	Ісп.	Фр.	Рос.	Укр.
1	2	3	4	5	6	7
1. АФ	85 (22,4%)	89 (21,3%)	71 (19%)	120 (38,7%)	84 (21,9%)	119 (24,6%)
2. ФЦФ	38 (10%)	33 (7,9%)	37 (9,9%)	33 (10,6%)	44 (11,5%)	58 (12%)

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
3. ПФ	41 (10,8%)	32 (7,7%)	34 (9,1%)	27 (8,7%)	29 (7,6%)	35 (7,2%)
4. ПцФ	22 (5,8%)	19 (4,5%)	33 (8,8%)	27 (8,7%)	24 (6,3%)	24 (5%)
5. ЛФ	33 (8,7%)	34 (8,1%)	15 (4%)	13 (4,2%)	15 (3,9%)	16 (3,3%)
6. ТФ	20 (5,3%)	12 (2,9%)	11 (2,9%)	5 (1,6%)	15 (3,9%)	10 (2,1%)
7. КФ	130 (34,3%)	192 (45,9%)	156 (41,7%)	73 (23,5%)	157 (41%)	211 (43,6%)
8. ЗФ	10 (2,6%)	7 (1,7%)	17 (4,6%)	12 (3,9%)	15 (3,9%)	11 (2,3%)
Усього:	379 (100%)	418 (100%)	374 (100%)	310 (100%)	383 (100%)	484 (100%)

3.1.2. У кожній досліджуваній мові некомбіновані флороніми (див. у табл. 1 гр. 1–6) кількісно переважають порівняно з комбінованими флоронімами (гр. 7), що дозволяє сформулювати таку ймовірнісну імплікацію:

– *Якщо в мові існують комбіновані та некомбіновані флороніми, то можна припустити, що кількісно в цій мові домінуватимуть некомбіновані флороніми.*

– *Якщо в мові існують комбіновані та різні типи некомбінованих флоронімів (атрибутивні, посесивні, локативні та ін.), то можна припустити, що комбіновані флороніми даної мови кількісно домінуватимуть над кожним типом некомбінованих флоронімів (за винятком французької, див. табл. 1).*

3.1.2.1. У всіх проаналізованих мовах найбільшу продуктивність серед некомбінованих флоронімів (див. у табл. 1 гр. 1–6) виявляють атрибутивні флороніми (гр. 1), що дає підстави стверджувати наступне:

– *Якщо у мові існують назви квітів, утворені за атрибутивними, перцептивними, посесивними, функційно-цільовими, локативними і темпоральними ознаками, то існує висока ймовірність найбільшої продуктивності в цій мові атрибутивних флоронімів, які мотивуються формою, кольором, фізичними властивостями, розміром квітки або її частини, кількістю листків, пелюсток і т. ін.*

Наведемо приклади атрибутивних флоронімів: ісп. *tulipán* (m) ‘тюльпан’ (← тур. *tülband* ‘тюрбан’), рос. *колокольчик* (← *колокол*), фр. *bleuet* (m) ‘волошка’ (← *bleu* ‘синій, блакитний’), нім. *Eisenkraut* (n) ‘вербена’ букв. ‘залізна трава’ (← лат. *ferraria, ferrum* ‘залізо’ – через жорстку, тверду стеблину); англ. *marjoram* ‘майоран’ (← лат. *mājor* ‘більший’); рос. *мелколепестник* (← рос. *мелкие лепестки*), укр. *стокротка* (← *сто*) тощо.

3.1.3. У посесивних флоронімах більшості порівнюваних мов (окрім іспанської)

невідчужувані ознаки приналежності (нім. *Elefantenoehr* (n) (букв.) ‘слонове вухо’; укр. *заячі вуха* ‘анемона дібровна’) переважають над відчужуваними ознаками (англ. *kingcup* (букв.) ‘королівська чаша’, ‘калюжниця’; нім. *Dotterblume* (f) (букв.) ‘квітка дочки’, ‘калюжниця’; фр. *sceau-de-Salomon* (m) (букв.) ‘печатка Соломона’, ‘купина’ та ін.) та посідають за продуктивністю перше місце (див. табл. 2).

Цей факт дозволяє сформулювати таку ймовірнісну закономірність:

– *Якщо у мові існують посесивні флороніми, то серед них ПФ із невідчужуваними ознаками є, як правило, більш чисельними порівняно з ПФ із відчужуваними ознаками (за винятком іспанської мови) (див. табл. 2).*

Таблиця 2. Семантичні підгрупи посесивних флоронімів (ПФ)

у германських, романських і слов'янських мовах

Типи посесивних відношень ПФ	Анг.	Нім.	Ісп.	Фр.	Рос.	Укр.
1. Невідчужувані ознаки	23 (56,1%)	17 (53,1%)	16 (47,1%)	18 (66,7%)	20 (69%)	27 (77,1%)
1.1 ім'я людини – квітка	14	8	8	13	17	23
1.2 тварина / частина тіла тварини – назва рослини	9	8	8	5	3	4
1.3 людина – частина тіла людини	–	1	–	–	–	–
2. Відчужувані ознаки	18 (43,9%)	15 (46,9%)	18 (52,9%)	9 (33,3%)	9 (31%)	8 (22,9%)
2.1 тварина – рослина	7	9	9	3	4	5
2.2 рослина – особа	9	1	8	5	5	2
2.3 людина – об'єкт	2	5	1	1	–	1
Усього	41 (100%)	32 (100%)	34 (100%)	27 (100%)	29 (100%)	35 (100%)

3.1.4. Номінативно-мотиваційні ознаки (атрибутивні, перцептивні, функційно-цільові, посесивні, локативні, темпоральні) беруть участь в утворенні флоронімів не тільки самостійно (автономно), але й у різних комбінаціях, внаслідок чого утворюються комбіновані флороніми (КФ) із різною формальною структурою (див. приклади у п.п. 3.1.1.).

Взаємозалежний імовірнісний зв'язок між формальною структурою КФ та його номінативно-мотиваційною структурою можна сформулювати таким чином:

– *Якщо в утворенні назви квітки беруть участь декілька номінативно-мотиваційних ознак, то внаслідок цього в мові виникають комбіновані флороніми.*

– *Якщо у мові існують комбіновані флороніми, то за своєю структурою вони можуть бути або однослівними КФ (композиції), або двослівними КФ, пор.: англ. *bluebell**

(атрибутивна + атрибутивна); нім. *Blaustern* (m) (атрибутивна + атрибутивна); ісп. *lobelia de China* (посесивна + локативна); фр. *Valériane officinale* (локативна + функційно-цільова); рос. *турецкая гвоздика* (локативна + атрибутивна); укр. *латаття голубе* (атрибутивна + атрибутивна).

3.1.4.1. У номінації однослівних (композиції) і двослівних КФ у досліджуваних мовах беруть участь тридцять три з можливих тридцяти шести комбінацій НМО (див. табл. 3).

Таблиця 3. Комбінації ознак в однослівних (композиції) та двослівних КФ у різноструктурних мовах

Типи КФ	Англ.	Нім.	Ісп.	Фр.	Рос.	Укр.
Loc + Loc	+	+	+	-	+	+
Loc + Attr	+	+	+	-	+	+
Loc + Temp	+	-	-	+/-	-	+/-
Loc + Pos	+	+	-	-	-	-
Loc + Percept	+	+	-	-	+/-	+
Loc + Func	+	+	+	+/-	+	+/-
Percept + Percept	-	+/-	+/-	+/-	-	+
Percept + Attr	+	+	+	+	+	+
Percept + Loc	+/-	-	+	+	+	+
Percept + Temp	-	-	+	-	+/-	+/-
Percept + Pos	+	-	-	-	-	-
Percept + Func	+/-	-	+	-	+/-	-
Pos + Pos	-	-	-	-	-	-
Pos + Attr	+	+/-	+	+	+	+
Pos + Loc	-	-	+	+/-	+	+
Pos + Percept	-	-	+/-	+/-	+/-	+/-
Pos + Temp	+/-	-	-	-	-	-
Pos + Func	-	-	+/-	-	-	+
Func + Func	+/-	+/-	-	+	+	+
Func + Attr	+	+/-	+	+	+	+
Func + Loc	+/-	-	+	+	+	+
Func + Percept	-	-	-	+/-	+	+
Func + Temp	-	-	-	-	-	-
Func + Pos	-	-	-	-	-	-
Attr + Attr	+	+	+	+	+	+
Attr + Loc	+/-	+	+	+	+	+
Attr + Temp	+	+	+	+/-	+	+
Attr + Pos	+/-	+	-	-	-	-
Attr + Percept	-	+	+	+	+/-	+
Attr + Func	+/-	+	+/-	+	+	+
Temp + Temp	+/-	+	-	-	+	+
Temp + Attr	+	+	+	+	+	+
Temp + Loc	+/-	-	+	-	+	+/-
Temp + Pos	-	+/-	-	-	-	-
Temp + Percept	+	-	-	-	+/-	-
Temp + Func	-	+	+/-	-	+/-	+/-

Досліджувані мови відрізняються / зближуються одна до одної за відсутністю / наявністю у КФ різного набору комбінованих ознак, що дає можливість сформулювати таке узагальнення:

– Якщо у мовах списку виявлено КФ, то з великою ймовірністю можна прогнозувати наявність у цих мовах найменувань квітів із такою комбінацією ознак:

а) *перцептивна + атрибутивна*, пор.: англ. *sweet marjoram* ‘садовий майоран’ букв. ‘запашний майоран (← лат. *māior* ‘більший’); ісп. *manzanilla dulce* ‘лікарська ромашка’ букв. ‘яблуко солодке’ (← *manzana* ‘яблуко’); рос. *душица мелкоцветковая*;

б) *атрибутивна + атрибутивна*, пор.: нім. *gelbe Schwertlilie* ‘жовті півники’ букв. ‘жовта мечоподібна лілія’; фр. *grand muflier* ‘великі ротики’ (← фр. *mufler* ‘рило’); укр. *грушанка круголиста*;

в) *атрибутивна + темпоральна*, пор.: англ. *autumn crocus*, нім. *Herbst-Blaustern* (m), іспан. *primavera epana*; фр. *primevère paine*; рос. *ночная фиалка*; укр. *нічна фіалка*.

3.1.4.2. Номінативно-мотиваційною ознакою для означуючого та означуваного компонентів у структурі КФ виступають у мовах списку в цілому однакові ознаки (атрибутивні, перцептивні, функційно-цільові, посесивні, локативні, темпоральні). Продуктивність кожної з цих ознак для означуючого та означуваного компонентів у порівнюваних мовах не збігається (див. табл. 4).

Таблиця 4. *Ступінь продуктивності НМО означуючого / означуваного компонентів у структурі КФ різноструктурних мов*

Мови		Англ.	Нім.	Ісп.	Фр.	Рос.	Укр.
НМО означуючого компонента	Attr	10	90	52	32	45	89
	Pos	4	1	–	–	–	–
	Loc	100	74	87	26	79	78
	Temp	6	19	4	2	7	10
	Percept	6	5	4	5	5	13
	Func	1	2	9	8	21	21
	Разом	127	191	156	73	157	211
НМО означуваного компонента	Attr	70	93	72	35	76	109
	Pos	12	21	14	5	8	13
	Loc	14	15	9	2	13	24
	Temp	8	11	11	4	8	9
	Percept	14	18	30	15	25	10
	Func	9	33	20	12	27	46
	Разом	127	191	156	73	157	211

Різний ступінь продуктивності кожної з цих ознак для означуючого та означуваного компонентів КФ у порівнюваних мовах дозволяє спрогнозувати такі імплікації:

– Якщо у досліджуваних мовах зареєстровано КФ, то існує висока ймовірність

того, що номінативно-мотиваційною ознакою для означуваного компонента цих КФ виступає атрибутивна ознака, пор.: англ. *wild marjoram* ‘материнка’ букв. ‘дикий майоран’; нім. *Gartenaster* (f) ‘айстра однорічна’ букв. ‘садова зірка (← гр. *ἀστήρ* ‘зірка’)’; фр. *agave américain* ‘агава американська’; ісп. *aster blanca* ‘біла айстра’ букв. ‘зірка (← гр. *ἀστήρ* ‘зірка’) біла’; укр. *зірочки маленькі*; рос. *белокрыльник болотный*.

– Якщо у досліджуваних мовах зареєстровано КФ, то існує висока ймовірність того, що номінативно-мотиваційною ознакою для означуючого компонента цих КФ виступають або атрибутивна ознака (нім. *blauer Gauchheil*; фр. *ravot à orium*; укр. *мак опійний*), або локативна (англ. *african violet*; іспан. *valeriana común*; рос. *африканская фиалка*).

3.1.4.3. Певні імплікації носять обмежений характер, тобто вони властиві лише окремій мові, наприклад німецькій, в якій, як відомо, досить розвиненим у сфері іменникового словотвору є спосіб словоскладання [7]. На долю композитних КФ у німецькій мові припадає 42,2% (81 од.) від загального обсягу КФ (192 од.). Наприклад: *Winteraster* (f) (букв.) ‘зимова айстра’, *Herbst-Blaustern* (m) (букв.) ‘осіння блакитна зірка’, *Osterglocke* (f) (букв.) ‘пасхальний дзвін’.

Номінативно-мотиваційні ознаки між складовими компонентами (означуваним та означуючим) композитних КФ розподіляються по-різному (див. табл. 5), що дозволяє з певним ступенем упевненості сформулювати такі імплікації.

– Якщо у німецькій мові КФ за структурою є композитом, то існує висока ймовірність того, що його означуваний компонент виступає носієм атрибутивної (*Zwerg-Primel* (f), *Herbst-Blaustern* (m)), функційно-цільової (*Garten-Salbei* (m)) або посесивної ознак (*Gartenbegonie* (f)), а його означуючий компонент виступає в атрибутивній (*Stern-Anemone* (f), *Zwerg-Seerose* (f), *Blaustern* (m)) або локативній функціях (*Wasserhyazinthe* (m), *Bergaster* (f), *Feldkamille* (f)).

Таблиця 5. Кількісний розподіл НМО між структурними компонентами композитних КФ німецької мови

Ознака	Означуючий компонент	Означуваний компонент
	кількість	кількість
атрибутивна	46	42
посесивна	1	10
локативна	25	1
темпоральна	5	4
перцептивна	2	9
функційно-цільова	2	15
Усього	81	81

– Якщо у німецькій мові КФ за структурою є композитом, то існує висока ймовірність того, що його означуваний компонент виступає носієм локативної (*Zwerg-Seerose* (f)) або темпоральної ознак (*Herbstzeitlose* (f)), а його означуючий компонент виступає в перцептивній (*Duftveilchen* (n)), функційно-цільовій (*Schlafmohn* (m)) або посесивній функціях (*Madonnen-Lilie* (f)).

3.1.4.3.1. Означуваний та означуючий компоненти композитних КФ німецької мови виступають у певних семантичних функціях та по-різному комбінуються один із одним (див. табл. 6).

Таблиця 6. Розподіл семантичних ознак між означуваним та означуючим компонентами композитних КФ німецької мови

Функція означуваного компонента	Функція означуючого компонента						Усього
	Атриб.	Посес.	Локат.	Темп.	Перц.	Функц.-ціль.	
атрибутивна	4	1	29	3	–	1	38
посесивна	3	–	5	1	–	–	9
локативна	1	–	–	–	–	–	1
темпоральна	4	–	–	2	–	3	9
перцептивна	1	–	7	–	1	–	9
функційно-цільова	–	–	11	3	–	1	15
Разом	13	1	52	9	1	5	81

У цьому зв'язку можна сформулювати такі ймовірнісні взаємозалежні зв'язки між компонентами німецьких композитних КФ:

– Якщо означуваний компонент композитного КФ має атрибутивну ознаку, то його означуючий компонент виступає у локативній функції, пор.: *Ackermohn* (m); *Alpen-Aster* (f); *Bergaster* (f); *Gartennelke* (f); *Sumpfteilchen* (n); *Wasserhyazinthe* (f); *Wasserschwertlilie* (f); *Wiesen-Glockenblume* (f) та ін.

– Якщо означуваний компонент композитного КФ має перцептивну ознаку, то його означуючий компонент виступає у локативній функції, пор.: *Ackerminze* (f); *Feldkamille* (f); *Gartenkerbel* (m); *Kornminze* (f); *Waldsauerklee* (m); *Wiesenampfer* (m); *Wiesen-Sauerampfer* (m) та ін.

– Якщо означуваний компонент композитного КФ має функційно-цільову ознаку, то його означуючий компонент виступає у локативній функції, пор.: *Acker-Günsel* (m); *Alpenzest* (m); *Feldsalat* (m); *Garten-Salbei* (m); *Himalaya-Alraune* (f); *Sumpf-Ziest* (m); *Waldmeister* (f); *Wiesenskabiose* (f) та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Басиров Ш. Р.* Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах : [монографія] / Ш. Р. Басиров. — Донецьк : ДонНУ, 2004. — 333 с. — (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — Т. 1).
2. *Гринберг Дж.* Меморандум о языковых универсалиях / Дж. Гринберг, Ч. Осгуд, Дж. Дженкинс // Новое в лингвистике. — М. : Прогресс, 1970. — Вып. V (Языковые универсалии). — С. 31–44.
3. *Мечковская Н. Б.* Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков : [учеб. пособ.] / Н. Б. Мечковская. — Минск : Амалфея, 2000. — 368 с.
4. *Скаличка В. О.* современном состоянии типологии / В. О. Скаличка // Новое в лингвистике. — М. : Иностранная литература, 1963. — Вып. III. — С. 19–35.
5. *Ульманн С.* Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике. — М. : Прогресс, 1970. — Вып. 5 (Языковые универсалии). — С. 250–298.
6. *Щерба Л. В.* Предисловие ко второму изданию / Л. В. Щерба, М. И. Матусевич // Русско-французский словарь. — М. : Русский язык, 1999. — 847 с.
7. *Deutsche Wortbildung : Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache ; eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck.* — Berlin ; New York : Walter de Gruyter. — Hauptteil 4. Substantivkomposita I : (Komposita und kompositinsähnliche Strukturen) / L. Ortner, E. Müller-Bollhagen, H. Ortner, H. Wellman, M. Pümpel-Mader, H. Gärtner. — 1991. — Bd. LXXIX. — 863 S.
8. *Fleischer W.* Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995. — 381 S.
9. *Greenberg J. H.* Language Typology: A Historical and Analytic Overview / J. H. Greenberg. — The Hague, Paris : Mouton, 1974. — 82 p.
10. *Kaliuščenko V. D.* Typologie denominaler Verben / V. D. Kaliuščenko. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2000. — 253 S. — (Linguistische Arbeiten 419).
11. *Olsen S.* Konversionen als ein kombinatorischer Wortbildungsprozess / S. Olsen // Linguistische Berichte 127. — 1990. — S. 185–216.
12. *Stepanova M. D.* Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / M. D. Stepanova, I. I. Černzseva. — [3, verbesserte Aufl.]. — Moskau : Academia, 2003. — 256 S.

Надійшла до редакції 18.11.13

ПЕРЕКЛАД

© 2013 K. Bednárová-Gibová
(Slovakia, Prešov)

PRESERVING TERRY PRATCHETT'S UNIQUE STYLE IN THE TRANSLATION OF HIS DISCWORLD NOVEL "WYRD SISTERS"

БЕДНАРОВА-ГИБОВА К. ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІКАЛЬНОГО СТИЛЮ ТЕРРИ ПРАТЧЕТТА ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ГУМОРИСТИЧНОГО ФЕНТЕЗІ "ВІЦІ СЕСТРИ"

В статті розглянуто особливості перекладу гумористичного фентезі "Віці сестри" Террі Пратчетта словацькою та чеською мовами. Особлива увага приділяється перекладу реалій та власних імен, а також передачі пародії мовами перекладу. Автор вивчає методи, до яких звертаються різні перекладачі, та визначає їх ефективність, виділяючи таким чином найбільш вдалий та правильний переклад.

БЕДНАРОВА-ГИБОВА К. СОХРАНЕНИЕ УНИКАЛЬНОГО СТИЛЯ ТЕРРИ ПРАТЧЕТТА В ПЕРЕВОДЕ ЮМОРИСТИЧЕСКОГО ФЭНТЕЗИ "ВЕЩИЕ СЕСТРИЧКИ"

В статье рассматриваются особенности перевода юмористического фэнтези "Вещие сестрички" Терри Пратчетта на словацкий и чешский языки. Особое внимание в статье уделяется переводу реалий и имен собственных, а также передачи пародии на языки перевода. Автор изучает методы, применяемые различными переводчиками, и оценивает их эффективность, выделяя таким образом наиболее удачный и правильный перевод.

**BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ K. PRESERVING TERRY PRATCHETT'S UNIQUE STYLE IN THE
TRANSLATION OF HIS DISCWORLD NOVEL "WYRD SISTERS"**

Well-known primarily for his witty and quirky authorial style suffused with a great many allusions, culture-specific references and humorous notes, Terry Pratchett ranks nowadays among the most read authors of fantasy literature within as well as outside the British Isles. This article focuses on the comparison of the Slovak and Czech translations of Pratchett's sixth novel taken from his popular Discworld series by Vladislav Gális and Jan Kantůrek, respectively. Analysing the translation of culture-specific references, authorial parody and proper names as selected research items, the article aims to assess the adequacy of the literary translations under review. The adequacy of translation is many a time backed up by the determination of the translation procedures that are commonly employed in translating fiction. The present article also seeks to determine which of the literary translations under review seems more appropriate and up-to-date with respect to the target culture and its readership.

Key words: Terry Pratchett, literary translation, fantasy literature, culture-specific references, parody, proper names.

Lead-in

According to recent statistics, 3 per cent of all the books which have been sold in the UK were written by Terry Pratchett. Being the UK's best-selling author of the 1990's, Pratchett currently ranks as the second most-read author in Great Britain. To date, as a critically-acclaimed author of comedy fantasy novels, he has been translated worldwide into thirty-seven languages, including Slovak and Czech¹.

Although in the past Pratchett has produced primarily sci-fi and horror genres, he now focuses almost entirely on fantasy, claiming "it is easier to bend the universe around the story"². Pratchett is known for a distinctive writing style that comprises a number of characteristic

¹ See <http://www.lspace.org/about-terry/biography.html> and http://en.wikipedia.org/wiki/Terry_Pratchett for more detail.

² <http://www.lspace.org/about-terry/interviews/WFC.html>

hallmarks. Very customary is his use of footnotes in which he always gives humorous or explanatory remarks on the narrative. As far as the structure of Pratchett's novels is concerned, he tends to avoid using chapters, as he himself proudly admits:

Discworld books don't have chapters because, well, I just never got into the habit of chapters. I'm not sure why they should exist (except maybe in children's books, to allow the parent to say 'I'll read to the end of the chapter and then you must go to sleep.')

Films don't have chapters. Besides, I think they interfere with the shape of the story. Use a bookmark is my advice.³

Moreover, characters, place names, and titles in Pratchett's books often contain puns, allusions and culture-specific references. In this respect, the Discworld series, whose sixth novel *Wyrd Sisters* forms the focus of this study, allegedly started as a parody of J. R. R Tolkien's books.

Pratchett's Discworld as a sample of fantasy literature

Altogether, the Discworld series comprise thirty-eight novels. Indeed, a good many individual stories are intertwined and it might be suggested that one should read them in sequence in order to be able to fully immerse oneself in the fictitious world depicted by Pratchett. In these fantasy novels readers may stumble upon miscellaneous characters who rule the Discworld with magical beings such as ghosts, witches, dwarfs, vampires, demons and so forth. Nearly every Discworld novel (and *Wyrd Sisters* is no exception) addresses some aspect of modern society such as political or social life which Pratchett brilliantly describes by means of satire. At the same time, he succeeds in mirroring our faults and failings by means of parody, puns and allusions to fairytales. Although Pratchett's books are primarily targeted to adults, they are also read by many juvenile readers. This fact should not escape the translators' attention.

In terms of the text genre characteristics, as Jackson [8, p. 8] expounds, "fantasy [literature] is not to do with inventing another non-human world: it is not transcendental. It has to do with inverting elements of this world, re-combining its constitutive features in new relations to produce something strange, unfamiliar and apparently new, absolutely 'other' and different". Thus, this "evocation of another world", centralization on the story, along with the presence of common characters similar to real people (aside from magical characters), use of magic and the supernatural, the battle between good and evil and the quest of the characters make up the fundamental features of fantasy literature [18, p. 9].

The Translators' profiles: Gális vs. Kantůrek

Before embarking on a translational analysis of the fantasy novel at hand with a narrowed focus, some comments on their translators into Slovak and Czech deserve mention. The fantasy novel *Wyrd Sisters* was translated into Slovak by Vladislav Gális in 2007 under the

³ <http://www.lspace.org/books/apf/words-from-the-master.html>

title *Sestry strigy*. For the sake of comparison with the English original, the Slovak translation contains a greater number of pages: while Gális's translated version contains 380 pages, the English original has only 332 pages. To date, only a few of Pratchett's books have been translated into Slovak. This implies that Slovak readers of the *Discworld* do not have any other option than to read available Czech translations, which are very easy for them to comprehend given the remarkable similarity between the two languages. Interestingly enough, Gális claimed in one of his interviews that *Wyrd Sisters* stands out as one of the greatest novels in the *Discworld series*.⁴ As there are many allusions, puns and literary figures, it happens to be a very inspirational and hilarious piece of literature for the translator. Moreover, Gális once professed that in the process of translating the first book of the *Discworld series* he was comparing his translation to the Czech one by Kantůrek. Nevertheless, he used different translation procedures and strategies in order to avoid the Slovak translation being a mere copy of its Czech counterpart.⁵

The other translation, 356 pages in length, which will serve as the object of our comparison was provided by the Czech translator Jan Kantůrek in 1995 as *Soudné sestry*. Overall, it is marked with exquisite translator's style and equivalence in transferring culture-specific references and humor from the original. It has to be underscored that Kantůrek is the sole Czech translator of Pratchett's novels, being appointed by Vlastimír Talaš many years ago. The quality of his translations has been greatly appreciated by Pratchett himself when he remarked in one of his interviews that "he was personally satisfied only with the translations of the *Discworld books* in the Czech Republic and Netherlands"⁶.

A translational analysis of selected Pratchett's characteristics

1. Translation of culture-specific references

Admittedly, one of the glaring problems in translating literary texts is bound up with the incidence of culture-specific references. How people perceive the world is highly influenced by the culture in which they live. It is unlikely that readers grasp a cultural word in its original form appearing in the TT unless they are familiar with the SL culture. For this reason, translators should be able to come up with an appropriate translation of such a cultural reference. In line with this, Newmark [12, p. 94] claims: "frequently where there is cultural focus, there is translation problem due to the cultural "gap" or "distance" between the source and target languages". Similarly, the utmost importance of transferring culture in literary translation is also emphasized by Gibová [4, p. 23]: "since two prose texts differ not only in languages entering the process of translation but

⁴ http://www.discworld.cz/clanky.php?ID_clanku=48

⁵ *ibid.*

⁶ <http://www.jedinak.cz/stranky/txtkanturek.html>

also in terms of cultures and social conventions, fiction translation must be thought of as not only interlingual transfer but also cross-cultural and cross-social transference”.

Despite the copiousness of culture-bound expressions in the novel under discussion, I will analyse only selected culture-specific references for the purpose of this article. For example, at the very beginning of the novel, Pratchett used a reference to a board game very well-known in the English-speaking world as “*snake and ladders*” (cf. Table 1). However, this game is neither known in the Czech Republic nor in Slovakia. Therefore, the Czech translator Kantůrek chose a translation procedure known as adaptation. According to Vinay and Darbelnet (qtd. in: [10, p. 58]) this procedure “involves changing the cultural reference when a situation in the source culture does not exist in the target culture”. Hence, Kantůrek decided to render this reference by finding an appropriate cultural equivalent – “*člověče, nezlob se*”. As a result, the Czech audience is most definitely more familiar with this board game in their cultural setting. For Newmark [12, p. 82] cultural equivalent means “an approximate translation where a SL cultural word is translated by a TL cultural word”. On the other hand, Gális translated this expression literally as “*hra na hady a rebríky*”. According to Vinay and Darbelnet [20, p. 33] literal translation can be classified as a direct translation procedure. All in all, Kantůrek’s translation solution may be viewed as more suitable than Gális’s because he took into account the cultural equipment of the Czech readership and adapted his translation to the target culture in a due manner.

Table 1. *Comparison of culture-specific references across analysed texts 1*

ST English	A key to the understanding of all religions that a god’s idea of amusement is <u>Snakes and Ladders</u> with greased rungs. (T. P., p. 6)
TT Czech	Z toho jasně vyplývá, že nejoblíbenější hra bohů je „ <u>Člověče, nezlob se</u> “, kde se sice vyhazuje, ale už se nedá znovu nasadit. (J. K., p. 6)
TT Slovak	Na pochopenie každého náboženstva tak v podstate stačí vedieť, že božstvo za najväčšiu zábavu pokladá <u>hru na hady a rebríky</u> , akurát šteblíky musia byť došmykláva naolejované. (V. G., p. 6)

Furthermore, a thought-provoking translation problem may be encountered with the English expression “*a hoyden of witches*” (see Table 2) in the situational context of the novel where three witches are talking about the most powerful witch known as Black Aliss. Firstly, they refer to her as a “hoyden of witches” but subsequently, one of them alters the name to “doyenne”. According to Oxford dictionary online, a hoyden may be defined as “a boisterous girl”, the synonym for it being “tomboy”. Next, “*doyenne*” (see Table 2) is a noun originating in mid-nineteenth century France, standing for “the most respected or prominent woman in a

particular field.⁷

The Czech translator Kantůrek replaced the expression “*a hoyden of witches*” by “*hnojem všech čarodějek*”, meaning “*manure*” in English. Here, one may suspect that the translator was trying to preserve the pejorative meaning of the word. On the other hand, Kantůrek may have chosen the word “*hnojem*” because it rhymes well with the word “*doyenem*” appearing immediately in the next line. However, in the Slovak translation, the negative connotation has not been kept. Gális substituted the English expression at hand with “*zeleritka medzi čarodejnicami*”. The lexeme “*zeleritka*” is not commonly used by the Slovak speech community, though. Thus, it is quite possible that the translator coined this expression ad hoc, forming a nonce-formation.

Moving onto the translation of the second troublesome expression “*doyenne*”, Kantůrek employed a translation procedure of borrowing and rendered the word as “*doyene*”. Consequently, the word accords with grammatical rules of the TL. Moreover, the Czech translator used an explanatory note in the TT where he clarified the meaning of the foreign word “*doyenne*” allegedly used in diplomacy. On the other hand, the Slovak translator Gális decided to translate this word as “*celebrita*”, which stands for a colloquial Slovak expression, borrowed from English, used to designate someone “*who is famous*”.

All in all, while one translator was trying to “exoticize” the TT, the other preferred to “naturalize” it. According to Venuti [19, p. 341], the aim of “foreignizing” translation is to challenge TL reader by showing the differences between source and target cultures whereas “domestication” aims to create the illusion that the translation was originally written in TL. Overall, Kantůrek’s translations seem to fit adult readers and Gális’s juvenile readers. Since the book *Wyrd Sisters* is specifically aimed for adult readers, Kantůrek’s translation solutions may be judged as more appropriate than Gális’s.

Table 2. *Comparison of culture-specific references across analysed texts 2*

ST English	“Only... well, she was a, you know, a <u>hoyden</u> of witches, like the king said.“ “ <u>Doyenne</u> ,” said Granny, who had looked it up. “Not hoyden.“ (T. P., p. 183)
TT Czech	„Jenže... no, vždyť víš, ona byla to... <u>hnojem</u> všech čarodějek, jak to král řekl.“ „ <u>Doyenem</u> ,” opravila ji s přehledem Bábi, která si toto podivné slovo našla doma v encyklopedii, „to znamená starší všech čarodějek, víš?“ (J. K., p. 210)
TT Slovak	„Len... ved’ vieš, ona bola naozaj, ved’ vieš, <u>zeleritka</u> medzi čarodejnicami, tak ako hovoril kráľ.“ „ <u>Celebrita</u> ,” opravila ju Babka , ktorá si to slovo medzitým našla v slovníku. „Nie zeleritka.“ (V. G., p. 197)

⁷ <http://oxforddictionaries.com/definition/english/doyenne>

2. Rendering parody

Drawing on the fact that Terry Pratchett may be interpreted as a witty satirist, this article's section will now cast light on the author's use of parody and evaluate diverse translation procedures applied by Gális and Kantůrek so as to preserve parody in the respective translations. The analysed novel *Wyrd Sisters* contains many instances of parody and allusions to folklore, religion, mythology and so forth. However, I will mostly pay heed to the allusions to William Shakespeare, which was done consistently throughout the entire novel.

First of all, it is vital to point out that translators should be able to detect instances of parody and consequently choose an appropriate translation procedure to maintain these references in the target text. The term parody is elucidated in the Oxford dictionary online as "an imitation of the style of a particular writer, artist, or genre with deliberate exaggeration for comic effect"⁸. For illustration, imitation is one of the mechanisms of parody which serves to evoke laughter among readers. Accordingly, they should be able to reveal which text is being imitated. Translators would do best if they include the intratextual or extratextual explication of allusion (e.g. the use of footnotes) in the TT. Additionally, the translator should be able to find out if there is a translation of the referent in TL culture.

To start with, the novel's title *Wyrd Sisters* may be regarded as the very first reference to the parody of *Macbeth*. In Old English, the word "wyrd" signified a "fate" or "destiny". The modern spelling, however, changed to "weird" with the meaning "strange". According to Encyclopaedia Britannica, the fictional characters "Weird Sisters" can be defined as follows:

Weird Sisters also called Three Witches, the creatures who prophesy the destinies of the main characters in Shakespeare's *Macbeth*. The term *Weird Sisters* was first used by Scots writers as a sobriquet for the Fates of Greek and Roman mythology. Through its appearance in Raphael Holinshed's *Chronicles*, the expression passed to William Shakespeare.⁹

It may be conjectured that Terry Pratchett may have used the old spelling "wyrd" so as to hide the explicit reference to Shakespeare. On the other hand, he might have wanted to emphasize the witches' connection to destiny. While Kantůrek translated the novel's title as "*Soudné sestry*", Gális opted for "*Sestry strigy*". However, the former truly implies that witches play a part in the manipulation of destiny at the end of the book. Thus, Kantůrek's translation of the title seems more pertinent and revealing.

Another flagrant allusion to Shakespeare's play *Macbeth* is presented in the opening scene of the novel by the interrogative sentence: "*When shall we three meet again?*" Kantůrek

⁸ <http://oxforddictionaries.com/definition/english/parody?q=parody>

⁹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/639100/Weird-Sisters>

recognised the parody to *Macbeth* and therefore applied extratextual explication. Apart from the footnotes of the author, he used the footnotes of the translator. By means of the footnotes, he explained to the readers that the translation of Shakespeare's *Macbeth* is borrowed from Saudek's translation. The true parody is implied by the contrast of the menacing atmosphere compared to the ordinary response of the witch.

Subsequently, one can view Gális's translation as an under-translation. Based on Delisle's *Translation Terminology* [3, p. 197], under-translation is "a translation error where the translator omits in the target text any compensations, amplifications or explications required in order to obtain an idiomatic translation that conforms to the presumed sense of the source text". Gális did not use the footnotes of the translator to explain the allusion to Shakespeare. Although there is the Slovak translation of Shakespeare by Zora Jesenská available, Gális did not adopt it and translated the sentence at hand word-for-word.

Table 3. *Comparison of the translation of the authorial parody across the analysed texts*

ST English	It illuminated three hunched witches. As the cauldron bubbled an eldritch voice shrieked: " <u>When shall we three meet again?</u> " There was a pause. Finally another voice said, in far more ordinary tones: "Well, I can do next Tuesday." (T. P., p. 5)
TT Czech	Oheň osvětloval tři nahrbené postavy. Do bubláni kole zaskřípal tajemný hlas: „ <u>Kdy my tři se zas sejdem ve vichřici, v hromobití a plískanici?</u> “ * Zavládlo ticho. Po chvíli se ozval jiný hlas, který pojal roli mnohem civilněji: „No, mně by se to docela hodilo příští úterý.“ (J. K., p. 5) * Pozn. překl.: Úryvky a výrazy ze hry Macbeth, označené, jsou použity z překladu A. E. Saudka – W.Shakespeare – Výbor z dramát – Naše vojsko 1951 – I. vydání. Protože je Saudkův skvělý překlad v některých případech dosti volný, byl jsem nucen v zájmu zachování jazykových hříček a dějových narážek použít u ostatních textů ze hry přímý překlad z anglického originálu.
TT Slovak	Ožaroval tri prihrbené postavy. Kotol zaklokotal a prízačný hlas zaškriekal: „ <u>Kedy sa mi tri znovu zídeme?</u> “ Nastalo ticho. Napokon odvetil iný hlas omnoho civilnejším tónom: „No, mne by to vyhovovalo tak na budúci utorok.“ (V. G., p. 5)

3. *Translation of proper names: personal & place names*

Generally, proper names may be apprehended as names of a particular person, place or thing which are commonly capitalised (Richards qtd. in: [14, p. 22]. In addition, proper names may acquire a descriptive function in the case of so-called charactonyms, i.e. names of fictional characters that are suggestive of a distinctive trait of those characters, which is particularly relevant to the fictitious meta-world of literature. Ideally, translators ought to preserve the function of charactonyms in TT. In literary translation, the translation of proper names is

commonly materialised on the grounds of the text typology. Hermans [7] suggested four translation strategies which can be applied to the translation of proper names:

1. Translator copies the proper name from SL to TL in its original form;
2. Translator transcribes and adapts the proper name to TT morphologically, phonetically and graphically;
3. Translator substitutes original proper names in TT;
4. Translator creates proper names using vocabulary of TL and adds particular meaning to names if needed.

According to the proposed translation strategies above, Gális translated personal names mainly by following the fourth tenet of Hermans' translation strategy. However, in some cases he copied names in their original forms (see Table 4) by using the first translation strategy. As far as the translation of place names is concerned, Gális adhered to the third principle of Hermans' translation strategy and resorted to literal translation. In contrast, Kantůrek preferred to translate personal names throughout the novel by following both the first as well as the fourth tenet of Hermans' translation strategies. With respect to the translation of place names, Kantůrek's translation strategy was largely the same as Gális's.

Generally, it is essential to create original names in TL so as to appeal to the readership. In many cultures, proper names in fiction are so called "cultural markers", i.e. they set characters into a particular culture.

As Table 4 shows, Gális and Kantůrek clearly used different names for the novel's characters. It has to be noted that already in the original Pratchett coined very playful charactonyms, which means that they should have the same effect on target readers as they had on original readers. With regard to the translation of proper names appearing in fiction, Newmark [11, p. 71] takes a view that "a possible method of translating literary proper names that have connotations in the SL is first to translate the word that underlies the proper name into the TL, and then to naturalize it back into a new SL proper name." *Granny Weatherwax and Aliss Demurrage* from Table 4 below serve as fine examples of such an approach.

Table 4. *An overview of selected personal names from Wyrd Sisters and their translation*

English original	SK translation	Translation procedure	CZ translation	Translation procedure
Granny Weatherwax	Babka Paprčivá	Naturalization	Bábi Zlopočasná	Literal translation
Aliss Demurrage	Alisa Temnosivá	Naturalization	Alissa Opožděná	Literal translation
Verence	Veranec	Naturalization	Verence	Borrowing
Lady Felmet	Lady Felmetová	Naturalization	Lady Felmetová	Naturalization

In the case of “*Granny Weatherwax*“, the leader of the three witches, Kantůrek translated the name in point as “*Bábi Zlopočasná*” while focusing on the lexical meaning of the word. Notably, “*Weather*” means “*počasí*” in Czech and “*wax*” has connotations such as “*hněv*” or “*mrzutost*”. On the other hand, Gális concentrated in his Slovak translation on a typical attribute of “*Granny*” who is usually grumpy and wisely chose the naturalized translation “*Babka Paprčivá*”. The usage of the diminutive for “*Granny*” / “*Bábi*” / “*Babka*” by both translators seems fitting.

Furthermore, in the case of the personal name “*Aliss Demurrage*” (also known as “*Black Aliss*”), this character was transferred to the Slovak language as “*Alisa Temnosivá*”. Gális was in all probability influenced by her “black character” and rendered the second name as “*dark gray*”. However, Kantůrek translated the name literally as “*Alissa Opožděná*“. However, this translation solution does not have the same effect on the target reader as the original, because the Czech adjective “*opožděná*” means “being tardy” and therefore Gális’s solution may be judged as the appropriate one.

Next, diverse translation solutions may be observed in the translation of the King’s name “*Verence*”. Here, Gális applied the procedure of naturalization and adapted the translated name “*Veranec*” to the TL culture. On the contrary, Kantůrek decided to borrow the word from the ST and transferred it to the Czech language without modification, which seems to be suitable for the fantasy genre.

The last example from Table 4 demonstrates the problem of transferring female proper names, which are, as a rule, materialized in the given TLs by naturalization. The name of the duchess “*Lady Felmet*“ was transferred to both Slovak and Czech languages as “*Lady Felmetová*” because both languages usually form female surnames inflectionally by the mandatory suffix *-ová*.

Putting the translation of personal names to rest, I may now finally focus on the problem of place names in the discussed novel. Usually, geographical names are not translated into TL. However, place names in Terry Pratchett’s novels are very unique as they were invented by the author himself. Hence, translators should be able to come up with their own versions of them for they are virtually unknown to the TL readers. At the same time, place names form an essential part of the imaginary landscape of the novel. First, the kingdom of “*Lancre*” was aptly naturalized into “*Lankreánia*” by Gális. However, the translation procedure of borrowing seemed more relevant to Kantůrek. Seen from the readers’ point of view, the naturalized expression “*Lankreánia*” seems more attractive for TL readers as it forms a part of Pratchett’s fictitious world, which was translated into Slovak as “*Plochozem*”. With the geographical term

"*River Ankh-Morpork*" only the generic term "river" is translated by both translators. To conclude with the last examples, "*The Rim*" and "*The Shades*" are translated literally into the Slovak and Czech languages, as shown in Table 5. This may be explained by the translators' decision to take into account the aspect of a "third culture", i.e. the culture of the fictitious Pratchett's world. Overall, all the used approaches (exotization, naturalization and creolization) serve to illustrate common procedures on the part of the translator with regard to the translation of proper names and may be viewed as adequate.

Table 5. *An Overview of selected places names from Wyrd Sisters and their translation*

English original	SK translation	Translation procedure	CZ translation	Translation procedure
Lancre	Lankreánia	Naturalization	Lancre	Borrowing
The River Ankh-Morpork	Rieka Ankh-Morpork	Literal translation	Řeka Ankh-Morpork	Literal translation
The Rim	Okraj	Literal translation	Okraj	Literal translation
The Shades	Tieňovisko	Literal translation	Stínov	Literal translation

Conclusion

Overall, the Slovak and Czech translations under review may both be evaluated as adequate to the original version. That said, they both give an equivalent message in terms of meaning and style. However, the results of the textual analysis revealed that Kantůrek's translation seems more appropriate for adult readers. Simultaneously, his translations of culture-specific references and Pratchett's allusions to Shakespeare were viewed as more adequate. Kantůrek's translation approach aimed to prioritize the Czech TL culture and in line with this he opted for a naturalizing stance. On the other hand, the Slovak translator Gális failed to recognize references to Shakespeare's plays and tended to translate culture-bound words literally. Besides, with the intention of intercultural coherence in mind, his preferred translation method, in contrast to Kantůrek, was exotization. As to the translation of proper names, these were mostly materialized by the translation procedures of naturalization, literal translation, and borrowing. All in all, both translators manifested a creative approach in translating Pratchett's personal names. All the same, considering the limited scope of this article it was unmanageable to cover all the culture-specific references, authorial parody and proper names throughout the reviewed Slovak and Czech translations. Due to the original's length, a detailed translational analysis of these research items would have been an impossible, if not utterly senseless task.

REFERENCES

1. *Abbot W. T.* White Knowledge and the Cauldron of Story: The Use of Allusion in Terry Pratchett's Discworld [online] / W. T. Abbot. — 2002. — Available at : <http://www.lspace.org/books/analysis/bill-abbott.html>.
2. *Armitt L.* Fantasy Fiction: An Introduction / L. Armitt. — New York : The Continuum International Publishing Group Inc., 2005. — 229 p.
3. *Delisle J. et al.* Terminologie de la Traduction: Translation Terminology / J. Delisle et al. — Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1999. — 433 p.
4. *Gibová K.* Translation Procedures in the Non-literary and Literary Text Compared (based on an analysis of an EU institutional-legal text and novel excerpt The Shack by William P. Young) / K. Gibová. — Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2012. — 88 p.
5. *Ferenčík M.* Stylistics / M. Ferenčík // P. Štekauer (ed.): Rudiments of English Linguistics II. — Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2003 — P. 237–296.
6. *Hermans T.* On Translating Proper Names with Reference to De Witte and Max Havelaar / T. Hermans // M. J. Wintle (ed.): Modern Dutch Studies. A Volume of Essays in Honour of Professor Peter King. — London : Athlone Press, 1988. — P. 11–24.
7. *Hermans T.* Literary Translation / T. Hermans // P. Kuhiwczak, K. Littau (eds.): A Companion to Translation Studies. — Clevedon : Multilingual Matters, 2007. — P. 77–91.
8. *Jackson R.* Fantasy: The Literature of Subversion / R. Jackson. — London : Routledge, 1981. — 211 p.
9. *Landers C.* Literary Translation: A Practical Guide / C. Landers. — Clevedon : Multilingual Matters, 2001. — 214 p.
10. *Munday J.* Introducing Translation Studies: Theories and Applications / J. Munday. — London : Routledge, 2001. — 222 p.
11. *Newmark P.* Approaches to Translation / P. Newmark. — Oxford : Pergamon Press, 1981. — 200 p.
12. *Newmark P.* A Textbook of Translation / P. Newmark. — New York and London : Prentice Hall, 1988. — 292 p.
13. *Newmark P.* Non-literary in the Light of Literary Translation / P. Newmark // The Journal of Specialised Translation [online]. — 2004. Available at : http://www.jostrans.org/issue01/art_newmark.php.
14. *Ordudari M.* Translation procedures, strategies and methods / M. Ordudari // Translation Journal [online]. — 2007. — Vol. 11. — No. 3. — Available at : <http://translationjournal.net/journal/41culture.htm>.

15. *Pikor-Niedziałek M.* Some Notes on Translating Reader's Digest Articles: Discourse and Register Analysis Perspective / M. Pikor-Niedziałek // Podkarpackie Forum Filologiczne, Rocznik 2011. — Seria : Językoznawstwo, Wydawnictwo PWSTE Jarosław : Jarosław, 2011. — P. 335–350.
16. *Reiss K.* Translation Criticism, the Potentials and Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment / K.Reiss. — Manchester : St. Jerome Publishing, 2000. — 127 p.
17. *Sandner D.* Fantastic Literature: A Critical Reader / D. Sandner. — Greenwood Publishing Group, 2004. — 357 p.
18. *Timmerman J. H.* Other Worlds: the Fantasy Genre / J. H. Timmerman. — Popular Press, 1983. — 124 p.
19. *Venuti L.* (ed.) The Translation Studies Reader / L. Venuti. — London and New York : Routledge, 2000. — 524 p.
20. *Vinay J.-P.* Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation / J.-P. Vinay and J.-L. Darbelnet. — Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1995, 358 p.
21. *Więclawska E.* On the Involvement of HEAD-Related Words in the Network of Conceptual Dimensions / E. Więclawska // G. A. Kleparski, R. Kiełtyka (eds.): Podkarpackiego Forum Filologicznego. — Jarosław : Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Ks. B. Markiewicza, 2011 — P. 465–483.

WORKS ANALYSED

22. *Pratchett T.* Wyrd Sisters / T. Pratchett. — London : Victor Gollancz Ltd., 1988. — 332 p.
23. *Pratchett T.* Sestry strigy / T. Pratchett. — Bratislava : Talpress, 2007. — 356 p.
24. *Pratchett T.* Soudné sestry / T. Pratchett. — Praha : Talpress, 1995. — 330 p.

Надійшла до редакції 28.11.13

© 2013 О. В. Легка
(м. Львів)

РАННЯ ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА У ПЕРЕКЛАДІ РОМИ ФРАНКО

ЛЕГКА О. В. РАННЯ ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА У ПЕРЕКЛАДІ РОМИ ФРАНКО

У статті запропоновано спробу перекладознавчого аналізу вибраних ранніх творів Івана Франка у перекладі Роми Франко на англійську мову. Висвітлено особистісні та культурно-історичні паралелі між автором, сюжетними лініями та перекладачем. Контрастивний аналіз оригіналу та перекладу спрямований на можливе покращення максимально точної передачі еквівалентного прагматичного ефекту для його сприйняття цільовим читачем. Окреслено основні проблеми перекладу ранніх прозових творів І. Франка, подано та прокоментовано їх рішення, запропоновані Ромою Франко. У висновках зазначено результати комплексного перекладознавчого аналізу сучасних перекладів ранньої прози І. Франка англійською мовою.

ЛЕГКА О. В. РАННЯ ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА В ПЕРЕВОДЕ РОМЫ ФРАНКО

В статье предложена попытка переводоведческого анализа выбранных ранних произведений Ивана Франко в переводе Ромы Франко на английский язык. Освещены личностные и культурно-исторические параллели между автором, сюжетными линиями и переводчиком. Контрастивный анализ оригинала и перевода направлен на возможное улучшение максимально точной передачи эквивалентного прагматического эффекта для его восприятия целевым читателем. Определены основные проблемы перевода ранних прозаических произведений И. Франко, представлены и прокомментированы их решения, предложенные Ромой Франко. В заключении обобщены результаты комплексного переводоведческого анализа современных переводов ранней прозы И. Франко на английский язык.

LEHKA O. V. IVAN FRANKO'S EARLY PROSE AS TRANSLATED BY ROMA FRANKO

The article offers the attempt at Translation Studies analysis of selected early works of Ivan Franko as translated by Roma Franko into English. The personal, cultural and historic parallels between the author, storylines and the translators are elucidated. Contrastive analysis of the original and the translation is aimed at possible improvement of the maximum accurate reproduction of equivalent pragmatic effect to be perceived by the target reader. The key problems of the translation of I. Franko's early prose are outlined. Roma Franko's solutions to the former are provided and commented on. The results of complex Translation Studies analysis of modern translations of I. Franko's early prose into English are stated in conclusions.

Ключові слова: переклад, аналіз, відтворення, лексика, образність.

Один з найяскравіших спогадів дитинства, що назавжди закарбовується у пам'яті мало не всіх учнів молодшої школи, пов'язаний саме з ним – раннім, «веселим» Франком. Мабуть, багатьом назавжди запам'ятався гіркий приклад «шкільної науки» бідолашного Гриця-«тумана вісімнадцятого», якому розуму вистачило хіба на те, щоб за рік навчитися «а баби галамаги», а в перший день у школі наїстися крейди-єрусалиму. Чи не одного ледащо, нездібного до науки, вчителі ніжно називали «Грицем» і лякали перспективою врешті-решт опинитись в компанії гусей на толоці; чи не одного новоприбулого учня «доброзичливі» однокласники намагались нагодувати крейдою в знак почесної «посвяти».

Чудово пам'ятаємо Франкові автобіографічні оповідання «Олівець» та «Малий Мирон», в яких автор дуже просто і по-дитячому щиро творить образи та ідеї, які супроводжують нас ціле життя. Так молодий Франко-гімназист писав про свої шкільні роки, так і наші діти з покоління в покоління виростають на його ранніх творах, його перших пробах пера, його ще такої невинній, легкій, але водночас глибокозмістовній малій прозі.

Але поруч з тим вже за кілька років разом з віком дорослішають і погляди Франка, а,

отже, міняється тематика його творів, урізноманітнюється типологія жанрів, глибшають ідеї, ускладнюються образи та лексичне наповнення. І ось тут, у цьому ранньому періоді, коли Франко виростає з образу допитливого, відкритого до світу рудоволосого юнака в молодого цікавого, інтелектуально розвиненого чоловіка з власними прогресивними поглядами, народжуються чи не найцікавіші його твори. І, на превеликий жаль, твори маловідомі. Чи краще – малочитані. А хотілося б, щоб саме такого Франка читали не лише філологи, літературознавці чи критики, а й пересічні люди.

Можливо, переклади раннього Франка англійською мовою зможуть привернути увагу не лише англійського читача, а й українського. Якби й молодь формувалась на ідеях молодого Франка, якби зачитувалась ним, то й «Гриців-туманів» було б менше, а більше свідомих та далекоглядних громадян.

Метою даної розвідки є спроба вибіркового аналізу ранньої прози Івана Франка у перекладі Роми Франко англійською мовою. Вибіркового, оскільки розглядатимуться романи «Не спитавши броду» (1886–1887 рр.) та «Лель і Полель» (1887–1888 рр.), а також повість «Для домашнього огнища» (1893 р.).

Про грандіозний перекладацький проект, ініційований Ромою Франко та її сестрою, Сонею Морріс, якої, на жаль, вже немає серед нас, досі в Україні говорилось мало. Але зважаючи на те, що зараз Рома Франко невтомно перекладає й далі, залучившись допомогою найрідніших, і щоразу з'являються все нові та нові переклади творів української літератури, ми – українці невідірвані обставинами від рідної землі – повинні з вдячністю приймати, цінувати та обговорювати перекладацький доробок Роми Франко. На даний час маємо лише статтю А. М. Козачук, присвячену огляду перекладацького доробку Роми Франко, а ось над аналізом самих перекладів, маю щирю надію, ще працюють у різних куточках України і саме тому в цьому напрямку зараз затишшя. Спробуємо нашими роздумами таки підняти хвилю зацікавлення проблемою перекладознавчого аналізу плідного доробку Роми Франко.

Саме ранній період творчості І. Франка привертає увагу і читачів, і дослідників, не лише силою думки, смислового навантаження, а й *«багатством і натуральністю вислову, початково зреалізованій у літературі «на діалектах»*», як зазначив відомий сучасний франкознавець, Іван Ціхоцький, у своїй монографії «Мова прози Івана Франка (стилістичні новації)» [6, с. 6]. Микола Зеров у своїй розвідці «Франко-поет», написаній у 1925 році, висловлює доволі критичну думку стосовно художньої мови раннього Франка *«не можна заперечити, що мова раннього Франка страждає на численні діалектизми, провінціалізми, що в ній зустрічаються інколи й елементи «рутенщини», високого галицького стилю попередньої доби, зорієнтованого на стару книжну мову: напушисті,*

«бомбастичні» вислови, надумані наголоси, варваризми (...) Але дедалі мова Франка все більш очищається, наближаючись до мови України Східної» [1, с. 460–461]. Погоджуємось, звісно ж, з обома дослідниками, бо читаючи перші великі прозові твори Івана Яковича, не можемо не зауважити тих огріхів, про які говорить Зеров і в яких свідомо зізнався і сам Каменярь, але й водночас дивуємось багатством тієї мови, її сміливістю, багатогранністю, її живою природою.

Ось такого молодого, сміливого, трохи іншого Франка вирішила донести до англомовних читачів Рома Франко – славіст, плідний перекладач творів української літератури, у третьому поколінні українка, що живе і працює в Канаді і за звичайним збігом обставин носить таке ж прізвище, як і наш великий Пророк (дівоче прізвище перекладачки – Стратичук). У листуванні з автором цієї розвідки Рома Франко коротко розповіла, як життя готувало її до праці на перекладацькій ниві: *«Я виросла в сім'ї, де батьки та їхні друзі часто обговорювали історію та вплив на неї таких великих культурних діячів України як Т. Шевченко та І. Франко. Як тепер пригадую, як вони засиджувались допізна за спогадами про страшний голодомор 30-х та 40-х років, а також про жахи Другої світової війни, особливо після того, як Західну Україну захопили радянські війська. З 1954 по 1956 рр. я навчалась в інституті Петра Могили при університеті Саскатчеван у м. Саскатоон, де студенти відвідували лекції відомих вчених, присвячені історії України. Я вивчала українську літературу в університеті, ми читали та багато обговорювали час і обставини, за яких українські письменники писали свої твори. Коли я почала викладати українську літературу в університеті, почала ще більше читати, готуючись до власних лекцій».* Як бачимо, Рома Франко пройшла неабиякий шлях до свідомого рішення взятись за переклади. До рішення, яке виходило з необхідності, з внутрішнього поклику Людини.

У своєму інтерв'ю для канадського діаспорного видання «Наша дорога» Рома Франко пояснює, чому вона стала на перекладацький шлях: будучи завідувачем кафедри славістики університету Саскатчеван, вона помітила, що попри те, що більшість її студентів, українці у четвертому-п'ятому поколінні, виявляють справжній, живий інтерес до рідної культури та літератури, вони вже не можуть в повній мірі досягнути багатства української літератури в оригіналі. Готуючи курс з української літератури, Рома Франко зіткнулась з проблемою браку перекладів англійською мовою, тому вирішила передчасно, у 1996 році, піти на пенсію для того, щоб заповнити цю позірну нішу. Разом зі своєю сестрою, Сонею Морріс, вони заснували невелике видавництво 'Language Lanterns Publications' / «Мовні ліхтарі», де й почали друкувати свої переклади [8].

У згаданому раніше інтерв'ю Рома Франко називає Івана Франка своїм улюбленим українським письменником, геній якого відкривається для неї по-новому у кожному творі і ніколи не перестає дивувати. У 2006 році разом з сестрою вони підготували чотири книги перекладів прози Франка, присвятивши їх 150-тій річниці від його народження. *«Ми вирішили не перекладати ті твори, які вже були перекладені раніше англійською мовою. З української літератури ще стільки всього необхідно перекласти, що немає змісту дублювати роботу»* [8], – стверджує перекладач.

Варто зауважити, що неабиякий подив і повагу викликає кількість творів, які вже встигла перекласти Рома Франко, а ще більше підсилює ці враження якість перекладів. Власне, саме *кількісний* аспект перекладеної Ромою Франко української літератури розглянула старший викладач Київського університету ім. Бориса Грінченка А. М. Козачук у своїй статті *«Перекладацький доробок Роми Франко: Загальний огляд»*, що вийшла наприкінці 2011 року у Віснику Житомирського державного університету. Автор подає бібліографію перекладів Роми Франко, вивчає її діяльність в українській діаспорі в Канаді як перекладача, педагога та громадського діяча, коротко зупиняється на огляді критичної літератури та відгуках читачів на переклади Роми Франко. Щодо *якісного, перекладознавчого аспекту*, то тут поки що гірша справа, бо, як вже згадувалось, доброго, глибокого аналізу бракує.

Роман *«Не спитавши броду»* належить до незакінчених творів Франка. Середина 80-х рр. XIX століття, можливість друкувати твори українською мовою обмежена, Франко друкує частини роману в журналі *«Зоря»*, включає їх до інших збірок своїх оповідань, але великий шмат тексту так і залишався рукописом, аж до 1927 року, коли Михайло Возняк здійснив першу відбудову повісті. Так, саме повісті. До 70-х рр. минулого століття, коли вийшла окремою книгою друга реконструкція повісті (у 1966 р.), яку здійснив Григорій Вервес, цей твір вважали повістю, а вже сучасні франкознавці, зокрема М. Ткачук, Т. Пастух, І. Ціхоцький, С. Бук відносять його до жанру роману. Сам Франко в листі до Драгоманова писав так: *«... між іншими речима даю свій новий роман «Не спитавши броду», з сучасного галицького життя»* [3, с. 34], але згодом, коли друкував першу частину в перекладі польською мовою, то відніс його до жанру *«powieść»*. Справа ж в тому, що в польській мові немає розмежування цих двох жанрів – будь-який великий твір зі складною сюжетною лінією називають *«powieść»*. Сучасні франкознавці, примірявши визначення жанру роману до, як вважалось раніше, повісті *«Не спитавши броду»*, одностайно погодились на її абсолютній відповідності до вимог роману і вирішили віднести до п'яти романів Франка.

У примітках до другого тому трилогії *«Бурхливі роки»* Рома Франко вказує, що

перекладала саме з другої реконструкції, яка вийшла друком у Києві 1966 року під керівництвом Григорія Вервеса. Видання містить післямову Григорія Давидовича, де він подає цікавий, багатогранний літературознавчий аналіз роману, пригадуючи особисті, автобіографічні мотиви Франка до написання цього твору, зокрема його «другу любов», Юзефу Дзвонковську, яка стала прототипом Густі у романі, а також вказує на схожість постаті Бориса Граба, «хлопського сина», який здобуває вищу освіту у Віденському університеті і бореться за права «простого люду», та самого автора роману. Схожу післямову подає й Рома Франко. Принагідно варто зазначити, що до кожної своєї книги Рома Франко додає передмову з короткою інформацією про авторів, перекладені твори, а також описує громадсько-політичні та історичні передумови написання цих творів, що дозволяє читачам зануритись не лише у сам твір, а й його часопростір. Окремим випадком є ось другий том трилогії, де перекладач вважала за потрібне додати глибшу інформацію про романи «Не спитавши броду» та «Лель і Полель», аби читач міг краще їх зрозуміти.

Цікаво, що в тексті перекладу роману «Лель і Полель» відсутній другий розділ. У примітках перекладач пояснює, що в окремому виданні твору 1979 року, який і був, власне, використаний для перекладу, другий розділ становить оповідання «Герой поневолі», а оскільки це оповідання вже було перекладене і надруковане у першому томі трилогії, то Рома Франко вирішила не дублювати текст цього розділу, а «відправити» читача до попереднього тому.

Отже, спробуємо окреслити головні проблеми, з якими, ймовірно, зіткнулась Рома Франко перекладаючи твори молодого Франка: 1) лексичний аспект: вкраплення галицького діалекту – вкраплення густі і наскрізні, бо ж сам Франко зазначав, що це твори «з сучасного галицького життя», дія яких проходить у підкарпатському селищі («Не спитавши броду») та у Львові («Лель і Полель» та «Для домашнього огнища»). Також в межах цього аспекту хотілося б додати, що, скажімо, герої роману «Не спитавши броду» – не лише українці. Франко показує польську шляхту, тодішню інтелігенцію, а також євреїв (жидів), і кожному представнику певного суспільного шару Франко вкладає в уста ніби іншу мову, десь присмачену полонізмами, десь німецькими слівцями; 2) розкішна, соковита образна мова Франка – цікаві метафори, яскраві порівняння, якими рясно засіяні його твори – тобто, другий аспект – лексико-стилістичний; 3) цікаві алюзії, інтертекстуальність – Франко найчастіше посилається на Біблію, український фольклор, твори польських поетів та письменників, німецьку народну мудрість у вигляді прямих цитат, а також метафор і порівнянь; 4) назви творів.

Усім відоме продовження українського прислів'я «Не спитавши броду, *не лізь у*

воду». Вже у назві Франко, посилаючись на українську народну мудрість, закодовує зміст роману: брід тут має значення дороговказу, перестороги, важкого життєвого вибору, як визначає В.Жайворонок у словнику-довіднику «Знаки української етнокультури». Образ водяної стихії є наскрізним у творі, як і сама річка Стрий, «що бистро шумить і грізно б'ється о каміння» асоціюється з плинністю життя, його бурхливим неспокоєм. У перекладі Роми Франко роман має назву «Unknown Waters». З одного боку, наче стирається в перекладі пареміологічний характер і на поверхню «впливає» головний, в оригіналі закодований прислів'ям, смисл роману. Але з іншого боку, попри ці втрати, така назва – чи не єдиний спосіб якнайближче передати ідею Франка і, як на мене, дуже вдалий спосіб: залишається незвіданість, непередбачуваність стихії, що водночас заманює читача «пізнати» ці глибини.

«Лель і Полель» – ‘*Lel and Polel*’. Здавалося б, над перекладом назви цього роману багато думати не треба. Але, на нашу думку, саме тут перекладач могла піти й трохи іншим шляхом. У глосарії, яким, до слова, завершується кожна книга перекладів Роми Франко, перекладач зазначає, що назва «Лель і Полель», польською ‘*Lelum i Polelum*’ – це алюзія до драми Юліуша Словацького ‘*Lilla Weneda*’ (1840 р.), у якій йдеться про міфічних братів-героїв, що віддано боролися проти завойовників з метою здобути незалежність для своєї нації. Роман Франко написав для літературного конкурсу, що оголосили на початку 1887 року в польському журналі «Кур’єр варшавський» – відповідно, вже сама назва повинна була зацікавити і апелювати до польського читача. Для збереження інтертекстуальності і, тим більше, зважаючи на те, що роман був написаний спершу польською (з назвою ‘*Lelum i Polelum*’), а потім перекладений українською, здавалося б логічніше перекласти його англійською мовою ‘*Lelum and Polelum*’. На підтвердження цієї думки можна також навести перші рядки роману: «*Владку! Начку! de was diǔdko nosiǔ? Lizuǔ sobi, jak toiǔ leliom-poleliom*» [4, с. 234] / *Wladku! Naczku! gdzie was diabli noszą? Lezie jeden z drugim, jak Lelum i Polelum!* [4, с. 121] // *Vladko! Nachko! Where the devil are you? The sluggards are crawling along lelom-polelom* [7, с. 348].

Навіть українською та польською мовою виділений фрагмент репрезентований Франком по-різному: у польському першотворі автор використовує прямі алюзії на імена героїв Ю. Словацького, відомих кожному полякові. Натомість в українському тексті Франко використовує частовживаний в українській мові прийом словотвору, коли два спільнокореневі слова поєднуються через дефіс, т. зв. словоскладання. Таким чином, як завжди орієнтуючись на пересічного читача і чудово розуміючи те, що українському читачеві імена героїв Словацького можуть бути невідомі, автор намагається полегшити сприйняття читачеві природність своєї мови. Що ж стосується перекладу, то для

англомовного читача суфікс «om» меншою мірою здаватиметься дивним, а тим більше, якщо вже перекладач пояснює в примітках, хто ж такі оці Лелюм і Полелюм, то таке рішення й справді викликає подив. Варіант «lelum-polelum» звучав би природніше англійською і читачеві не довелося б здогадуватись, звідки ж взявся суфікс.

Аспект лексичний. Читаючи переклад Роми Франко, звертаємо увагу на форми ввічливого звертання: *панич* 'the young gentleman', 'the young lord'; *пан* Трацький 'Lord Tratsky'; *проше ясного пана* 'if it please Your Lordship'; *пане* 'sir'; *пане професоре* 'Mr. Professor'; *Даруйте, ласкава пані* 'Forgive me, my gracious madam'; *До услуг пані добродійку!* 'At your service, Your Ladyship!'; *панна Густя* 'Miss Hustya'; *шановна пані* 'Your Honorable Ladyship'; *шляхцянка* 'an aristocratic young lady'; *Ви, пані, не гніваєтесь на мене?* 'My Lady, you're not angry with me?'; *О, паночку!* 'Oh, Your Lordship!'; *Ясновельможне панство!* 'Your Honorable Lordship!'; *Вельможна пані!* 'The Illustrious Lady!'.

За визначенням самої Роми Франко, цільовий читач її перекладів – це в першу чергу українець у четвертому-п'ятому поколінні, який проживає в діаспорі і серцем прагне до рідної культури. І ось цей спраглий читач бере до рук твір Івана Франка – енциклопедію українського життя на західних теренах кінця XIX ст. і раптом по звивистих підгірських стежках, біля річки Стрий походжає якийсь собі молодий лорд (*young lord*), улюблений учень *містера професора Міхонського* (*Mr. Professor Mikhonsky*), поселяється у *лорда Трацького* (*Lord Tratsky*), товаришує з його синами – *молодими джентльменами*, (*young gentlemen*), закохується у його доньку *місс Густю* (*Miss Hustya*) – якби не місце дії, яке неодноразово описується Франком у романі, то можна було б подумати, що йдеться про якийсь британських вельмож, далеких від української реальності. Але від таких думок варто остерігатися. На жаль, інше рішення перекладачеві знайти складно або й взагалі неможливо. Як зазначила сама Рома Франко в листуванні з автором цієї розвідки: «Мені приємно, коли читачі кажуть мені, що читаючи котрись з книг, вони мимоволі забувають, що це переклад – їм здається, що книга й була написана англійською мовою. А прочитавши, вони з захопленням стверджують, що Франко (чи будь-який інший автор) – великий український письменник. На мою думку, це чи не найкраща оцінка якості моїх перекладів». Звісно ж, багато для повного міжрядкового розуміння тексту втратить англомовний читач, натрапивши на лексему *шляхцянка*, в яку Франко вкладає не лише приналежність до певного соціального шару, а й конотації «вищості», а також польської, дерогативної з уст Бориса Граба (себто самого Франка), самоідентифікації. Однак, наскільки сильно б наша любов до Франкового Слова не заперечувала такого способу перекладу звертань, які у Франка несуть стільки емоцій та глибини, потрібно

дотримуватись теорії найбільших здобутків з найменшими втратами – Франка читають англійською, розуміють і сприймають його ідеї. І це найважливіше.

Далі хотілося б згадати, як у романі «Не спитавши броду» з'являються жиди, брати Гава і Гершко Гольдмахери. Їхня лексика вже інша, у них частенько «пролітають» німецькі слова та фрази, як ось, коли вони запропонували панові С. Трацькому «гешефт» (або «гендель»), а саме – ведення власного промислу. Тут між ними і паном відбувається цікавий діалог, один із братів запитує *Ві зайст фабричка?* Варто зауважити, що Франко просто транскрибує німецькі слова, аби таким чином наголосити на їх природності у тій ситуації. У перекладі Роми Франко: *What's a little factory like that?* Втрачається отой жидівсько-німецький колорит, а найголовніше – втрачається частина опису персонажів Гави і Гершка, вкладена в їхні уста. Водночас у романі «Лель і Полель», коли брати потрапляють до в'язниці у Львові, їх називають «цуваксами» – новоприбулими. Ось це німецьке слово Рома Франко зберегла і пояснила його значення у примітках, подавши у тексті перекладу посилання. Але вже у наступних рядках втрачається українських колорит, створений Франком за допомогою начебто простої, а значущої деталі: *вишитой бісером* портмонетки, якою користується Едмунд. Він був молодим паничем, який вже більше ототожнював себе за покликом «моди» та політичних обставин з поляками, аніж рідними йому українцями. Знаючи контекст, саме така маленька, але дуже символічна деталь, як вишивка на чоловічому гаманці, стає дуже значущою: *Едмунд виняв з елегантної, бісером вишиваної портмонетки ...* [4, с. 384] // *Edmund pulled out an elegant wallet decorated with jewels ...* [7, с. 376].

Прочитавши ці рядки і порівнявши їх з оригіналом, проймає розчарування. Чому б не використати тут англійський дієприкметник *embroidered*, який найчастіше використовують як добрий відповідник на позначення українського *вишиваний*. Тут таки, на нашу думку, схибила перекладач.

Наступний аспект – лексико-стилістичний. Як вже згадувалось, мова Франкової прози багатогранна, образна, жива, цікава і, крім того, для сучасного читача є справжнім викликом. І передати її англійською мовою, яка своєю душею далека від української, зрозуміло, дуже складно.

Хотілося б поділитись одним цікавим прикладом, коли перекладач, захопившись важливістю відтворення фразеологізму, зовсім відійшла від українського контексту: *Де срібла нема, там усі патріотизми накупні чорта варті!* [4, с. 397] // *Where there is no silver, all the patriotism heaped up in a pile are not worth a plugged penny!* [7, с. 401].

І в оригіналі, і у перекладі маємо однакові за значенням фразеологізми, що означають «нічого не варті, ні до чого». Але в перекладі з'являється нова і далека від

української реальності грошова одиниця – *репту*. Звичайно ж, можна виправдати це тим, що читач сприймає і розуміє другий смисловий шар фразеологізму, але ж саме перший смисловий шар формує каркас, на якому ми вже набудовуємо значення. А якщо ж каркас збудувати іноземний, то чи можна будівлю назвати українською? Навряд. У Франка за грошову одиницю частіше виступає «ринський», який, до речі, в перекладі транскрибується і пояснюється в примітках. Тому цей *репту* аж ніяк не вписується до Франкового тексту, бо ж навіть англійською мовою Франко залишається Франком, а реалії життя – українськими.

Але ось в наступному прикладі Рома Франко підбрала вірний відповідник. Вірний і цікавий в усіх аспектах: *Ну, не пріть же мені тумана в очі!* [4, с. 279] // *Come now, don't try to pull the wool over my eyes!* [7, с. 354].

Варто зазначити, що і український фразеологізм, і англійській відповідник не лише синонімічні за значенням (приховувати, говорити щось неправдиве, оманливе), а й мають спільний компонент на поверхневому рівні лексико-семантичної організації – *очі / eyes*. Ця на перший погляд незначна деталь при порівнянні оригіналу та перекладу доводить, що перекладач намагалась, де це було можливо, подати ті відповідники, які функціонують на даний час у живій англійській мові. Таким самим був і підхід Івана Яковича – користуватися засобами живої, розмовної мови, зрозумілої для пересічних людей. Звичайно, не завжди перекладачеві щастить знайти добрий відповідник фразеологізма у цільовій мові, бо саме у лексичному складі відображаються культура та ментальність людей – явища екстралінгвістичні, а тому різні для кожного. Коментований приклад, однак, показує, що погляди людей різних національностей іноді частково накладаються і знаходять свій відбиток у мові.

Алюзії та інтертекстуальність. У романі «Не спитавши броду» під час однієї з романтичних зустрічей Бориса з Густею, Борис розповідає про діток, яких він начебто колись зустрів в лісі, коли вони бігли назустріч сонцю, шукаючи золоті стовпи, що підпирають небо. Цікаво, що в тому ж 1886 році Франко пише свою поезію «Ідилія», де оповідає ту ж історію. Також згадується повість Т. Шевченка «Княгиня», що починається з того, як маленький Тарасик втікає з дому і біжить до золотих стовпів.

Сюжет простий, навіть дитячий, і Борис розповідає його як казку. Але з перекладознавчої точки зору є одна «цікавинка» – відтворення фонетичних особливостей мови маленького хлопчика. Ось ці особливості й не зберегла, на превеликий жаль, англійською мовою Рома Франко, на відміну від Віри Річ, яка у своєму перекладі поезії «Ідилія» показала, наскільки майстерно, гарно і милозвучно це можна і треба зробити

англійською мовою.

Звісно, уважний читач зустрине багато схожих прикладів інтертекстуальності з покликами на античні тексти, твори польських, німецьких, французьких та багатьох інших майстрів пера, але для повного занурення у проблематику даного питання необхідне окреме ґрунтовне дослідження.

На думку автора цієї статті, незважаючи на ті зауваження, які ми сьогодні розглянули, переклади Роми Франко варті високої оцінки, адже характеризуються збереженням Франкового духу, легкості письма і сприйняття. Окрім того, англomовний читач має унікальну можливість, взявши до рук переклад Роми Франко, почерпнути надзвичайно цінну інформацію про автора, суспільно-політичні умови та причини написання творів, а отже маємо можливість всесторонньо перечитати і осмислити твір. Власне, на завершення хотілося б звернути увагу шановного читача на ще одну деталь – уривок з роману «Не спитавши броду», де професор Міхонський вчить Бориса читати і розуміти літературу. На жаль, у перекладі цього уривку не маємо, бо Рома Франко використовувала, як згадувалось раніше, другу реконструкцію роману під редакцією Григорія Вервеса, а в ній цей уривок якимось чином загубився, на відміну від п'ятдесятичного видання. Варто кожному його перечитати, і перечитати не раз, а особливо перекладачеві, бо й тут є чому повчитись у молодого, раннього Франка.

Переклади Роми Франко необхідно досліджувати. А переклади творів Івана Франка – тим більше. Бо Франко – це глибокий колодязь, з якого, можливо, якби ми більше черпали цілющої водиці, то швидше б зцілили дух всієї нації.

І. Франко (уривок з роману «Не спитавши броду», оповідання «Борис Граб»):

«І затям собі мій дезидерат: при читанні всякої книжки від планіметричного способу бачення доходить до стереометричного. [перед тим: ...досі ти студіював книгу, що так скажу, планіметрично, як одну площу, на якій стоїш і сам. Ти не пробував – і не міг – підвестися вище, над неї, оглянути її не як площу, а як річ відрубну, заокруглену в собі, як окремих світ, наділений власним рухом, власним життям. Се був би, що так скажу, стереометричний погляд] Я знаю, се тобі не зовсім зрозуміле, але прийде пора, зрозумієш. І не думай собі, що се вже все, що, осягнувши той ступінь, ти вже матимеш ключ до цілковитого зрозуміння творів людського генія. Ні, сину, (...), ні, се все лиш один ступінь, лиш початок, так само як планіметрія і стереометрія – то лише початки, азбуки математики. Далі забажаєш пізнати внутрішню структуру, так сказати механіку твору, потім складники, з яких його скомпоновано, немов його хімію; далі сам процес його творення, його зв'язок з тодішнім часом, що його автор взяв із минувшини, зі своєї сучасності; далі дійдеш до оцінювання самих основних ідей, так сказати, психології його

твору, а потім ще далі розшириш горизонт і будеш питати: відки у тодішніх людей і в отого таємничого Гомера взялася думка складати такі твори? І в такій формі? І такою мірою? І тисячні, тисячні питання насунуться тобі, і тоді побачиш, як такий твір, частка життя великої нації, веде нас до студювання того життя і виявляє на кожному кроці стільки ж безмежних горизонтів та нерозгаданих загадок, як і само життя.» [4, с. 273].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Зеров М.* Франко-поет. Твори : [у 2 т.] / М. Зеров. — К. : Дніпро, 1990. — Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці.— 457 с.
2. *Козачук А. М.* Перекладацький доробок Роми Франко: загальний огляд [Електронний ресурс] / А. М. Козачук // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. — 2011. — Вип. 58. — С. 37–40. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vzhdu/2011_58/vip_58_10.pdf.
3. *Пастух Т.* Романи І. Франка / Т. Пастух. — Львів : Каменяр, 1998. — 135 с.
4. *Франко І.* Зібрання творів : [у 50 т.] / І. Я. Франко ; [гол. редкол. : Є. П. Кирилюк]. — К. : Наукова думка, 1978. — Т. 18. Повісті та оповідання (1888-1892). — 488 с.
5. *Франко І.* Не спитавши броду. Повість / І. Франко. — К. : Наукова думка, 1966. — 242 с.
6. *Ціхоцький І.* Мова прози Івана Франка (стилістичні новації) / І. Ціхоцький. — Л. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — 280 с.
7. *Franko I.* Turbulent Times: A Trilogy. Beacons in the Darkness / I. Franko ; [translated by R. Franko, edited by S. Morris]. — Toronto : Language Lanterns Publications, 2006. — 430 p.
8. *Franko R.* Interview for Nasha Doroha with Oksana Bashuk [Електронний ресурс] / R. Franko [edited by P. Cipywnyk]. — Режим доступу : http://www.language lanterns.com/bashuk_nasha_doroha.htm.

Надійшла до редакції 30.09.13

© 2013 С. Б. Фокін
(м. Київ)

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНДИКАТОРІВ ПОЗАМОВНОЇ ДІЙСНОСТІ ДЛЯ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

ФОКІН С. Б. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНДИКАТОРІВ ПОЗАМОВНОЇ ДІЙСНОСТІ ДЛЯ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються типи індикаторів позамовної дійсності як матеріалізовані сліди певних екстралінгвальних компонентів дійсності, що наявні в цільовому тексті і, завдяки використанню останніх надбань лінгвістики тексту, теорії комунікації і статистичних методів у перекладознавстві, дозволяють виводити позамовні чинники і з'ясувати їхній характер безпосередньо з тексту. Можливі типи індикаторів позамовного змісту та методи їх дослідження потребують ґрунтовного опису та систематизації.

ФОКИН С. Б. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИНДИКАТОРОВ ВНЕЯЗЫКОВОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА

В статье рассматриваются типы индикаторов внеязыковой действительности как материализованных следов отдельных экстралингвистических компонентов действительности, имеющих в целевом тексте и, благодаря использованию последних достижений лингвистики текста, теории коммуникации и статистических методов в переводоведении, позволяют выводить внеязыковые факторы и получать представление об их характере непосредственно из текста. Возможные типы индикаторов внеязыкового содержания и методы их использования требуют основательного описания и систематизации.

FOKIN S. B. METHODOLOGICAL POTENTIAL OF EXTRALINGUISTIC CUES FOR THE THEORY OF TRANSLATION

Extralinguistic reality becomes quite a distinguishable issue (rather than an abstract, diffuse phenomenon) both in the original and translated texts due to the presence of particular extralinguistic cues, accessible for the perception (not always conscious) of the target audience, translators and researchers. The less investigated extralinguistic cues are those that become particularly perceptible at macrolevel (level of the whole text or even of a set of texts). These "indicators" can show segmental/non-segmental, linear/non linear character, indicating author's individuality, intention, traditions of the culture the author belongs to, etc. For instance, the use of caligram might indicate author's intention as well as unveil his (or her) individual stylistic features; the use of particular lexical units, grammar constructions, non-typical composition might disclose such extralinguistic factors as the authorship of the translation (or the original), the degree of authors' bilingualism, their intention, individual features, traditions of the school of translation, literary trends, etc. Quantitative analysis helps objectify the relations between purely linguistic manifestations of a target text and the extralinguistic reality.

Some extralinguistic cues are characteristic of the original text, however several cues in the target text may indicate peculiarities of the translational extralinguistic factors. The translation theory needs to consider both, the projection of extralinguistic cues of the original into the target text as well as the materialized manifestations of the situation of translation in it. The suprasegmental and/or non-linear cues, capable of producing a psychological effect and of bringing out some fragments of the extralinguistic reality, are less noticeable than the linear and/or segmental ones, thereby, they require additional analytical efforts of the researchers, including the quantitative analysis, statistical methods and the use of corpus linguistics tools. The detection of extralinguistic cues might reduce the consideration of the extralinguistic factors to the intentional analysis of some of them, for it permits to concentrate attention on the study of life immersed into the text rather than the texts immersed into life. For translators (as well as target audience, researchers) would hardly perceive the extralinguistic reality if it did not show its particular traces in the texts. Although many translation studies indirectly mention these cues, there are still a lot of gaps to be bridged by systematizing the existent results and by filling the existing lacunas.

Ключові слова: позамовні чинники, переклад, індикатор, макроконтекст, лінгвостатистика, ідіостиль.

Сучасні філологічні розвідки показують, що переклад можливо й необхідно розглядати як змінну сутність, залежну від позамовних чинників (адресат, міжкультурні розбіжності, комунікативна ситуація тощо). Принципова недостатність виключно мовних характеристик для повноцінної комунікації давно доведена і стосується не лише власне

перекладу, а й одномовного спілкування, в якому теж необхідне врахування численних позамовних контекстів. Проте, саме практика перекладу стала каменем спотикання, що призвів до рішучого відходу від суто мовного аналізу тексту: анекдотичні казуси буквалізмів, які навіки закріпилися в “історичних помилках перекладу”, неоковирність машинного перекладу, нерівнозначність мовленнєвих і перекладацьких навичок та інші неадаптованості показали неспроможність наявних мовних знань і лінгвістичної теорії перекладу на теперішньому етапі розвитку розкрити природу перекладу, забезпечити якісний машинний переклад, дати універсальний рецепт підготовки перекладачів і методів перекладу. Адже текст як матеріальна складова комунікації – багатопланова структура, складові частини якої в сукупності здатні передавати більше, ніж кожний компонент взятий окремо, а осмислення тексту як синтез цих компонентів є динамічним, часто непередбачуваним і не позбавленим суб’єктивності. При очевидній обмеженості обсягу тексту кількість додаткових смислів, нюансів, відтінків, що виникають завдяки розкриттю нових зв’язків між його компонентами робить його взагалі незглибимим. Водночас, як не парадоксально, практика перекладу доводить, що, попри всю свою невичерпність, будь-який текст (або їхня переважна більшість), до кінця непізнаваний, неосяжний, незбагненний, все ж може бути задовільним чином перекладений за даної комунікативної ситуації. Успішність перекладів показує, що в цьому процесі, окрім обов’язкової частини суб’єктивного та ірраціонального, все ж можна виділити цілком раціональну основу.

Безперечно, знехтувати чинником ірраціонального в такій творчій діяльності людини як мовлення і переклад навряд чи колись буде можливо. Але водночас треба наголосити, що частка раціонального, яку майстри перекладу інтуїтивно осягають своїм професійним відчуттям і вправно втілюють у текст, у цих процесах щоразу більшою мірою переводиться з плану відчуттів у свідомі знання завдяки дедалі глибшому теоретичному узагальненню перекладознавцями масивного емпіричного аналізу. Тут доцільно згадати і раціональне пояснення моделей творчості в перекладі [16, с. 511–525], і виведення універсальних закономірностей перекладу [18, с. 306]. Однак наразі вченим вдається бачити хіба що верхівки цього айсбергу, причому часто різними ученими різні верхівки, що не сприяє поступу теорії. Одним з найвиразніших проявів цієї “раціональної основи” є об’єктивно наявні сліди, індикатори позамовної дійсності (далі – ПД) в тексті оригіналу й тексті перекладу, які за допомогою матеріалізованих мовних показників різного рівня сигналізують адресату, перекладачу і досліднику про дію певних позамовних чинників, їхній характер. **Мета** статті – показати різноманітні типи і характеристики індикаторів позамовної дійсності, які, непомітні на мікрорівні (слова,

словосполучення, речення), стають відчутними лише в макроконтексті чи то шляхом інтуїтивного сприйняття, чи то завдяки цілеспрямованому аналізу, і оцінити їхню роль у поступі теорії і практики перекладу.

Непрямі вказівки на сліди, прояви позамовних чинників в тексті оригіналу й тексті перекладу можна знайти чи не в будь-якому сучасному перекладознавчому дослідженні, при цьому явних згадок індикаторів позамовної дійсності – лічені випадки. Зокрема, окремо детально ПД розглядає В. С. Виноградов у зв'язку з аналізом підтексту [3, с. 40], хоча значно частіше свідоме вживання цього терміна можна зустріти в дослідженнях, дотичних до теорії комунікації. Так, Т. Ю. Ковалевська виводить індикатори комунікативної емпатії [7, с. 208]; О. Проценко аналізує індикатор комунікативної стратегії [11, с. 260–264]; Г. Вундерліх та Г. Гельбіг розглядають емоційно-експресивні частки в тексті як “ілокутивні індикатори” [цит. за 9, с. 6]; Л. В. Артемова доводить, що надмірність, яка реалізується в повторах, “виступає індикатором підвищеного характеру емоційності” [1, с. 11]. Згадані факти свідчать про безумовно високий інтерес вчених до цього об'єкта дослідження, хоча й не повною мірою усвідомлений. Очевидно й тому ще в жодній праці не проводилося системне узагальнення різних типів індикаторів позамовної дійсності ані в теорії комунікацій, ані в лінгвістиці тексту, теорії перекладу й інших філологічних науках; не виокремлювалася проблематика індикаторів, що реалізуються на макрорівні (всього тексту або декількох текстів). Такий стан речей обумовив необхідність і **актуальність** даного аналітичного огляду під кутом зору теорії перекладу. На практиці ж у загальних рисах провідним підходом лишається такий: при перекладі необхідно враховувати широкий позамовний контекст: постать автора першотвору, історичне тло, культуру і конвенції представників мови оригіналу, мови перекладу, традиції носіїв мови перекладу тощо, причому конкретизованих рекомендацій, звернених на врахування тих чи інших позамовних деталей, існує незліченна кількість. Постульована максима про необхідність врахування під час перекладу позамовних чинників є незаперечною, але, водночас певним чином тупиковою, якщо вона “дифузно” спрямована на всю позамовну дійсність узагалі, адже за своєю суттю спонукає до досягнення неосяжного. Як можна досягнути цілком і повністю якогось автора першотвору, хай навіть сучасного, краще, ніж він сам? Та й навіть самого себе чи здатний автор пізнати до кінця? А як бути з авторами минулого, темними, напівміфічними постатями як, наприклад, Гомер? Тож, цілком логічно, що позамовні чинники слід враховувати лише мірою необхідного і мірою можливого, і насамперед ті, що все ж таки лишають якийсь відчутний відбиток в оригіналі, матеріальне вираження якого в заданому текстовому оформленні обмежене в обсязі чіткими рамками і є осяжним для сприйняття. Якщо провідний підхід передбачає схему:

Ознайомлення з позамовною дійсністю – аналіз позамовних чинників – врахування їх у перекладі.

Для дослідника і перекладача професіонала доречно запропонувати таку схему за допомогою введення додаткової ланки:

Ознайомлення з позамовною дійсністю – виявлення і сприйняття слідів позамовних чинників у тексті – аналіз виявлених чинників – врахування виявлених чинників у перекладі.

Вірогідно, для адресата оригіналу й перекладу провідною є друга ланка, адже інформаційні плани тексту, що включають і позамовну дійсність, “можуть бути виявлені лише у процесі інтерпретаційної фільтрації мовних матеріальних форм крізь свідомість адресата” [14, с. 504]. Дослідник, відносно не обмежений вузькими часовими рамками, в ідеалі проходить повний шлях і після досягнення певних результатів може повторити виток на якісно новому рівні. А перекладач, за умов уважної роботи на другій ланці, заощаджує зусилля першого етапу, найбільш невизначеного, найменш регламентованого, адже глибоке знання мови може компенсувати нестачу позамовних знань [5, с. 87]. Тим більше, якщо під глибоким знанням мови розуміти не лише лексику й граматику у класичному розумінні, а й різноманітні надбаня лінгвістики тексту, в тому числі вміння розпізнавати і розшифровувати зміст ІПД.

Експліцитні і лаконічні індикатори, інтерпретація яких не викликає очевидних труднощів або застосування комплексної методики, для нас становить другорядний інтерес. До них можна віднести, наприклад, екзотизми, промовисті імена, оказіоналізми тощо. Завдяки своїй помітності і привабливості вони неодноразово приваблювали вчених, ставали предметом досліджень, не в останню чергу завдяки ефектності і прозорості під час формулювання тем дисертацій. Тому ми зосереджуємося на більш витончених, менш досліджених проявах, які не помітні при фрагментарному або поверхневому прочитанні, які не завжди піддаються свідомому контролю автора, які можуть бути розпорошені в тексті (або сукупності текстів) – саме такі ІПД вимагають і особливо пильної уваги перекладача, і старань дослідника, хоча й на перший погляд не приваблюють своєю ефектністю. Тож, ми говоритимемо про наявність “відчутного індикатора”, коли, навіть будучи латентним, він достовірно здатний сприйматися адресатом оригіналу, адресатом перекладу, перекладачем і дослідником як цілісний відбиток того чи іншого фрагмента позамовної дійсності.

Позамовні чинники можна умовно поділити на дві групи: по-перше, притаманні для комунікації взагалі і, по-друге, властиві виключно для перекладу як різновиду комунікації.

Теорію перекладу цікавлять і перші і другі, розглянемо їх по черзі.

1. Оскільки і в оригіналі присутні певні індикатори позамовної дійсності, перекладознавцю необхідно дослідити, якою мірою ці індикатори знайшли своє втілення в цільовому тексті. До прикладу, В. Кикоть доводить наявність ідіолектної символіки в поезії Р. Фроста, помітити яку можна тільки при цілісному аналізі твору або навіть ансамблю творів [6, с. 12–13], відтак, цей індикатор реалізується тільки на макрорівні, і за цією символікою прочитується індивідуальність автора, вагомий позамовний чинник. А власне символіка становить ключ для інтерпретації підтексту творів [6, с. 16]. Тут важливо зауважити, що завдяки розшифруванню ПД і читач оригіналу, і перекладач, і читач перекладу, і дослідник здатні пізнати індивідуальність автора і підтекст творів, не звертаючись до біографії поета, літературної критики або іншого роду довідкових джерел, а виводити ці знання безпосередньо з тексту, завдяки наявності індикаторів, через що їхнє виявлення стає особливо цінним з теоретичного і практичного погляду. І оскільки ідіолектні символи стають індикаторами підтексту і авторської індивідуальності лише в своїй сукупності, на макрорівні, то завдання дослідника – з'ясувати, якою мірою і в який спосіб відтворено цей фрагмент позамовної дійсності, чи наявні в перекладі теж якісь індикатори в аналогічній сукупності (і тоді можна говорити про наявність “макроеквівалентності”), чи їх втрачено, чи здійснена їх експліцитна інтерпретація або інші видозміни. Те, що доцільність експлікації в перекладі ПД, які імпліцитно вводять позамовний зміст, є питанням спірним, саме собою зрозуміло. Однак вслід за Х. Ортегою-і-Гассетом повторимо: “якщо ми маємо визнати, що глибоке й латентне існує, то воно має якимось чином проявитися перед нами, і має робити це в такий спосіб, щоб не втратити своєї властивості глибини та латентності” [10, с. 54]. Цей принцип варто застосувати і при відтворенні проявів позамовного в оригіналі і перекладі.

2. Ситуація перекладу з її позамовним контекстом теж залишає в тексті свої сліди, має свої матеріальні прояви. Індикаторами індивідуальності перекладача може бути специфічний словник мови перекладу (як, наприклад, показує дослідження Н. Куконіної [8, с. 4–17]), своєрідність набору фразеологічних одиниць та фразеологічних новотворів, тощо. Індивідуальний стиль перекладача взагалі є об'єктом пильної уваги вітчизняних учених, зокрема, в рамках школи проф. М. О. Новикової. Історична епоха, в яку здійснювався переклад, теж здатна залишити свій відбиток у тексті: приміром, відомі численні факти цензурних вилучень із текстів. А інтерес до розкриття цих чинників не лише теоретичний: за індивідуальним стилем, набором певних характеристик, конвенцій, текстом (то пак – індикаторів) впізнається і почерк конкретного перекладача, і традиції школи перекладу. За виявленими стильовими ознаками можна встановлювати авторство

перекладу або доводити чи спростовувати наявність плагіату [12, с. 43]. Дослідження творчих особливостей перекладача стає необхідним і для стилізації перекладного тексту, як відбулося в творчому тандемі А. Перепаді і М. Лукаша: “Здібний учень перейняв усі тонкощі Лукашевої науки – віртуозне володіння величезним багатством української мови, вміння дошукуватися найпотрібнішого слова чи фрази, та, найголовніше, засвоїв особливості стилістичної манери свого Вчителя. Це дозволило йому продовжити велике починання Лукаша й завершити українського “Дона Кіхота”, причому на такому рівні конгеніальності, де навіть прискіпливий читач не помітить якогось стилістичного дисонансу” [13, с. 216–217]. Але, на відміну від читача, прискіпливий дослідник, на якого цей об’єкт дослідження ще очікує, зобов’язаний і розкласти “по полицках” особливості стилістичної манери обох творців, вивівши їх в об’єктивну площину, і простежити, чи не проривається все ж таки індивідуальність А. Перепаді, чи не проявляється специфічними індикаторами. А таке дослідження потребує тонкого аналізу ідіостилю першого і другого перекладача, і не лише в тексті перекладу “Дона Кіхота”, а й з залученням інших перекладів обох майстрів, не без допомоги методів макростилістики і статистики.

Отже, виявлення і аналіз ПД в оригіналі і в перекладі має вагомий методологічний потенціал для перекладознавчих досліджень. Для ілюстрації широти виявленої перекладознавчої проблеми проілюструємо її прикладами шляхом аналізу характеристик їхніх деяких репрезентативних типів.

ПД можна поділити на **сегментні** і **несегментні**. Запозичивши поняття сегментності з фонетики, зазначимо, що до сегментних індикаторів позамовної інформації в тексті оригіналу і перекладу слід віднести такі, що можна механічно виокремити з тексту, скажімо, певні лексеми, граматичні конструкції та інші жанрово-стилістичні особливості можуть бути індикаторами індивідуальності автора оригіналу, перекладача, функції тексту, інтенції тощо. Так, Т. В. Воєводіна здійснює кількісний аналіз стилістично високих і низьких лексичних і фразеологічних одиниць, складного і простого синтаксису оповідання А. Моравія, порівнює отримані дані з кількісними даними аналогічних оповідань цільовою (російською) мовою і доводить, що в цілому перекладний текст стилістично не відповідає традиціям даного стилю й жанру в оригінальній російській літературі, оскільки є стилістично занадто високим, а виокремлені дослідницею лексичні одиниці є індикаторами жанрово-стилістичних традицій італійського оповідання [4, с. 88]. Безумовно, тільки аналіз сукупних рис словника перекладача протягом усього тексту дає змогу зробити такі висновки. Наведемо ще один приклад. У нашому окремому дослідженні показано, що в іспаномовних перекладних текстах виявляються специфічні характеристики перекладної

мови завдяки унікальному кількісному і якісному набору герундіальних перифраз, які в іспанській мові відзначаються особливим багатством різновидів, конотацій і можуть виступати характеристичною ознакою жанру, стилю, ідіостилю.

Статистичний аналіз виявив, що за кількісними характеристиками (частота герундіальних перифраз) та якісними (специфічний набір герундіальних перифраз) можна простежити індивідуальні макростилеми перекладача, ступінь його білінгвізму [16, с. 370]. До **супрасегментних** явищ слід віднести частотні характеристики тексту, які, безумовно, мають матеріальне вираження, здатні відчуватись адресатом, однак виокремити їх можна лише аналітично, з застосуванням статистичного апарату. Супрасегментні ПД менш помітні, менш усвідомлювані адресатом і перекладачем. Так, дослідник з Тюменського університету (РФ) А. Кутузов доводить, що певні частотні характеристики, так званий показник *TTR* (частка від кількості словоформ на кількість слововживань у тексті), безумовно відмінний в оригіналі і перекладі, показує парадоксально схожу динаміку змін в першотворі і цільовому тексті. Схожість стає очевидною при нанесенні змін на графік [18]. Позамовна розшифровка цього показника може бути дотичною до індивідуальності автора, літературних традицій, особливостей мислення, і якщо дослідження емпірики здатне вивести в такі глибини, кропіткі масштабні підрахунки більш ніж виправдані. До несегментних ПД слід віднести і композицію тексту. У зв'язку з цим І. В. Смущинська зазначає, що “специфічне розташування текстового матеріалу, подій, початок *in medias res*, творення певної композиційної рамки [...] творять риторичний ефект, за яким чітко проглядає авторська інтенція” [15, с. 58].

Лінійні й нелінійні ПД. До **лінійних** індикаторів позамовної інформації можна віднести різноманітні синтаксичні, композиційні прийоми, що безперервно (недискретно) вказують на якусь позамовну характеристику оригіналу або перекладу. Приміром, розділи роману Г. Г. Маркеса “Осінь патріарха” написані синтаксично єдиним оформленим реченням, і в перекладі С. Борщевського ця пунктуаційна особливість збережена. До лінійних індикаторів можна віднести елементи віршографії, які можуть вказувати як на індивідуальність автора, так і на його інтенцію або належність до певної творчої або ідейної течії. Одним з найвідоміших фігурних віршів є “Історія Миші” з “Аліси в країні чудес” Л. Керрола (у перекладі В. Корнієнка цю графічну особливість ідіостилю відтворено подібним фігурним оформленням рядків). Авторською інтенцією такого використання графіки може бути зображення альтернативного погляду на сприйняття дійсності в очах дитини, ще не обтяженої нав'язаними канонічними догмами; глибоке дослідження може виявити й інші позамовні нюанси. В іншого автора фігурний вірш може бути виявленням індивідуальності. На окремий інтерес заслуговує відсутність

розділових знаків у деяких поетичних творах, що може бути одним з індикаторів поезії авангардизму (наприклад, а аргентинського поета Р. Алонсо) або італійського герметизму (наприклад, вірші Дж. Унгаретті). Як бачимо, перекладачі успішно відтворюють ці індикатори в перекладі, це й не дивно, оскільки лінійні ПД присутні в тексті (або його солідному фрагменті) від початку й до кінця, що, як правило, кидається в очі.

Нелінійні індикатори суто теоретично становлять більшу складність, адже і для перекладача, і для дослідника, вони менш помітні. Звідси і більшим має бути науковий інтерес до них. Скажімо, в акровірші легше не помітити індикацію, що її несуть перші літери рядків, ніж графіка фігурного вірша, оскільки в цьому випадку індикатори (початкові літери) розташовані дискретно. І хоча чимало різних індикаторів позамовної дійсності розглядаються в лінгвістиці тексту, буде помилково міркувати, що лінгвістика тексту здатна їх охопити вичерпно, оскільки і практика, і теорія перекладу проливають світло на несподіванно нові ПД.

Наприклад, за спостереженнями І. Боровинського, при відтворенні звуко символізму поезії Е. По перекладачі враховували і розраховували кількість звуків: “Переклад романтичних образів Е. По залежить від відтворення містичності віршів, яка увиразнюється милозвучністю та звуко символізмом. Хоча загалом чуттєві романтичні образи важко логізувати, перекладачі інтерпретують поезії Е. По подекуди із математичним розрахунком комбінацій слів та звуків. Одна лексема або влучний звуковий повтор перетворюються на домінанту тексту, довкола якої вибудовується структура образів” [2, с. 15], а образи в поезії – це, безумовно, один з провідних компонентів позамовної дійсності. Серед лінійних ПД можна виокремити і доволі помітні реалізації, зокрема, нелінійні графічні елементи: виділення, курсив.

Окрім того, ПД можна розділити на **усвідомлювані** та **неусвідомлювані** перекладачем. Так, у згаданій вище праці І. Боровинського виявляється, що кількість звуків у вірші деякі перекладачі свідомо враховують, деякі – ні. Можливі й інші класифікації індикаторів позамовної дійсності, однак, переслідуючи мету лише показати широту об’єкта, а не вичерпно проаналізувати кожний з його типів, що принципово неможливо в рамках статті, перейдемо до підсумків.

Таким чином, позамовна дійсність не є “невідчутною”, абстрактною сутністю, а може мати цілком матеріальну проекцію в тексті оригіналу і тексті перекладу завдяки наявності специфічних ПД, доступних для сприйняття (хоч і не завжди свідомого) адресата, перекладача і дослідника. Найменш досліджені ПД – ті, які реалізуються на макрорівні (тексту або сукупності текстів). Ці індикатори можуть бути сегментними і

супрасегментними, лінійними і нелінійними, усвідомлюваними перекладачем і неусвідомлюваними, вказуючи при цьому на індивідуальність автора, інтенцію автора, традиції або інші аспекти культури, до якої належить автор, тощо. Для перекладознавства суттєві значення має як проєкція ПД оригіналу в тексті перекладу, так і своєрідні матеріальні відбитки ситуації перекладу в цільовому тексті. Супрасегментні і нелінійні індикатори, здатні створити певний психологічний ефект і передати фрагмент позамовної дійсності, менш помітні, тому потребують додаткових аналітичних зусиль дослідника, в тому числі використання кількісного аналізу, статистичних підрахунків, надбань корпусної лінгвістики. Тому цілком слушна настанова щодо врахування позамовних чинників у перекладі має поєднуватися з аналізом слідів цих чинників. Первинне виявлення ПД здатне звузити врахування в перекладі невичерпної кількості позамовних чинників до прицільного аналізу лише деяких з них, а часто взагалі усунути цю необхідність, адже розпізнавання ПД дозволяє не лише досліджувати “текст, занурений у життя”, а й “життя, занурене в текст”, виводити і аналізувати різні “відбитки життя”, показані в тексті, не лише за власними враженнями або відчуттями, а на об’єктивній основі.

Перспективи дослідження і узагальнення індикаторів вбачаємо в таких напрямках: по-перше, в узагальненні і класифікації різноманітних типів індикаторів; в аналізі доцільності використання індикаторів, зв’язаних єдиним позамовним чинником, як єдиної, часом дискретної, одиниці перекладу і, можливо, одиниці мислення; у розробці методів розпізнавання ПД, в тому числі й формалізованих, з метою автоматичного аналізу смислу та вдосконалення машинного перекладу; формулювання узагальнених рекомендацій для перекладачів-практиків щодо розпізнавання ПД і шляхів їх відтворення в тексті перекладу. Окремим потенційно плідним може виявитись дослідження ПД на стику теорії перекладу і лінгвістики тексту, де обидві науки здатні взаємно збагатитись.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Артемова Л. В.* Оцінно-емотивна домінанта експресивності сучасних іспанських аналітичних статей (на матеріалі періодичних видань “El País”, “El Mundo”, “ABC”): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Л. В. Артемова. — К., 2006. — 19 с.
2. *Боровинський І. М.* Відтворення образної своєрідності поезій англійських та американських романтиків в українських перекладах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / І. М. Боровинський. — К., 2011. — 19 с.
3. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) /

В. С. Виноградов. — М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. — 224 с.

4. *Воеводина Т. В.* О соответствии перевода жанровым традициям ПЯ в свете социологической теории перевода / Т. В. Воеводина // Тетради переводчика : [науч.-теорет. сб.]. — М., 1979. — Вып. 16. — С. 83–91.

5. *Ейгер Г. В.* Некоторые психолингвистические аспекты процесса перевода научно-технической литературы (взаимодействие фоновых и языковых знаний переводчика) / Г. В. Ейгер, В. Л. Юхт // Тетради переводчика : [науч.-теорет. сб.]. — М., 1987. — Вып. 22. — С. 87–93.

6. *Кикоть В. М.* Декодування та відтворення підтексту як складника поетичного макрообразу (на матеріалі поезії Роберта Фроста та її перекладів) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / В. М. Кикоть. — К., 2010. — 16 с.

7. *Ковалевська Т. Ю.* Семантична дифузність як індикатор комунікативної емпатії / Т. Ю. Ковалевська // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр.]. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. — Вип. 6. — Кн. 1. — С. 203–208.

8. *Куконіна Н. А.* Зіставлення словника перекладу зі словником оригіналу як перекладознавча проблема (на матеріалі перекладів шекспірівського «Гамлета» : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Н. А. Куконіна. — К., 2002. — 20 с.

9. *Кучма О. І.* Німецькі емоційно-експресивні частки та їх відтворення українською мовою (на матеріалі українських перекладачів сучасної німецької прози) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О. І. Кучма. — К., 2004. — 20 с.

10. *Ортега-і-Гассет Х.* Роздуми про Дона Кіхота / Х. Ортега-і-Гассет ; [пер. Г. Верби]. — К. : Дух і літера, 2013. — 216 с.

11. *Проценко О.* Реалізація парадигматичних відношень у спонтанному мовленні як індикатор комунікативної стратегії мовця / О. Проценко // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр.]. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. — Вип. 9. — С. 260–264.

12. *Рецкер Я. И.* Плагиат или самостоятельный перевод? (Об одной судебной экспертизе) / Я. И. Рецкер // Тетради переводчика : [науч.-теорет. сб.]. — М., 1963. — № 1. — С. 42–64.

13. *Савчин В.* Лукашіана Анатолія Перепаді / В. Савчин // Всесвіт: журнал іноземної літератури: Незалежний літературно-мистецький та громадсько-політичний місячник. —

2011. — № 11/12. — С. 215–221.

14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К. — 2008. — 712 с.

15. Смуцинська І. В. Модальність тексту та художня інформація / І. В. Смуцинська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. — К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. — Вип. 34–36. — С. 54–58.

16. Фокін С. Б. Частотні характеристики герундіальних перифраз як специфічна риса іспаномовних перекладних текстів / С. Б. Фокін // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр.]. — К. : ВПЦ “Київський університет”, 2012. — Вип. 39. — С. 361–370.

17. Balasescu J. Modèles explicatifs de la créativité en traduction / J. Balasescu, B. Stefanink // Meta: Journal des Traducteurs. — Montreal, 2003. — № 4. — P. 509–525.

18. Kutuzov A. Change of word types to word tokens ratio in the course of translation (based on Russian translations of k. Vonnegut’s novels [Електронний документ] / A. Kutuzov. — Режим доступу : <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1003/1003.0337.pdf>.

19. *Routledge encyclopedia of translation studies* / [Ed. by M. Baker; Ass. by K. Malmkjaer]. — London ; New York : Routledge, 2001. — 654 p.

Надійшла до редакції 13.09.13

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

© 2013 К. В. Рибачук
(м. Київ)

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

РИБАЧУК К. В. ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

В статті автор розглядає та визначає роль іноземної мови в сучасній системі професійної освіти та сучасну практику викладання іноземної мови в немовному ВНЗ. Розглядаються цілі і завдання нового курсу іноземної мови для бакалаврів за напрямом «Економіка». Переглядається зміст і організація курсу іноземної мови, організація та форми контролю самостійної роботи студентів.

РЫБАЧУК К. В. ПРЕПОДАВАНИЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье автор рассматривает и определяет роль иностранного языка в современной системе профессионального образования и современную практику преподавания иностранного языка в неязыковом вузе. Рассматривают цели и задачи нового курса иностранного языка для бакалавров по направлению «Экономика». Пересматривается содержание и организация курса иностранного языка, организация и формы контроля самостоятельной работы студентов.

RYBACHUK K. V. FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE MODERN SYSTEM OF PROFESSIONAL EDUCATION

Profound changes that have occurred over the past few years in the economic, political and cultural life, both in the inner policy and international relationship with the European Union, Asian region and the USA, forces to rethink the problem that higher education establishments face in terms of specialists training, including such topical and socially important areas as economy, business and management. Both the general approach to the Bachelor's Degree training program in the field of "Economics" and its modules, namely, the foreign language learning program should be revised taking into account the distinct trends of democratic, humane and specialized character of the educational process.

It is a well-known fact that the system of foreign language learning is determined primarily by public and economic factors that create a context for a certain language policy in the community. Educational science, being in relation with all the aspects of the society, can develop approaches to educational policy in the foreign language education.

In this article the author considers and defines the role of a foreign language in the modern system of professional education, modern teaching practice of a foreign language in non-linguistic higher educational establishments. The article also considers the goals and tasks of the new course of a foreign language for the Bachelor's Degree students in the field of "Economics"; the contents and structuring of the foreign language course, organization and control of students' independent work.

Ключові слова: професійна освіта, державний стандарт, міжпредметна інтеграція, ініомовна компетенція.

Актуальність проблеми зумовлена глибокими змінами, що відбулися в останні роки в економічному, політичному й культурному житті як усередині країни, так і в галузі міжнародних відносин з країнами Європейського союзу, азійського регіону і США. Це змушує по-новому осмислити завдання, що стоять перед вищими навчальними закладами в плані підготовки фахівців, в тому числі за такими актуальними і соціально-значущими напрямками, як економіка, бізнес та менеджмент. Перегляду з позицій вже чітко сформованих тенденцій демократизації, гуманізації та спеціалізації навчального процесу,

повинна бути представлена як загальна концепція підготовки бакалаврів за напрямом «Економіка», так і її окремі аспекти, зокрема, програма з іноземної мови.

Цілями і завданнями статті є дослідити, розкрити і проаналізувати: фактори, що визначають роль іноземної мови в сучасній системі професійної освіти; сучасну практику викладання іноземної мови в немовному ВНЗ; цілі і завдання нового курсу іноземної мови для бакалаврів за напрямом «Економіка»; зміст і організацію курсу іноземної мови; особливості побудови самостійної роботи студентів з іноземної мови; організацію і форми контролю.

Постановка проблеми. Відомо, що система навчання іноземної мови визначається насамперед громадськими та економічними факторами, які створюють контекст для вирішення мовної політики в суспільстві. Педагогічна наука, перебуваючи у взаємозв'язку з усіма аспектами життя суспільства, дозволяє виробити підходи до здійснення освітньої політики в галузі іншомовної освіти.

Політичні, соціально-економічні та культурні зміни в Україні за останні роки істотно розширили функції іноземної мови як предмета. Розширення співпраці України із зарубіжними країнами світу значно збільшило можливість контактів для представників різних соціальних і вікових груп. З'явилися реальні умови для отримання освіти та роботи за кордоном, для обміну студентами, школярами, фахівцями. Внаслідок цього, змінилася роль іноземної мови в суспільстві, і з навчального предмета вона перетворилася в базовий елемент сучасної системи освіти, в засіб досягнення професійної реалізації особистості [3].

Сучасна система навчання іноземної мови характеризується тим, що, по-перше, практичне володіння іноземною мовою стало нагальною потребою широких верств суспільства, і, по-друге, загальний соціальний контекст створює сприятливі умови для диференціації навчання іноземної мови. Сучасна соціально-економічна і політична ситуація вимагає реалізації в суспільстві мовної політики в галузі іншомовної освіти, націленої на задоволення як суспільних так і особистих потреб по відношенню до іноземних мов. З реалізацією нової мовної політики пов'язано створення гнучкої системи вибору мов і умов їх вивчення, а також варіативної системи форм і засобів навчання, які відображають сучасний стан теорії та практики навчання предмету. Нові вимоги до професійної підготовки викладачів іноземних мов, яким у нових умовах необхідно вміти діяти не за строго запропонованими правилами, а відповідно до власного вибору з числа можливих методик, тієї, яка більшою мірою адекватна умовам навчання [11].

Аналіз вимог, що пред'являються міжнародними стандартами (представлених в сертифікаційних іспитах з іноземних мов), показує, що в них основна увага зосереджується на оцінці рівня розвитку комунікативних умінь в сфері безпосереднього

усного та письмового спілкування [12].

Так, згідно Держстандарту, граматичні навички повинні забезпечити комунікацію без спотворення основного змісту при письмовому та усному спілкуванні в професійній сфері. Навики з аудіювання повинні вести до розуміння монологічного і діалогічного мовлення у сфері побутової та професійної комунікації. Навчання говоріння передбачає розвиток монологічного і діалогічного мовлення в ситуаціях неофіційного та офіційного спілкування. Навчання читання спирається на тексти в широкому і вузькому профілю спеціальності. Передбачається навчання студентів таких видів мовних творів, як анотація, реферат, тези, приватний лист, діловий лист, біографія, резюме [7]. На жаль, Держстандарт обмежує рамки комунікації використанням у мові найбільш уживаних і досить простих лексико-граматичних засобів в основних комунікативних ситуаціях. Це, на наш погляд, позбавляє спілкування автентичності, а мовлення на іноземній мові – соціальної коректності.

Вивчення сучасної практики викладання іноземних мов в немовних вузах свідчить, що в центрі уваги опиняється формування умінь і навичок, необхідних для здійснення професійного спілкування, в основному, в опосередкованому вигляді. Особлива увага при цьому приділяється читанню і перекладу професійно-зорієнтованих текстів. Недостатньо уваги приділяється знайомству з культурою країн, мова якої вивчається, з існуючими міжкультурними відмінностями, що створює труднощі в міжкультурній комунікації [2]. Не сприяють успішному оволодінню іноземною мовою деякі особливості організації навчального процесу в немовних вузах.

Ці особливості такі:

- по-перше, обмежена сітка годин, що відводяться на вивчення іноземної мови (72 годин аудиторних занять та 102 години самостійної роботи студентів на весь курс);
- по-друге, відсутність достатньої кількості сучасних підручників і навчальних посібників;
- по-третє, недостатнє використання аудіовізуальних засобів і мультимедійних технологій, що дозволяють раціонально організувати навчальний процес, як в рамках аудиторних занять, так і в умовах самостійної роботи студентів;
- по-четверте, низький рівень мотивації студентів до вивчення іноземної мови, обумовлений відсутністю наступності в системі «школа» – «внз», коли вузівська програма, повторюючи шкільну, не відкриває перед студентами нових перспектив і можливостей у вивченні іноземної мови, як засоба надбання нових знань [1; 2].

Тому випускники немовних вузів в своїй більшості мають труднощі при читанні

автентичної літератури, при веденні спілкування іноземною мовою в діалогічній або монологічній формі, не кажучи вже про вміння скласти діловий лист або написати анотацію професійної статті.

Окрім того, знайомство з практикою викладання іноземних мов на економічних факультетах ВНЗ України показує, що вищевикладені припущення знаходять своє підтвердження. Велику проблему представляє собою забезпеченість навчального процесу автентичними професійно-орієнтованими підручниками нового покоління. Практично відсутні професійно-орієнтовані підручники з німецької та французької мов. Не вистачає сучасних посібників з англійської мови для навчання економістів. Далі, немає достатньої кількості двомовних словників з економіки. Дуже мало підручників та навчальних посібників, виданих за кордоном, а також довідкової літератури лінгвокраїнознавчого характеру. Викладачі намагаються заповнити цю прогалину, випускаючи методичні рекомендації, навчально-методичні посібники, збірники текстів для читання та перекладу автентичних текстів, двомовні професійно-орієнтовані словники. Хоча навчальний процес забезпечений аудіо- і відеотехнікою, але бракує аудіо- і відео матеріалів, особливо направлених на навчання іноземної мови у сфері професійної комунікації [5].

Гостро відчувається брак періодичних економічних видань, що виходять за кордоном. Студенти не мають можливості знайомитися з новинами економічного життя, освоювати сучасну економічну лексику. Мало використовуються комп'ютери в навчальному процесі. Відсутня чітка система самостійної роботи з іноземної мови. Види самостійної роботи обмежуються виконанням лабораторних робіт і підготовкою поза аудиторного читання. Такий стан пояснюється відсутністю необхідних матеріальних ресурсів для організації самостійної роботи, насамперед комп'ютерів і телекомунікаційних технологій. Відсутні стимули до самостійної роботи та ефективні форми її контролю [9].

Але найбільшою проблемою є відтік кваліфікованих кадрів з кафедр іноземних мов. Фінансове становище більшості університетів не дає можливості направляти викладачів іноземних мов на стажування до провідних ВНЗ країни, не кажучи вже про закордонні стажування. Ясно, що постає питання про необхідність серйозної перепідготовки викладацьких кадрів, здатних ефективно вести практичні заняття і продовжувати науково-дослідну діяльність.

З урахуванням вищевикладеного може бути обґрунтована необхідність вироблення нової, більш сучасної концепції навчання іноземним мовам у неможливому ВНЗ, зокрема, при підготовці бакалаврів за напрямом "Економіка". Можна констатувати, що роль іноземних мов як дієвого чинника соціально-економічного, науково-технічного та загальнокультурного прогресу суспільства повинна знайти відображення в даній

концепції. Вона припускає, що роль предмета «іноземна мова» в навчальному процесі з підготовки бакалаврів повинна бути переглянута. Ця концепція передбачає науково обґрунтоване реформування навчальних планів, програм, технологій і умов навчання іноземним мовам при підготовці бакалаврів, що відповідає сучасним вимогам до викладання іноземних мов [8].

Концептуальною основою для визначення змісту, навчальних стратегій і підбору засобів навчання іноземної мови послужив соціокультурний підхід до мовної освіти. Цей підхід відображає світові тенденції у змісті та організації мовної освіти, орієнтує на навчання міжкультурного спілкування в контексті діалогу культур.

Цілі навчання іноземної мови у світлі даної концепції можна визначити як:

- формування та розвиток іншомовної компетенції, необхідної і достатньої для коректного вирішення студентами комунікативно-практичних завдань в досліджуваних ситуаціях побутового, наукового, ділового спілкування;
- розвиток здібностей і якостей, необхідних для комунікативного та соціокультурного саморозвитку особистості студента;
- міжкультурне професійне спілкування [8].

Іншомовна комунікативна компетенція являє собою певний рівень володіння мовними, мовленнєвими та соціокультурними знаннями, навичками та вміннями, що дозволяє студентам комунікативно прийнятно варіювати свою мовленнєву поведінку в залежності від ситуації спілкування [6].

У структурному плані іншомовна комунікативна компетенція складається з:

- лінгвістичної;
- соціолінгвістичної;
- дискурсивної;
- стратегічної;
- соціальної;
- соціокультурної.

Принциповим є виділення у складі комунікативної компетенції соціокультурного компонента. Цей компонент передбачає знання соціокультурного контексту, а також того, як цей контекст, впливає на вибір та комунікативний ефект вживання лінгвістичних форм. В цьому випадку студент показує свою обізнаність у тих нормах соціальної поведінки, які визначають виконання конкретних ролей в іншомовному співтоваристві [10].

При цьому підході навчання іноземної мови тісно пов'язане з інтенсивним використанням його як інструменту пізнання.

До основних принципів соціокультурного підходу відносяться:

- навчання іншомовного спілкування в контексті діалогу культур;
- опора на міждисциплінарні знання студентів, перш за все, професійно-орієнтовані;
- опора на інтелектуальний потенціал студентів при виборі форм іншомовного спілкування [8].

Результатом здійснення даного підходу має стати підготовка студентів до здійснення міжкультурного, професійного спілкування, до міжкультурної діяльності (у тому числі професійної) в Україні і за кордоном.

Курс іноземної мови при реалізації даного підходу має бути спрямований на формування та закріплення умінь усного та писемного мовлення в різних умовах спілкування, в залученні студентів до культури народу, мову якого вони опановують. Передбачається також подальший розвиток особистості студентів, засвоєння ними загальнодемократичних цінностей, виховання потреби в постійній самоосвіті [4].

Виходячи з поставленої мети, необхідно переглянути як зміст, так і організацію курсу іноземної мови. Доцільним представляється здійснювати підготовку з іноземної мови протягом усіх 8 навчальних семестрів, відведених на підготовку бакалаврів за напрямом «Економіка». Кількість навчальних аудиторних годин потрібно збільшити до 480–500 в I–IV семестрах, 380–390 в V–VIII семестрах, пов'язавши це з навчальним планом.

Перший етап підготовки бакалаврів з іноземної мови (I–IV семестри) повинен мати своїми завданнями закріплення і розвиток в тісній взаємодії умінь і навичок аудіювання, говоріння, читання та письма в спілкуванні на загальногуманітарні теми, ознайомлення з культурою країн, мова яких вивчається та введення в мовлення ділового спілкування.

Необхідність збагачення професійного іншомовного навчання мовним змістом загальногуманітарної тематики диктується потребою формування у студентів більш повної і об'єктивної картини світу, що забезпечує особистісні потреби фахівців. Тематика для усного мовлення повинна покривати соціально-побутову, навчально-трудова, соціально-культурну, адміністративну сфери спілкування в нашій країні і в країнах, мова яких вивчається. Приблизний перелік тем може бути наступним:

- Сімейне життя;
- Будинок;
- Гігієна і здоров'я;
- Їжа;
- Покупки;

- Освіта;
- Професії;
- Відпочинок та дозвілля;
- Охорона навколишнього середовища;
- Транспорт;
- Подорожі;
- Свята;
- Значення іноземної мови в сучасному світі;
- Людина і комп'ютер;
- Засоби масової інформації.

Вже в II–III семестрах передбачається знайомство студентів з мовою професійного спілкування, формування навичок і вмінь ділового спілкування. У рамках вищезазначених сфер і тем спілкування доцільним представляється обговорювати економічну проблематику. Перелік тем для дискусій може включати наступне: «Економіка домашнього господарства», «Що відображає ціна товарів і послуг?», «Сучасна економічна освіта за кордоном», «Безробіття і розвиток економіки», «Періодичні економічні видання в країнах, мова яких вивчається», «Банківські послуги в Україні та в країнах, мова яких вивчається».

Другий етап (V–VIII семестри) повинен забезпечувати вдосконалення умінь всіх видів мовленнєвої діяльності у сфері професійного спілкування, усвідомлення міжкультурних відмінностей рідної та іноземної культури, оволодіння соціокультурними основами ділового професійного спілкування. Пропонуються наступні теми:

- Предмет економічної науки;
- Економічна теорія;
- Різні типи економічних систем;
- Макроекономіка і мікроекономіка;
- Ринок;
- Інструменти економічного аналізу;
- Пропозиція і попит;
- Ціни, дохід і попит;
- Собівартість і прибуток;
- Гроші та банківська справа;
- Міжнародна торгівля;
- Укладення контракту;
- Міжнародні торговельні організації;

- Маркетинг та реклама;
- Менеджмент;
- Механізм прийняття рішень;
- Ділова етика;
- Виробництво і екологічні проблеми.

Вся програма з іноземної мови повинна бути пронизана ідеєю міжпредметної інтеграції. Це передбачає і підпорядкування цілей навчання іноземної мови загальній меті підготовки фахівців і скоординований вибір тематики та лексики [12]. На більш високому рівні можливий дидактичний синтез і створення інтегрованих курсів «Економіка та іноземна мова» (наприклад, «Діловодство в країнах, мова яких вивчається», «Міжнародні економічні організації», «Переклад у сфері професійної комунікації»).

У VII–VIII семестрах передбачається створення комбінованих дидактичних модулів, що передбачають паралельну роботу, як з рідною, так і з іноземною мовою. Створення подібних модулів дозволить ефективно синтезувати знання з економічних наук та навчального предмета «Іноземна мова за професійним спрямуванням», забезпечити організацію навчального процесу як єдиної дидактичної системи, спрямованої на реалізацію комплексних навчально-виховних завдань і такої, що виконує інтегративні предметно-освітні цикли. Безсумнівно, розробка інтегративних курсів вимагатиме тісної співпраці викладачів іноземної мови з викладачами інших дисциплін (насамперед економічних) та їх значної професійної додаткової підготовки.

Рішення поставлених завдань неможливе без вдосконалення організації діяльності студентів із засвоєння іноземної мови. Це вимагає впровадження передових технологій навчання з використанням аудіо-, відео- і комп'ютерної техніки в навчальний процес [5].

Домінуючою формою навчання залишається практичне заняття з іноземної мови з виділенням на першому етапі вступного корективного фонетичного курсу, практики усного та писемного мовлення, практичної граматики. Разом з тим, плануються нові, невластиві немовному вузу, форми організації навчального процесу, такі, як лекції та семінари з лінгвокраїнознавства, прес-конференції та презентації іноземною мовою з економічної проблематики.

Особливу увагу необхідно приділити самостійній роботі студентів з іноземної мови, тому що саме вона дозволяє зробити процес формування іншомовної комунікативної компетенції безперервним і розвинути у студентів потребу в постійній самоосвіті. Ефективною може бути тільки оперативно контрольована самостійна робота [8].

На жаль, на сучасному етапі самостійна робота студентів з іноземної мови у немовних ВНЗ України має недоліки з організацією та чітким контролем. Самостійна

робота повинна чітко поділятися на самостійну роботу вдома і роботу в мовній лабораторії, і співвідношення цих видів повинно становити 50:50. Для успішного управління самостійною роботою необхідні:

- психологічна готовність студентів до самостійної роботи;
- готовність викладача постійно направляти й оцінювати самостійну роботу;
- вміння студентів вибирати адекватні способи і прийоми самостійної роботи і оцінювати результати своєї праці;
- навчальні матеріали для самостійної роботи, адаптовані до потреб курсу іноземної мови;
- час, що виділяється студентам в навчальному процесі, для виконання навчальних самостійних завдань, усвідомлення та виправлення допущених помилок.

При визначенні підсумкової оцінки за курс іноземної мови 30% її повинна становити оцінка за самостійну роботу студентів [12].

Все вищесказане означає, що самостійна робота повинна мати таке ж методичне та матеріальне забезпечення, як і аудиторні заняття з іноземної мови. Викладач повинен ретельно вивчати особисті вміння та ставлення кожного студента до самостійної роботи. З урахуванням психологічних особливостей студентів слід вибирати і тип, і кількість завдань, і час, необхідний кожному студенту для самостійної роботи. Студенти, які мають слабку підготовку в рамках базового курсу середньої школи, повинні більш інтенсивно залучатися до самостійної роботи, виконувати більшу кількість завдань. Необхідно формувати у студентів бажання самостійно здобувати знання, проявляти ініціативу, готовність обговорювати результати своєї роботи.

Викладач при організації самостійної роботи повинен опанувати цілим рядом ролей: помічника, джерела інформації, консультанта, партнера, який приходить на допомогу тільки на прохання студента і ніколи не нав'язує свого рішення. Нова організація самостійної роботи з іноземної мови вимагатиме нових навчальних матеріалів, впровадження мультимедійних технологій. Постійний доступ кожного студента до «Інтернету» дозволить імітувати процес комунікації, в якому людина змушена приймати самостійні рішення для досягнення комунікативної мети [5]. Широкий доступ до інформації економічного та лінгвокраїнознавчого змісту іноземною мовою здатний підвищити мотивацію студентів до вивчення іноземної мови, стимулювати творчий підхід до формування комунікативних умінь, дозволить індивідуалізувати спосіб отримання необхідних знань.

Важливу роль в досягненні поставлених цілей відіграє контроль рівня володіння тим чи іншим видом мовленнєвої діяльності. Кінцеві вимоги в підготовці бакалаврів

встановлюються з орієнтацією на міжнародні освітні стандарти та з урахуванням національних пріоритетів в освіті. Контроль лише тоді ефективний і здатний виконати свої функції, коли він організовується і проводиться з урахуванням специфіки кожного навчального предмета, коли правильно визначені об'єкти контролю. На жаль, до цього часу, незважаючи на державні вимоги та міжнародні стандарти, на іспитах в немовних вузах об'єктом контролю часто стають уміння, пов'язані з оперуванням мовним матеріалом, наприклад, заповнення пропусків словами, знання граматичних форм і слів. Але вміння оперувати мовним матеріалом ще не є участь в іншомовному спілкуванні, оскільки воно не забезпечує передачу або отримання інформації, а є лише передумовою для розвитку умінь. Метою навчання іноземної мови є формування комунікативної компетенції, а значить вміння спілкуватися іноземною мовою адекватно ситуації. Тому екзаменаційні вимоги для студентів-бакалаврів за напрямом «Економіка» повинні мати об'єктами контролю вміння говорити іноземною мовою на загально-гуманітарні та економічні теми, розуміти іноземну мову на слух, викладати свої думки письмово, читати і розуміти іншомовний текст на загально-гуманітарну та економічну проблематику. Якісні зміни параметрів об'єктів контролю повинні простежувати перехід від підготовлених продуктивних висловлювань до вільних спонтанних висловлювань в усній і письмовій формі.

Кожен рік навчання повинен закінчуватися іспитами, які включають вимоги, що відображають певний рівень мовної компетенції (згідно з Загальноєвропейською Рекомендацією з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання) і перевіряють володіння основними уміннями всіх видів мовленнєвої діяльності. Для здійснення проміжного та підсумкового контролю передбачається широко використовувати тестову методику.

Традиційний контроль з оцінкою викладача, заснованою на досвіді та інтуїції, ніколи не був позбавлений суб'єктивізму і, стимулюючи навчальні зусилля студентів, в певних випадках породжував конфлікти, розчарування, песимізм. В сучасних умовах все більше уваги приділяється стандартизованому контролю у формі тестів, які зводять до мінімуму ймовірність суб'єктивізму в оцінці знань студентів. Найбільш поширеними сьогодні є комп'ютерні тести. Перспектива об'єктивної оцінки знань і можливість об'єктивної самооцінки значно підвищують ефективність роботи і тому прийоми стандартизованого контролю є методичною нормою сучасного навчання іноземних мов.

До кінця курсу навчання іноземної мови студенти повинні володіти іноземною мовою на рівні професійної компетентності. Вони повинні вміти:

– отримувати загальну і детальну інформацію при читанні (без словника) загальногуманітарних і професійних (економічних) автентичних іншомовних текстів;

- докладно передавати (іноземною мовою) зміст автентичного іношомовного тексту загальногуманітарної та економічної тематики в усній і письмовій формі;
- написати реферат за автентичним іношомовним текстом з економічної проблематики з власними коментарями у відповідності зі стилістичними особливостями мови, що вивчається;
- отримувати загальну і детальну інформацію при аудіюванні загальногуманітарних та професійних автентичних іношомовних текстів, пропонованих в темпі мовлення носіїв мови;
- комунікативно коректно вести бесіду на іноземній мові на загальногуманітарні і професійні (економічні) теми в темпі, наближеному до темпу мовлення носіїв мови;
- комунікативно і культурологічно адекватно будувати монологічне висловлювання іноземною мовою в усній і письмовій формі на загальногуманітарні та професійні теми з використанням автентичних мовних засобів;
- передавати на іноземній мові зміст тексту українською мовою загальногуманітарної та професійної тематики;
- вести ділову та особисту переписку іноземною мовою [8].

Завершальною ланкою підготовки бакалаврів з іноземної мови повинна стати мовна та/або професійне стажування студентів за кордоном або в іноземних фірмах в Україні.

Висновки. Розглянувши та проаналізувавши стан викладання іноземної мови в сучасній системі професійної освіти, можна зробити висновки:

- значення та важливість вивчення курсу іноземної мови для бакалаврів за напрямом «Економіка» в немовних ВНЗ є значно заниженою, ніж того вимагає сучасна економіка та бізнес, а тому потребує значного перегляду;
- потребує перегляду зміст і організація курсу іноземної мови, необхідно значно збільшити кількість годин, що відводиться на вивчення іноземних мов у немовному ВНЗ, як в аудиторіях, так і самостійно. Адже якщо студенти не володіють достатнім рівнем іношомовної компетенції, то вони залишаються замкнутими у своєму власному університеті та країні, позбавлені можливості спілкування та бути частиною цього світу в глобальному розумінні, слідкувати та бути в курсі сучасних світових економічних процесів, знайомитись з науковими працями сучасних зарубіжних економістів, чії роботи ще не були перекладені на українську мову;
- вивчення та вся програма з іноземної мови повинна бути пронизана ідеєю міжпредметної інтеграції, а не бути окремим предметом в системі професійної освіти;
- мають також бути переглянута організація і форми контролю вивчення іноземної мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

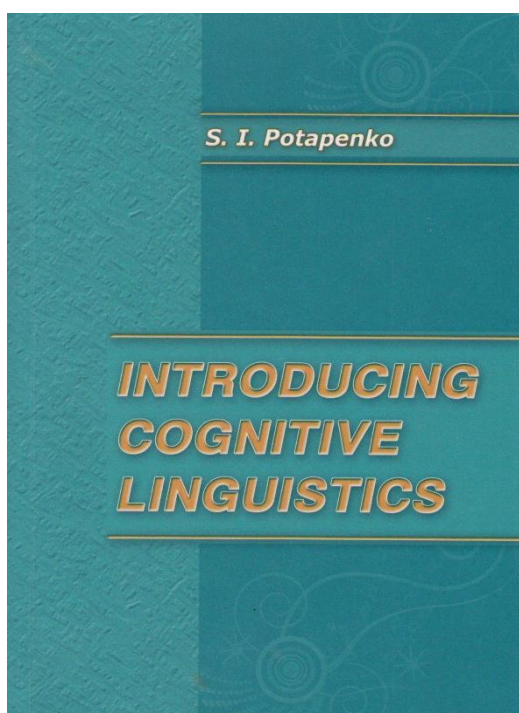
1. *Александрова В. В.* Професійно-орієнтоване навчання іноземної мови / В. В. Александрова // Іншомовний аспект підготовки фахівців для органів внутрішніх справ України : міжнар. практ. конф., 20—21 трав. 2011 р. : матеріали. — Х., 2011. — С. 11–14.
2. *Авсюкевич Ю. С.* Принципи навчання англomовної презентації студентів економічних напрямків / Ю. С. Авсюкевич // Іноземні мови. — 2011. — №1. — С. 25–30.
3. *Білобородова Л. Д.* Комплексне навчання держслужбовців іншомовної комунікації на базі модульно-рейтингової системи / Л. Д. Білобородова // Теорія та практика державного управління. — Х. : Магістр, 2012. — Вип. 4. — С. 51–54.
4. *Державна національна програма "Освіта". Україна XXI століття* [Електронний ресурс]. — К. : Райдуга, 1994. — Режим доступу : https://sites.google.com/site/smcprofil/materials/normative#_Toc278228538.
5. *Замяткіна В. І.* Інноваційні технології у викладанні іноземних мов у немовному ВУЗі / В. І. Замяткіна // Кіровоградський педагогічний вісник. — 2012. — № 1 (34). — С. 36–42.
6. *Закусило І. І.* Розуміння іншомовного усного тексту у міжкультурній комунікації / І. І. Закусило // Дивлячись у майбутнє. — К., 2012. — С. 120–129.
7. *Іноземні мови.* Міністерство освіти і науки України. Державний стандарт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilnacerednya/serednya/metod-rekomend/1/inoz-movi.doc>.
8. *Концепція викладання іноземних мов у Київському національному університеті ім.Тараса Шевченка* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.philolog.univ.kiev.ua/student/2012/Conception1.pdf>.
9. *Міленкова Р. В.* Інноваційна культура: методичний супровід формування : [навч.-метод. посіб.] / Р. В. Міленкова. — Суми : УАБС НБУ, 2012. — 75 с.
10. *Насонова Н. А.* Передача інформації в процесі вивчення іноземної мови / Н. А. Насонова // Проблеми гуманізму і освіти : наук.-метод. конф., 21–22 трав. 2011 р. : матеріали. — Вінниця : Універсам–Вінниця, 2011. — Т. 2. — С. 241–243.
11. *Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.* Президент України; Указ, Стратегія від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
12. *Sheils J.* Communication in the Modern Language Classroom / J. Sheils. — Strasbourg : Council of Europe Press, 2013. — 306 p.

Надійшла до редакції 23.09.13

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

С. І. ПОТАПЕНКО

«ВСТУП ДО КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ» :
[навчальний посібник]. — Ніжин, 2013. — 136 с.

Рецензоване видання призначене для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів і має на меті ознайомити студентів з основними поняттями когнітивної лінгвістики – новітнього підходу, спрямованого на вивчення взаємодії мови й мислення.

Необхідність у появі посібника «Вступ до когнітивної лінгвістики» очевидна. Підготовка висококваліфікованого філолога й вчителя іноземної мови здійснюється не лише на заняттях із практики мови: важливе місце в процесі навчання займає теоретична підготовка студентів, адже вони мають розуміти й пояснювати закономірності будови й функціонування мови. У структурі підготовки студентів напряму «Філологія» вже не перший рік наявні дисципліни лінгвокогнітологічного напрямку, що віддзеркалює розвиток сучасної мовознавчої науки. Незважаючи на бурхливий розвиток лінгвокогнітології та наявність великої кількості розвідок у цій галузі, спостерігається недостатня навчально-методична забезпеченість відповідних дисциплін. Тому ці нові курси терміново потребують інформаційного забезпечення. Вищезазначене дозволяє констатувати безперечно актуальність рецензованого посібника.

Основний текст рецензованої праці методично оброблений. Автор, відомий фахівець у сфері лінгвістичної когнітології, систематизовано, чітко та послідовно викладає навчальний матеріал, що сприяє ефективному засвоєнню студентами нової інформації. Структура посібника складається з дев'яти розділів, кожен із яких має теоретичну частину, перелік проблем, пов'язаних із певним підходом до вивчення мови, питання для самоконтролю й список літератури для подальшого поглибленого ознайомлення з темою. Дев'ять розділів посібника утворюють три частини.

У першій частині, що складається з двох розділів, наведено визначення когнітивної лінгвістики, запропоновано періодизацію її розвитку у світі й в Україні, описано географію її поширення, а також розглянуто основні лінгвокогнітивні методи: інтроспективні, корпусні, квантитативні, емпіричні і концептуальні.

Наступні розділи зосереджені на розкритті зорієнтованості існуючих лінгвокогнітивних підходів на окремі здібності людини – сприйняття, категоризацію, пам'ять, мислення, соціалізацію й дискурсивну діяльність.

Перцептивно-зорієнтовані лінгвокогнітивні моделі, розглянуті у третьому розділі, враховують різні аспекти сенсомоторної взаємодії людини з навколишнім середовищем: роль тіла як початкової точки відліку; відображення рис об'єкта у формі знака, втілене в іконічності; протиставлення фігури й фону як більш і менш помітних сутностей; відображення внутрішнього стану суб'єктів через тенденції Агоніста й Антагоніста до руху або спокою; зовнішню репрезентацію об'єктів через апеляцію до тілесних, перцептивних, просторових, силових і рухових образ-схем. Розглянуті в четвертому розділі когнітивні моделі, засновані на категоризації, належать до класичного підходу, психологічних теорій прототипів і найкращого екземпляру, а також теорії побудови перспектив, яка майже зовсім невідома українському науковому загалу.

Лінгвокогнітивні моделі, які відбивають роль пам'яті, представлені розглянутими в п'ятому розділі концептами, схемами й картиною світу. Уперше диференційовано три підходи до вивчення концептів – номінативний, аналітичний і синтетичний. Із мисленням в посібнику пов'язано проаналізовані в шостому розділі лінгвокогнітивні моделі, які включають концептуальну метонімію, концептуальну метафору й теорію концептуальної інтеграції. Уперше увагу приділено дискурсивним дослідженням концептуальної метафори, а також її зіставленню з метонімією.

Безсумнівним здобутком рецензованої праці є огляд у сьомому розділі когнітивних моделей соціолінгвістичного і етнолінгвістичного плану.

Підпорядкованість моделей, пов'язаних із різними здібностями людини, дискурсивній діяльності обґрунтовано у восьмому розділі, який висвітлює взаємодію когнітивної і конструкційної граматики, когнітивної риторики й поезики. Плідним видається поділ когнітивної риторики на три розділи: ефекту, потреб і аргументації.

На особливу увагу заслуговує останній – дев'ятий – розділ посібника, у якому висвітлено перспективи розвитку когнітивної лінгвістики у трьох напрямках, які включають спеціалізацію, генералізацію і синтез з функціональними і прагматичними підходами.

Оцінюючи рецензовану працю в цілому, зазначимо, що посібник пропонує достатньо

повну картину розвитку когнітивної лінгвістики в Україні і за кордоном, написаний на належному науково-методичному рівні. У посібнику поданий науково обґрунтований теоретичний матеріал, який відбиває сучасний стан розвитку когнітивної лінгвістики. Очевидно, посібник С. І. Потапенка «Вступ до когнітивної лінгвістики» буде цінним в навчальному процесі з підготовки фахівців-філологів і слугуватиме важливим джерелом знань студентам. Він також може бути корисним для викладачів, аспірантів та широкого кола фахівців, які цікавляться проблемами когнітивної лінгвістики.

О. Л. Бессонова

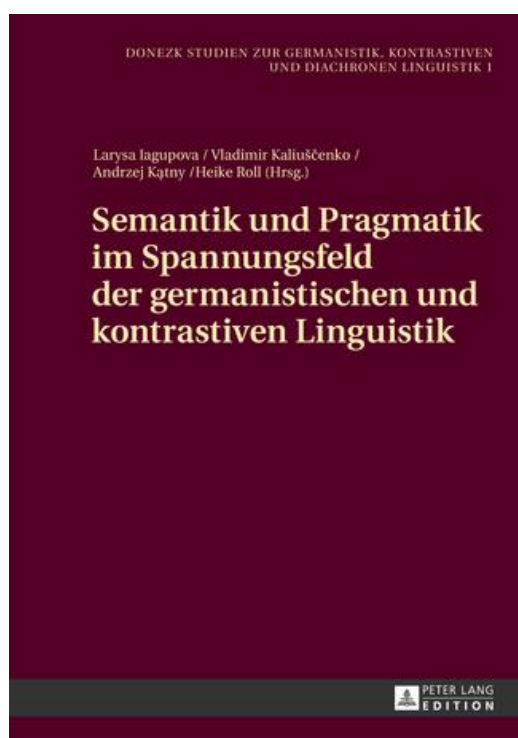
А. Е. Левицький

Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik (hrsg. von L. Iagupova, V. Kaliuščenko, A. Kaṭny, H. Roll). — Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2013. — 275 S., 11 Abb., 21 Tab. — (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 1)

НОВІ ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ, МОНОГРАФІЇ

SEMANTIK UND PRAGMATIK IM SPANNUNGSFELD DER GERMANISTISCHEN UND KONTRASTIVEN LINGUISTIK

(hrsg. von L. Iagupova, V. Kaliuščenko, A. Kaṭny, H. Roll). —
Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter
Lang, 2013. — 275 S., 11 Abb., 21 Tab. — (Donezk Studien zur Germanistik,
kontrastiven und diachronen Linguistik — Band 1).

Статті, представлені в першому томі серії Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik, ґрунтуються на сучасних підходах до дослідження емпіричного матеріалу в семантиці і прагматиці. Мова статей – переважно німецька, окремих статей також – англійська. Наукові розвідки, представлені у збірнику, сгруповані за трьома темами: I. Лінгвістична типологія. Мовні контакти й універсалії; II. Семантика дієслова в німецькій мові та зіставному аспекті; III. Комунікативно-прагматичний і прагмалінгвістичний підходи в дискурс-аналізі мовленнєвих явищ. Мови, які досліджено, – німецька, англійська, українська, латиська, польська, російська. Мови статей – німецька, англійська.

Дані про редакторів:

Ягупова Лариса – доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології Донецького національного університету;

Каліуценко Володимир – доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов, завідувач кафедри германської філології Донецького національного університету;

Контни Анджей – доктор наук, професор Інституту германістики Гданського університету;

Роль Гайке – доктор наук, професор кафедри німецької мови як другої та іноземної університету Дуйсбург-Ессен.

НАШІ АВТОРИ

**БЕДНАРОВА-ГІБОВА
КЛАУДИЯ**

доктор філософії, старший викладач Інституту Англістики і Американістики Університету м. Прешов (Словацька республіка)

**БЕССОНОВА
ОЛЬГА ЛЕОНІДІВНА**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Донецького національного університету

**БОГАТИРЬОВА
СВІТЛАНА ТЕРЕНТІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

**ДЕКАЛО
ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА**

аспірантка кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету

**ЛЕВИЦЬКИЙ
АНДРІЙ ЕДУАРДОВИЧ**

доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ЛЕГКА
ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА**

асистент кафедри перекладознавства і контрактивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка

**ЛЕЩЕНКО
ОЛЕСЯ ВІКТОРІВНА**

викладач кафедри германської філології Донецького національного університету

**ЛОБАНОВА
ЛІДІЯ ПЕТРІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри словесних мистецтв Московського державного університету імені В. М. Ломоносова

**МАТЕРИНСЬКА
ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА**

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри германської філології Донецького національного університету

**ПУТІЛІНА
ОКСАНА ЛЕОНІДІВНА**

кандидат філологічних наук, доцент української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету

**РИБАЧУК
КОСТЯНТИН
ВОЛОДИМИРОВИЧ**

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Європейського університету

**РОМАНЕНКО
ОЛЕКСАНДР
ВОЛОДИМИРОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету

**СЕМЕНЮК
ІРИНА СЕРГІЇВНА**

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач
кафедри англійської мови Житомирського
державного університету імені Івана Франка

**ФЕДУРКО
ОКСАНА МИРОНІВНА**

викладач кафедри методики викладання іноземних
мов Інституту іноземних мов Дрогобицького
державного педагогічного університету імені
Івана Франка

**ФОКІН
СЕРГІЙ БОРИСОВИЧ**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії
і практики перекладу з романських мов імені
Миколи Зерова Інституту філології Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

**ЯНЕНКО
ІННА ВІКТОРІВНА**

кандидат філологічних наук, викладач кафедри
англійської мови для економічних спеціальностей
Донецького національного університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- KLAUDIA BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ*** PhDr. Senior Lecturer Institute of British and American Studies University of Prešov, Slovak Republic
- OLGA BESSONOVA*** Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of English Philology, Donetsk National University
- SVITLANA BOGATYRJOVA*** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of English Philology, Donetsk National University
- OLGA DEKALO*** Post-graduate Student at the Department of English Philology and Translation, Kyiv National linguistic University
- ANDRII LEVYTSKYI*** Doctor of Philology, Professor at the Department of Translation Studies, Philological Institute, Taras Shevchenko Kyiv National University
- OLGA LEHKA*** Lecturer at the Grygorii Kochur Department of Translation and Contrastive Linguistics, Ivan Franko Lviv National University
- OLESIA LESHCHENKO*** Lecturer at the Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- LIDIYA LOBANOVA*** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Rhetoric, M. V. Lomonosov Moscow State University
- OLENA MATERYNSKA*** Doctor of Philology, Associate Professor at the Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- OKSANA PUTILINA*** Candidate of Philology, Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language and Applied Linguistics, Donetsk National University
- KOSTYANTYN RYBACHUK*** Candidate of Pedagogics, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages, European University
- OLEXANDER ROMANENKO*** Candidate of Philology, Associate Professor, working for doctor's degree at the Department of Germanic Philology and Translation, Zaporizhzhya National University

- IRYNA SEMENIUK*** Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of the English Language, Ivan Franko Zhytomyr State University
- OKSANA FEDURKO*** Lecturer at the Department of Language Teaching Methods, Institute of Foreign Languages, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
- SERGII FOKIN*** Candidate of Philology, Associate Professor at the Mykola Zerov Department of Romance Translation Studies, Philological Institute, Taras Shevchenko Kyiv National University
- INNA IANENKO*** Candidate of Philology, Lecturer at the Department of Foreign Languages for Economics, Donetsk National University

**ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:**

ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету тричі на рік.

У журналі публікуються статті, обзорні статті, рецензії й відгуки на книги та дисертаційні дослідження, повідомлення та інформаційні матеріали з усіх аспектів світових мов і літератур, а також прикладної лінгвістики. Запрошуємо надсилати публікації за наступними лінгвістичними напрямками:

1. Фонетика / фонологія	11. Антропологічна лінгвістика
2. Морфологія	12. Соціолінгвістика
3. Синтаксис	13. Когнітивна лінгвістика
4. Семантика	14. Психолінгвістика
5. Типологічні дослідження	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивна лінгвістика
7. Історична лінгвістика	17. Мовна варіативність / зміни
8. Стилїстика	18. Методика викладання
9. Переклад	19. Інше (будь ласка, уточніть)
10. Вивчення дискурсу	

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Чітко роздрукований, ретельно вичитаний і підписаний автором оригінал в одному примірнику із рецензією доктора чи кандидата наук за фахом, завіреною підписом і печаткою установи, в якій працює рецензент (для авторів, які не мають вченого ступеня), надсилається на адресу, електронна версія статті – на електронну адресу редакційної колеґії.

Формат сторінки – А 4, через 1,5 інтервалу, розмір літер основного тексту статті – 12, шрифт – Times New Roman. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, лівє – 30, правє – 20 мм. Абзацний відступ становить 10 мм. Слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках зазначають місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

Зразок:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецьк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. Після назви статті друкують анотації трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 0,5 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив, через 1 інтервал).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після анотацій, перед текстом самої статті (розмір 12, курсив).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю в тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Список літератури слід оформити із дотриманням стандартів ВАК України (див. “Приклади

оформлення бібліографічного опису у списку джерел...”, “Бюлетень ВАК України”, № 3, 2008; № 5, 2009 або на сайті http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Посилання в тексті статті на джерела подаються в квадратних дужках, наприклад: [5; 11–15]; при цитуванні зазначаються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади в текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *soeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Матеріали надсилаються на адресу:

Донецький національний університет

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

Бессонова Ольга Леонідівна

вул. Університетська, 24

83001 Донецьк

тел. / факс +38 (062) 302-09-22

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИИ В ЖУРНАЛЕ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ. ЗАРУБЕЖНАЯ ЛИТЕРАТУРА. МЕТОДИКА
ПРЕПОДАВАНИЯ.**

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Иностранные языки. Зарубежная литература. Методика преподавания” издается факультетом иностранных языков Донецкого национального университета три раза в год.

В журнале публикуются статьи, обзорные статьи, рецензии и отзывы на книги и диссертационные исследования, объявления и информационные материалы по всем аспектам мировых языков и литератур, а также прикладной лингвистики. Приглашаем присылать публикации по следующим лингвистическим направлениям:

1. Фонетика / фонология	11. Антропологическая лингвистика
2. Морфология	12. Социолингвистика
3. Синтаксис	13. Когнитивная лингвистика
4. Семантика	14. Психолингвистика
5. Типологические исследования	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивная лингвистика
7. Историческая лингвистика	17. Языковая вариативность / изменения
8. Стилистика	18. Методика преподавания
9. Перевод	19. Другое (пожалуйста, уточните)
10. Изучение дискурса	

Языки издания – украинский, русский, английский, немецкий, французский, испанский. В предложенных к публикации научных статьях автор должен обосновать актуальность темы, четко сформулировать цель и задачи исследования, привести научную аргументацию, обобщения и выводы, которые представляют интерес своей новизной, научностью и практическим значением.

Требования к оформлению рукописи

1. Объем статьи – 10-12 страниц.

2. Четко распечатанный, тщательно вычитанный и подписанный автором оригинал в одном экземпляре с рецензией доктора или кандидата наук по специальности, заверенной подписью и печатью организации, в которой работает рецензент (для авторов, которые не имеют ученой степени), посылается по адресу, электронная версия статьи – по электронному адресу редакционной коллегии.

Формат страницы – А 4, через 1,5 интервал, размер букв основного текста статьи – 12, шрифт – Times New Roman. Поля страницы зеркальные: верхнее – 20 мм, нижнее – 25, левое – 30, правое – 20 мм. Отступ абзаца составляет 10 мм. Следует четко дифференцировать тире (–) и дефис (-).

Название статьи печатают без абзаца, жирным прямым шрифтом (размер 14).

Инициалы и фамилия автора (авторов) печатаются перед названием статьи жирным прямым шрифтом (размер 12). В скобках указывают город (жирным прямым шрифтом (размер 12)).

Пример:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. После названия статьи печатаются аннотации на трех языках (украинском, русском (3-4 предложения), английском (приблизительно 0,5 стр.), с указанием фамилии и инициалов автора (авторов) и названия статьи (размер 10, курсив, через 1 интервал).

4. Ключевые слова статьи (кроме передовых статей) печатаются курсивом на отдельной строке после аннотаций, перед текстом самой статьи (размер 12, курсив).

5. Названия таблиц печатают нежирным курсивом, отступая от предыдущего текста и самой таблицы. Таблицу в тексте помещают после абзаца, в котором на нее ссылаются, или на следующей странице после ссылки.

6. В Списке литературы (печатається сразу же после текста статьи) каждый источник печатається с абзаца, в алфавитном порядке, нумерується, сначала на украинском или русском языке, в конце – на иностранном). Список литературы следует оформлять согласно стандартам ВАК Украины (см. “Об оформлении библиографического описания в списке источников...”, “Бюллетень ВАК Украины”, № 3, 2008; № 5, 2009 или на сайте http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Горденська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Ссылки в тексте статьи на источники подаются в квадратных скобках, например: [5; 11–15]; при цитировании указываются страницы, например: [2, с. 5].

8. Примеры в текстах статей печатаются курсивом (без выделения жирным), их перевод в кавычках: *coeur* ‘сердце’, *âme* ‘душа’.

Материалы посылаются по адресу:

Донецкий национальный университет

Факультет иностранных языков

Кафедра английской филологии

Бессонова Ольга Леонидовна

ул. Университетская, 24

83001 Донецк

тел. / факс +38 (062) 302-09-22

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

LINGUISTIC JOURNAL
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES, WORLD LITERATURE, METHODS OF TEACHING
SUBMISSION INFORMATION

(1) The scholarly journal *Studia Germanica et Romanica: Foreign Languages, World Literature, Methods of Teaching* published three times a year at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Ukraine carries articles, survey articles, books and theses reviews and informational notes on all aspects of world languages and literatures as well as applied linguistics. Contributions are invited on the mainstream linguistic studies and secondary subfields of linguistics from the list below:

1. Phonetics / Phonology	12. Sociolinguistics
2. Morphology	13. Cognitive Linguistics
3. Syntax	14. Psycholinguistics
4. Semantics	15. Onomastics
5. Typological Studies	16. Contrastive Linguistics
6. Pragmatics	17. Language Variation / Change
7. Historical Linguistics	18. Language Teaching
8. Stylistics	19. L1 Language Acquisition
9. Translation	20. L2 Language Acquisition
10. Discourse Analysis	21. Other (please specify)
11. Anthropological Linguistics	

(2) Contributions from all countries are invited. The language of publication may be English, Spanish, German, French, Russian or Ukrainian. No restrictions are placed on the subject or method of contributions submitted.

(3) Papers for submission should be sent to:

Professor Olga L. Bessonova, Doctor of Philology, Head of English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Universytetska St., 24, 83001 Donetsk, Ukraine; tel. / fax +38 (062) 302-09-22; e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

SUBMISSION GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

(1) Submissions do not normally exceed 10-12 pages (line spacing: 1.5) including abstracts, quotations, tables, graphs, diagrams, figures, references.

(2) Margins: upper and right – 20mm, lower and left – 30mm. The first line of every new paragraph is indented (10mm). Body text: Times New Roman, 12pt.

(3) Authors' initials and surnames typed in bold (size 12pt) in the upper right corner precede the title of an article. Then follow the name of the country and that of the town (city) in brackets (size 12pt). A centred title of the paper is typed in capitals in bold (size 12pt) as in the sample below:

© 2009 G. V. Ivanov
(Russia, Moscow)

**SEMANTIC CLASSIFICATION OF MIDDLE ENGLISH
POSSESSIVE VERBS**

(4) An abstract in English follows the title of a paper and includes approximately half a page (size 10 pt). It is followed by a set of key words in italics.

(5) Examples of language material (words, phrases, sentences) are typed in italics, e.g. *crown, bedecken, a fair-weather friend*.

(6) Table titles are numbered throughout the paper and typed in italics using extra line spacing to mark them from the text of the paper and the body of the tables.

(7) In-text citations and quotations include the number(s) corresponding to the works in the REFERENCES (a) and – if relevant – page number(s) (b), e.g. a) [5; 11–15]; b) [2, p. 5].

(8) Submissions are supplied with REFERENCES (works referred to in the body of a paper) which immediately follow the text and are arranged in the alphabetical order on separate lines. The heading REFERENCES is in capitals and centred, e.g.

1. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory / J. R. Taylor. — Oxford : Oxford University Press, 1989. — 356 p.

2. *Polenz P. von.* Geschichte der deutschen Sprache / Peter von Polenz. — [9. überarb. Aufl.]. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1978. — 226 S. — (Sammlung Göschen; Bd. 2206).

(9) The author(s) of a submission are requested to provide 50-words contact details including their full names, degree, position, current employment place, telephones and e-mail address. This information should be provided in a separate file.

(10) Contributions are reviewed by at least two experts in the field and regardless of their length will be held to the same standards of technical and presentation quality. The journal is not responsible for returning papers that have been sent.

(11) Authors are requested to follow the ethical guidelines for research set forth by their academic institutions.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 10 № 3 (30) 2013

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Відповідальний секретар – *О. С. Найдьонова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *С. М. Кришталь, канд.
філол. наук, доц.*

Комп'ютерна верстка *О. О. Гриньова*